tarihsel maddecilik üzerine

Franz Mehring

prinkipo

Sayın okur,
elinizdeki kitabın 69. sayfasında yer alması gereken dipnotların 66. ve 67. sayfalara; 81. sayfada yer alması gereken dipnotun ise 79. sayfaya kaymış olduğunu, yazık ki kitap basıldıktan sonra fark ettik.

Bu teknik hatadan ve otomatik tirelemedeki kimi yanlışlardan dolayı özür dileriz.

Prinkipo Yayıncılık

Tarihsel Maddecilik Üzerine

Franz Mehring

prinkipo

Kitabın özgün adı

Über den Historischen Materialismus
Stuttgart, Verlag von Dietz, 1893,
Die Lessing-Legende: Eine Rettung adlı eserin eki olarak yayımlandı.

Almanca basım

Über den Historischen Materialismus
Berlin, Dietz Verlag, 1947

İngilizce basım

On Historical Materialism
New Park Publications Ltd, London, October 1975

Prinkipo Yayıncılık Haziran 2008

Çeviri
Halil Çelik

Kapak ve sayfa tasarımı
Prinkipo Yayıncılık
Optima 10

Baskı - Cilt
Yön Basın Yayın Matbaacılık
Davutpaşa Caddesi, Güven San. Sitesi,
B Blok, 366, Topkapı / Istanbul
Tel: +90 - 212 - 544 66 34

ISBN: 978-605-4071-00-5

Prinkipo Yayınları
Osmanağa Mahallesi, Çilek Sokak No: 8 / 10
34714 Kadıköy - Istanbul / Türkiye

Telefon / Faks: +90 - 216 - 418 6361
e-posta: iletişim@prinkipoyayincilik.com
web: www.prinkipoyayincilik.com

Tarihsel Maddecilik Üzerine

Franz Mehring

Haziran 2008

prinkipo

gerçekler devrimcidir...

İçindekiler

Yayınevinin Notu 7
Franz Mehring'in Yaşamı 15
Bölüm I 19
Bölüm II 43
Bölüm III 61
EK I - Engels'in Franz Mehring'e Mektubu 97
EK II - Troçki'nin 3 Mart 1916 Tarihli Yazısı 105
Açıklayıcı Notlar 107

prinkipo

Yayınevinin notu

Elinizdeki kitapla birlikte, hem yeni bir yayıneviyle hem de yalnızca siyasi faaliyetiyle değil felsefe, tarih, estetik ve edebiyat alanlarındaki çalışmalarıyla da önde gelen Marksistlerden biri olmasına karşın, Türkiyeli okurlar tarafından fazla tanınmayan Franz Mehring'le karşılaşmış oluyorsunuz.

Yayın hayatımıza, Marksizmin önde gelen kuramcılarından Franz Mehring'in broşür olarak ilk kez 1893.yılında yayımlanmış olan *Tarihsel Maddecilik Üzerine* adlı bu çalışmasıyla başlamamızın nedeni, onun, tarihsel maddeci yöntemi son derece yalın biçimde özetlemesidir. Toplumun gelişim yasalarını kavramanın biricik bilimsel yöntemi olan tarihsel maddeciliğin, özellikle içinde yaşadığımız türdeki kapsamlı altüst oluş dönemlerinde son derece büyük önem taşıdığını düşünüyoruz.

★★★★

Biliyoruz ki insanlık, çözümü için gerekli koşulları oluşmamış ya da oluşum sürecinde olmayan sorunları gündemine almaz; bir başka deyişle, hiç bir sorun kendi çözümü için gerekli koşulların yokluğunda ortaya çıkmaz. Bu çözümler de, sınıfların tek tek üyelerinden önce onların aydınları tarafından öngörülür. Ancak bu öngörüler ne "olağanüstü yeteneklere sahip" bireylerin kişisel becerilerinin ürünüdür ne de herhangi bir başka yer ve zamanda ortaya çıkabilirler. Her bir düşünce akımı, üretici güçlerin belirli gelişim aşa-

masına ve bir sınıfın toplumsal konumuna denk düşecek şekilde doğar ve biçimlenir. Sanat, edebiyat, felsefe, politika alanındaki bütün düşünsel ürünler, onları üreten aydınlar farkında olsun ya da olmasınlar, belirli bir sınıfın üretim sürecinde işgal ettiği yere; dolayısıyla onun maddi çıkarlarına uygundur. Ancak aydınlar ve düşünce akımları, içinde geliştikleri maddi üretim süreçlerinin basit ifadeleri olmakla kalmaz; aynı zamanda, mevcut toplumsal üretim ilişkileri üzerinde etkide bulunurlar. Düşünce akımlarının ve aydınların bu etkisi, üretici güçlerin verili toplumsal ilişkiler kalıbını zorlamaya başladığı tarihsel geçiş dönemlerinde belirleyici bir önem kazanır.

Her biri ekonomik bir kriz üzerinde yükselen ve kaçınılmaz biçimde toplumsal çalkantılarla damgalanan böylesi süreçlerde insanlar gerek bireysel olarak gerekse topluca bir arayış içine girer. Çünkü, insanlığın onbinlerce yıl boyunca geliştirmiş olduğu üretici güçler ile varolan üretim ilişkileri arasındaki çelişki verili mülkiyet ilişkilerinden kurumlara ve düşünme biçimlerine kadar, alışık olunan bütün toplumsal oluşumları sarsacak; elde olan herşeyi tehdit edecek denli yoğunlaşmıştır. Bu yüzden, sözkonusu dönemlerde mülk sahibi sınıfların üyeleri kural olarak elde olanı koruma adına bilinene sarılır, yani yüzlerini geçmişe dönerler. Bu geriye / geçmişe yönelmenin kitleler içindeki ifadesini günlük yaşam içinde, tek tek bireylerin fala, büyüye vb. merak salmasında, genel olarak inançların ve geleneklerin ön plana çıkmasında; siyasi alanda totaliter ve despotik rejimlere olan özlemin artmasında; felsefi düzeyde ise idealizmin ve metafizik düşünce biçimlerinin yeniden canlanmasında görmek mümkün.

Öte yandan bu arayış, sıradan insanlarla ve onların günlük yaşam etkinliklerindeki kendiliğindenlikle sınırlı değildir. "*Eski güzel günler*"in özlemi içindeki küçük burjuvalar ve bu sınıfın derin ideolojik, kültürel ve siyasi etkisi altındaki işçiler

-deyim yerindeyse- bir gün sonra ne olacağını bilememenin etkisiyle, günlük yaşam içinde giderek daha fazla kökleri ilkel insanın doğa karşısındaki güçsüzlüğünde yatan geçmişin güçlü inançlarına yönelirler.

★★★★

Mülk sahibi sınıfların aydınları bu tür kriz dönemlerinde, sanat ve edebiyattan tarihe ve siyasete kadar, faaliyet gösterdikleri her alanda bilimsel yöntemden uzaklaşır; giderek daha fazla idealizme ve metafiziğe sarılırlar. Çünkü onlar, üretici güçlerle verili üretim ilişkileri arasındaki çelişkilerin düşünsel ifadelerini öncelikle ve sistematik biçimde yaşarlar.

Kriz, onlara şu iki yoldan birini seçmeyi dayatır: Üretici güçlerin gelişmesini engelleyen üretim ilişkilerine ve onun üzerinde kurulu bütün eski kurumlara, düşüncelere vb. karşı çıkmak ya da üretici güçlerin gelişmesini -onların sakatlanması ve imhası da dahil ne pahasına olursa olsun- önlemek için, tarihin çöplüğünden işe yarayacak ne varsa çıkartmak ve yeni ambalajlarla sunmak (yani sözcüsü olduğu sınıfın ömrünü biraz olsun uzatmak için kitleleri barbarlığa sürüklemek).

Unutmamak gerekir ki aydınlar, kimi istisnalar hariç, bu süreci, hiç de hesaplı kitaplı biçimde, planlayarak yaşamazlar. Onlar, kültürel, sanatsal, siyasal vb. alanlardaki düşünsel üretimlerini, çoğu zaman sınıfsal bir tercihin farkına bile varmaksızın, görünürde "bireysel" dürtüleriyle sürdürürler. Bu "farkında olmama"nın son yıllardaki en çarpıcı örneklerini, Marksist maskeliler de dahil, küçük burjuva radikal solu içinde görüyoruz. Kendisini "Marksist" olarak tanımlayanlar da dahil, bu "sol" yüzünü her zamankinden fazla ulus devlete ve sendikalara dönmekte; tarihin kalıntıları arasından çıkarttığı I. Enternasyonal'i yeniden kutsamakta; Che Guevara, Mahir Çayan, Deniz Gezmiş gibi, Marksizmle ve işçi

sınıfıyla –zarar verme dışında- ilişkisi olmayan küçük burjuva radikal önderlere sarılmaktadır.

★★★★

Biz bu geriye savrulmanın maddi temellerinin, kapitalizmin son 30 - 40 yıldır içinden geçtiği köklü değişimde yattığını düşünüyoruz. Özel mülkiyet ve ücretli emeğin sömürüsü üzerine kurulu kapitalist üretim çok uluslu ve ulus ötesi şirketler eliyle giderek artan ölçekte dünya çapında gerçekleşmekte; bu durum, eski ulusal piyasaların ardı ardına ortadan kalkmasına; onmilyonlarca köylünün topyekün mülksüzleşmesine; işçi sınıfı içinde, önceki onyıllara damgasını vuran ve ulusal korumacılıktan kaynaklanan "ulusal" farklılıkların hızla azalmasına; emperyalist işgaller, savaşlar ve ayaklanmalar gibi son derece kapsamlı toplumsal ve siyasal sonuçlara yol açmaktadır.

Küçük burjuvazinin, kendisini yıkıma uğratan bu kapsamlı ekonomik ve toplumsal alt üst oluşa tepkisi, modern tarihte onlarca örneğini gördüğümüz gibi, ifadesini bir kez daha "eski güzel günler"e dönme arzusunda bulan gericilik oluyor. Onun aydınları da yaşanmakta olan derin krize dinsel, milliyetçi, "laik ulusalcı" ya da sözde "sosyalist" ideolojik çerçeveler içinde farklı çözümler üretiyor. Ancak bütün bu yanıtların ortak özelliği, küçük mülkiyetin uluslararası kapitalist rekabet karşısında korunması talebidir.

★★★★

Türkiye'de, son 20 - 25 yıldır yaşanmakta olan bütün siyasi arayışların temelinde, mülk sahibi sınıfların kapitalist gelişmenin "küreselleşme" adı verilen bu sürecine verdiği farklı tepkiler yatmaktadır (Marksist bir önderliğe sahip olmayan işçi sınıfının ise mülk sahibi sınıfların şu ya da bu temsilcisine yedeklenmiş durumda olduğu da ortada). Kendisini "Marksist" olarak tanımlayan kişi ya da çevrelerin bu sürecin

dışında kalması elbette mümkün değildi. Nitekim öyle de oldu ve olmayı sürdürüyor.

Bu çevrelerin ortak özelliğinin, küreselleşmeyi yok saymak ya da *"ideolojik bir uydurma"* olarak damgalayıp bir kenara atmak olduğunu; son yıllarda da küreselleşmeyi ağızlarına almamayı tercih ettiklerini biliyoruz. Onlar, Milli Görüşçülerin dinci, Kemalistlerin laik - ulusalcı, Stalinistlerin yurtsever, ulusal "sosyalist" argümanlarla dile getirdikleri ulusal korumacı talepleri "işçi sınıfı" ve "enternasyonalizm" vurgusuyla süsleyerek yapıyorlar. Ancak bütün bu vurgu farkları, onların hem kendi aralarındaki hem de gerillacılıkla, Stalinizmle ve sendikacılıkla ilişkilerine yön veren temel dürtünün, onlar farkında olsunlar ya da olmasınlar, küçük burjuvaziyi uluslararası kapitalist rekabet karşısında koruma çabasını olduğu gerçeğini ortadan kaldırmıyor. Bu arada, söz konusu çevrelerin otuz küsur yıldır dünyayı sarsan bu süreç karşısında sergiledikleri üç maymun tavrı, bir kez daha somut yaşam eliyle geçersizleşiyor. Onların içinde bulunduğu çelişik konum, yalnızca ait oldukları sınıfın tarihsel açmazını yansıtmakla kalmamakta; gelişmelere tarihsel maddeci yöntemle yaklaşmanın önemini de göstermektedir.

Marksistler, bütün düşünsel ve kurumsal oluşumların belirli maddi üretim koşulları üzerinde yükseldiğini savunan tarihsel maddeci yöntemleri sayesinde, küreselleşme adı verilen bu sürece damgasını vuran "kötülük"lerin ABD başkanlarının ya da diğer kapitalist ülke yöneticilerinin kafasından çıkmadığını; Türkiye kapitalizminin "Türkiye kapitalizmi" olmaktan çıkması ve uluslararası piyasalara tam eklemlenmesi sürecinin de Evrenlerin, Özalların, Erdoğanların ve "hain" sendikacıların eseri olmadığını; tersine, bütün bu kişilerin ve önderliklerin (ve onların savundukları düşüncelerin) üretici güçlerin belirli bir gelişim aşamasında ortaya çıkmak zorunda olduklarını bilirler.

★★★★

Tarihsel maddeci yöntem açısından, karşı karşıya olduğumuz gerçek şudur: Üretici güçlerin verili gelişmişlik düzeyi, onyıllardır, üretimin dünya çapında planlanıp gerçekleştirilmesini dayatmakta; üretim araçlarının özel mülkiyeti ve onun en üst düzeydeki siyasi örgütsel ifadesi olan ulus devletlerin varlığı ise bu gerekliliğin yerine getirilmesinin önüne engel olarak dikilmekte ve üretici güçlerin daha fazla gelişmesine karşı direnmektedir.

Kapitalist üretimin tarihte hiç olmadığı kadar dünya ölçeğinde toplumsallaşması ile burjuva mülkiyetin özel karakteri arasındaki temel çelişki, bir kez daha şu iki yoldan biriyle çözülmek zorundadır: 1) 20. Yüzyıldaki iki dünya savaşında olduğu gibi üretici güçlerin kapsamlı yıkımı ve yeniden üretimi; 2) Üretici güçlerin gelişmesinin önünde başlıca engel olan üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin ve ürünü olan ulus devlet aygıtının bütün uzantılarıyla birlikte ortadan kaldırılması.

Mülk sahibi sınıfların, üretici güçlerin sınırsız gelişimi ile kapitalist üretim - mülkiyet ilişkileri arasındaki çelişki karşısındaki "tercih"i, kaçınılmaz olarak, varlıklarını borçlu oldukları özel mülkiyeti ve ücretli emek sömürüsünü korumaktan yanadır. Yani onlar, insanlık adına gerçek bir yıkım anlamına gelen birinci yolu seçerler.

İnsan soyunun yararına olan ve yalnızca işçi sınıfı tarafından gerçekleştirilebilecek olan çözüm ise ikincisidir ki bu, üretici güçlerin gelişmesini engelleyen tüm ilişkilerin ve kurumların ortadan kaldırılması; mal ve hizmet üretiminin insanlığın gereksinimlerini karşılamak üzere, dünya çapında demokratik bir planlama çerçevesinde gerçekleştirilmesi, yani komünizmdir. Üretici güçlerin mevcut gelişmişlik düzeyi, yalnızca bir kaç yüz çok uluslu ve ulusötesi şirketin

üretimlerini her türlü siyasi ve coğrafi sınırın ötesinde gerçekleştirebilmesini sağlamamakta; aynı zamanda, komünizmin maddi altyapısının da varolduğunu göstermektedir.

Görüldüğü gibi, tarihsel maddeci yöntem, yalnızca insanlık tarihine ilişkin bilimsel bilgilere ulaşmamızı değil; bir bütün olarak insanlığın gelişme yasalarını anlamamızı sağlar. Bu durumda, devrim, komünizm, enternasyonalizm ve benzeri kavramlar, basit birer erdem ya da inanç ifadesi olmaktan çıkar, toplumsal gelişmenin yasalarına tabi birer zorunluluk haline gelirler.

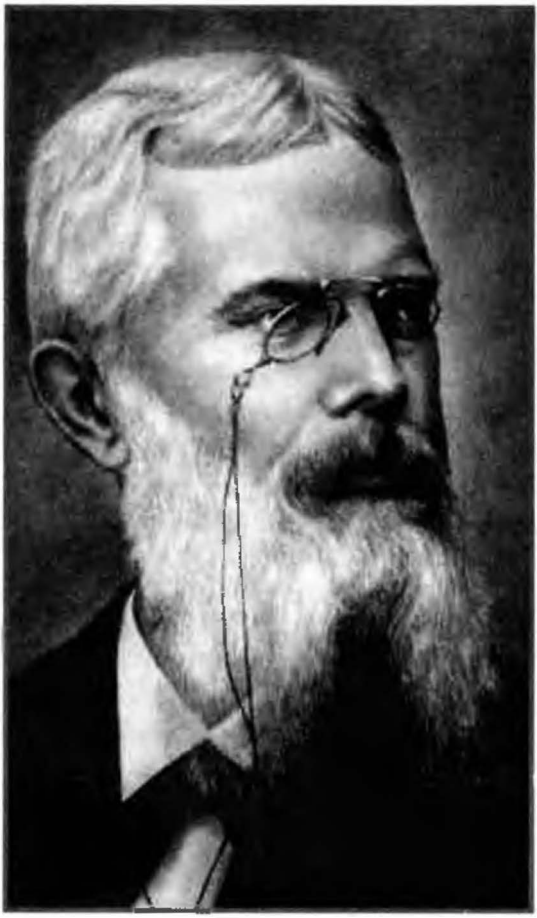
Mehring'in elinizdeki çalışmasının, insan soyunun tabi olduğu bütün bu zorunlulukların kavranmasını kolaylaştıracağından ve Marksizmle yeni tanışan okurların ufkunu genişleteceğinden kuşkumuz yok.

★★★★

Son olarak, elinizdeki kitaba ilişkin kimi teknik noktalara değinmek istiyoruz. Franz Mehring, elinizdeki bu çalışmasında, bir ikisi hariç, alıntıların kaynaklarına hiç bir göndermede bulunmamış. Okurun bunlara ulaşabilmesi için, hem Türkçe'de ulaşılabilen kaynakları hem de Türkçe'de olmayanları, Ekim 1975 tarihli İngilizce basımdan da yararlanarak kitabın sonunda belirttik.

Okurun Franz Mehring hakkında bir fikir sahibi olması için, *Tarihsel Maddecilik Üzerine* adlı çalışmanın önüne onun yaşam hikayesini, kitabın sonuna da Engels'in ona yazdığı 14 Temmuz 1893 tarihli mektubunu ve Troçki'nin 3 Mart 1916 tarihli bir makalesini koyduk.

Prinkipo Yayıncılık
Mayıs 2008

Franz Mehring

Franz Mehring, Wilhelm dönemi Almanyası'nın önde gelen Marksist politikacısı, tarihçisi ve edebiyat eleştirmeniydi. Eserleriyle, tarihsel maddeciliği sosyal demokrat edebiyat ve tarih eleştirisinin yöntemi haline getirdi. Karl Liebknecht ile Rosa Luxemburg'un yakın çalışma arkadaşı olan Mehring'in siyasi çalışmalarına, neredeyse tümüyle, II. Enternasyonal'de ve Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde ortaya çıkan oportünizme karşı mücadelede Marksizmin savunusu damgasını vurdu.

Mehring, 27 Şubat 1846 tarihinde, tutucu bir hükümet memurunun oğlu olarak Pommern'in Schlawe kasabasında doğdu. Klasik felsefe ve tarih eğitimini tamamladıktan sonra gazeteciliğe merak saldı ve Alman prensliklerinin birleşmesinin hemen öncesinde, 1867'de Berlin'e yerleşerek, radikal burjuvazinin burada yayınlanan günlük gazetesi *Die Zukunft*'ta (Gelecek) çalışmaya başladı. 1860'lardan başlayarak işçi hareketiyle ilgilenen; 1867'de *August Bebel* ve *Wilhelm Liebknecht*'le 1869'da ise *Ferdinand Lassalle*'la tanışmış olan Mehring, uzunca süre, sosyalizm karşıtı radikal burjuva bir aydın olarak kalacaktı.

Alman İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra, 1871 - 1874 yılları arasında, Alman Parlamentosu ile Prusya Meclisi'nde raportör olarak çalışan Mehring, ayrıca, yine burjuva demokratlarının yayınları olan *Frankfurter Zeitung'da* (Frankfurt Gazetesi) ve *Die Waage*'de (Terazi) yazılar yazdı. 1884 Yılında liberal burjuvazinin Berlin'deki gazetesi *Volks-Zeitung*'un (Halk Gazetesi) yazı işleri müdürü olan Mehring, burada Bismarck'ın Sosyalizm Karşıtı Yasa'sına karşı mücadeleye başladı. Alman burjuvazisinin Prusya militarizmi karşısındaki teslimiyetiyle birlikte siyasi pozis-

yonlarını gözden geçirmeye başlayan Mehring, 1880 - 1884 yılları arasında Marks'ın ve Engels'in yapıtlarını inceledi. 1886'da sosyal demokrat basınla birlikte çalışmaya başlayan Mehring'in, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin teorik yayını *Die Neue Zeit*'daki ilk yazısı 1888'deyayınlandı.

1891 Yılında Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne (SPD) katılan Mehring, kendisiyle birlikte, Marksist harekete büyük katkı sağlayacak olan zengin bir kültürel birikim de getirmişti. Bu yıllarda işçi sınıfı içinde işçi bürokrasisi ve aristokrasisi gelişiyor, bunun siyasi yansıması olarak, İkinci Enternasyonal ve SPD içinde revizyonizm ve oportünizm giderek güçleniyordu. Mehring, Marksizmin bu akıma karşı savunusuna soyundu. 1902 - 1907 yılları arasında sosyal demokrat gazete *Leipziger Volkszeitung*'un (Leipzig Halk Gazetesi) yazı işleri müdürlüğünü yapan Mehring, *Die Neue Zeit*'ta başyazılar yazarken, aynı zamanda 1906 - 1911 yılları arasında SPD'nin parti okulunda dersler veriyordu. Mehring'in gerek yazılarında gerekse derslerinde Marksist pozisyonları savunması, SPD önderliğinin ona karşı açık tavır almasına yol açtı. Mehring'e yönelik bu saldırı, onun *Die Neue Zeit*'taki önder konumundan uzaklaştırılmasıyla sonuçlandı.

Mehring, SPD önderliğinin I. Dünya Savaşı öncesinde sergilediği açık ihanete karşı Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg ve Jogiches ile birlikte, Marksist enternasyonalist kanatta yeraldı. 1917 Yılındaki Prusya Meclisi seçimlerinde milletvekili seçilen Mehring, yetmişi aşan yaşına karşın, Alman işçi sınıfının Marksist devrimci önderliği olarak *Spartacus Birliği*'nin kuruluşunu destekledi ve 1919'da *Alman Komünist Partisi*'nin kurucu üyeleri arasında yerini aldı. Mehring, partisi'nin kuruluş kongresinden dört, yoldaşları Karl Liebcknecht ile Rosa Luxemburg'un katledilmesinden iki hafta sonra, 29 Ocak günü, Berlin'de, akciğer iltihaplanmasından tedavi gördüğü hastanede öldü.

Franz Mehring'in Eserleri

★ *Der Fall Lindau,*
Berlin, Brachvogel & Ranft 1890

★ *Kapital und Presse: Ein Nachspiel yum Fall Lindau,*
Berlin, Brachvogel & Ranft 1890

★ Herrn Eugen Richters Bilder aus der Gegenwart: Eine Entgegnung, Nürnberg, Wörlein & Co 1892

★ *Die Lessing-Legende: Eine Rettung*
Stuttgart, Dietz 1893.
Tarihsel Maddecilik Üzerine adlı çalışma, bu kitabın eki olarak yayınlandı.

★ *Gustav Adolf: Ein Fürstenspiegel zu Lehr und Nutz der deutschen Arbeiter*
Berlin: Vorwärts 1894

★ *Geschichte der deutschen Sozialdemokratie*
Stuttgart, Dietz 1897-98

★ *Herrn Hardens Fabeln: Eine notgedrungene Abwehr*
Berlin, H. Walther 1899

★ *Weltkrach und Weltmarkt*
Berlin, Vorwärts 1900

★ *Keine Rechtfertigung: Ein nachträgliches Wort zum Dresdner Parteitage*
Leipzig, Leipziger Buchdruckerei 1903

★ *Schiller: Ein Lebensbild für deutsche Arbeiter*
Leipzig, Leipziger Buchdruckerei 1905

★ *Jena und Tilsit: Ein Kapitel ostelbischer Junkergeschichte*
Leipzig, Leipziger Buchdruckerei 1906

★ *Eine Geschichte der Kriegskunst*
Stuttgart, Singer 1908

★ *Deutsche Geschichte vom Ausgange des Mittelalters. Ein Leitfaden für Lehrende und Lernende*
Berlin, Vorwärts 1910

★ *Freiligrath und Marx in ihrem Briefwechsel*
Stuttgart, Singer 1912

★ *1807 bis 1812. Von Tilsit nach Tauroggen*
Stuttgart, Dietz 1912

★ *1813 bis 1819. Von Kalisch nach Karlsbad*
Stuttgart, Dietz 1913

★ *Kriegsartikel*
Berlin, Aktion 1918

★ *Karl Marx. Geschichte seines Lebens*
Leipzig, Leipziger Buchdruckerei 1918

Bölüm I

Günümüzde burjuva dünyası, tarihsel maddeciliğe, bir insan ömrü önce Darwinciliğe, 25 - 30 yıl önce de sosyalizme yaklaştığı gibi yaklaşıyor; onu anlamaksızın yeriyor. Burjuvazi nihayet ve büyük bir zorlukla, Darwinciliğin bir *"maymun kuramı"*ndan farklı bir şey olduğunu; sosyalizmin de *"bir paylaşım"* ya da *"kültürün binlerce yıllık meyvelerine hırsızca el koyma"* meselesi olmadığını kavramaya başladı. Ancak tarihsel maddecilik, hala burjuvazinin bir kaç *"yetenekli demagog"*un *"fantazi"*si olarak tanımlayıp üzerinde ucuz olduğu kadar budalaca cümleler kurduğu bir şey olmayı sürdürüyor.

Tarihin maddeci incelenmesi, gerçekte tarihsel devinimin yine onun tarafından belirlenmiş yasalarına bağlıdır. Tarihsel maddeciliğin kendisi tarihsel gelişmenin ürünüdür ve daha önceki bir dönemde, en parlak beyin tarafından bile tasarlanamamıştı. Tarihin ve insan soyunun sırrı, yalnızca belirli bir tarihsel gelişme düzeyine ulaşıldığında ortaya çıkartılabilirdi.

İçinde bulunduğumuz dönem, bu karşılıklı bağlantıları öylesine basitleştirmiştir ki, bu bulmaca çözülebilmiştir. Oysa tarihe yön veren bu güçlerinin incelenmesi --onlar arasındaki karmaşık ve gizil karşılıklı bağlantılardan ve bunların etkilerinden dolayı- bütün önceki dönemlerde neredeyse olanaksızdı. Büyük sanayinin kurulmasından, yani en azından 1815'te sağlanan Avrupa barışından bu yana, İngiltere'deki herhangi bir insan için, oradaki bütün siyasi mücadelenin iki sınıfın -yani toprak sahibi aristokrasi ile burjuvazinin (orta sınıf)- egemenlik iddialarına bağlı olduğu artık bir sır olmak-

tan çıkmıştır. Aynı gerçek, Fransa'da, Bourbonların yeniden iktidara dönmesiyle kavrandı. Thierry'den Guizot'ya, Mignet'ye ve Thiers'e kadar Restorasyon döneminin bütün tarihçileri, her yerde, ondan Ortaçağ'dan bu yana bütün Fransız tarihinin anlaşılmasının anahtarı olarak söz ediyorlar. 1830'dan bu yana da işçi sınıfı, proletarya, her iki ülkede de iktidar mücadelesindeki üçüncü rakip olarak kabul edilmiş durumda. Koşullar -en azından bu en ileri iki ülkede- öylesine yalınlaşmıştır ki, insanın bu üç büyük sınıfın mücadelesini ve onlar arasındaki çıkar çatışmasında modern tarihin hareket ettirici gücünü görmemesi için gözlerini kasıtlı olarak kapatması gerekir.

Bu yüzden Engels, tarihsel gelişmenin, tarihe ilişkin maddeci bir kavrayışı önce kendisinde ve Marx'ta uyandırmış olan doruk noktasından söz eder. Bu kavrayışın daha sonra nasıl geliştirildiği bizzat Engels'in kitaplarında okunabilir.

Marx'ın ve Engels'in yaşamları baştan sona tarihsel maddecilik üzerine kuruludur; onların bütün yapıtları bu temel üzerinde yükselmiştir. Burjuva sözde bilimlerinin, Marx ile Engels'in *"kitap sayfalarını karıştırarak elde etmiş"* oldukları bir tarih kuramına destek bulmak için tarih bilimine yalnızca rastlantısal bir gezinti yaptıkları yollu iddiaları açıkça bir sahtekarlıktır. Kapital, Kautsky'nin kısa süre önce vurgulamış olduğu gibi, öncelikle tarihsel bir çalışma; gerçekte, tarihe ilişkin zenginlikleri yalnızca kısmen açığa çıkarılmış bir madendir. Aynı şekilde, Engels'in kısmen ya da gerçek değerleri kasıtlı biçimde çarpıtılarak anlaşılmış cümlelerini seçen; ardından da onlarda bir *"çelişki"* ya da ona benzer bir şey keşfederek harika bir şey yapmış olduklarını düşünen akademisyenlerin hayal edebileceklerinden çok daha fazla tarihsel malzeme içeren yapıtlarının içeriğinin kapsamlarından çok daha zengin olduğu söylenebilir.

Marx'ın ve Engels'in yapıtlarında serpili olan çok sayıda ta-

rihsel yaklaşımı sistematik biçimde bir araya getirmek, son derece yararlı bir görev olurdu ve bu görev, hiç kuşkusuz, bir ölçüde yerine getirilecektir. Ancak, buradaki amacım yalnızca tarihsel maddeciliğin ana hatlarını betimlemek; bunu da ona karşı yükseltilen en yaygın itirazların çürütülmesi yoluyla, yani olumlu olmaktan çok olumsuz biçimde yapmak olduğu için, şimdilik genel bir kanıtlamayla yetinmek zorundayız. [1]

Karl Marx, 1859'da yayınlanmış olan Ekonomi Politiğin Eleştirisi'ne yazdığı önsözünde, tarihsel maddeciliği özlü ve ikna edici biçimde özetlemişti. Marx, orada, şunları yazar:

> *Ulaşmış olduğum ve bir kez ulaşıldıktan sonra çalışmalarıma yol göstermiş olan genel vargı, kısaca şöyle formüle edilebilir: İnsanlar, varlıklarının toplumsal üretiminde, kaçınılmaz bir şekilde, iradelerinden bağımsız belirli ilişkilere; yani, sahip oldukları maddi üretici güçlerin verili gelişim aşamasına uygun üretim ilişkilerine girerler. Bu üretim ilişkilerinin tamamı, toplumun ekonomik yapısını; hukuksal ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği ve toplumsal bilincin belirli biçimlerinin ona denk düştüğü somut temeli oluşturur. Maddi yaşamın üretim tarzı genel toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını bilinçleri belirlemez. Tersine, onların bilincini belirleyen şey toplumsal varlıklarıdır. Gelişmenin belirli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde faaliyet göstermiş oldukları verili üretim ilişkileriyle ya da – yalnızca bunların hukuksal ifadesi olan- mülkiyet ilişkileriyle çatışmaya girerler. Bu ilişkiler, üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olmaktan çıkarak, onların köstekleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. Ekonomik temeldeki değişimler, er ya da geç, bütün o devasa üstyapının dönüşümüne yol açarlar. Böylesi dönüşümleri incelerken,*

üretimin ekonomik koşullarının -doğa bilimlerine özgü kesinlikle saptanabilecek olan- maddi dönüşümü ile hukuksal, siyasal, dinsel, sanatsal ya da felsefi biçimlerin; özetle, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve savaştıkları ideolojik biçimlerin her zaman ayırt edilmesi gerekir. Nasıl ki bir kimse hakkında, onun kendisine ilişkin düşüncesinden yola çıkarak hüküm verilmezse, benzer biçimde, böylesi bir geçiş dönemi de kendi bilinciyle değerlendirilemez. Tersine, bu bilinç maddi yaşamın çelişkilerinden, üretimin toplumsal güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmadan yola çıkarak açıklanmalıdır. Bir toplumsal düzen, onun gelişmesine yeterli bütün üretici güçler gelişmeden önce asla yıkılmaz; yeni ve üstün üretim ilişkileri, varlıkları için gerekli maddi koşullar eski toplumun çerçevesi içinde olgunlaşmadan önce eskilerinin yerini alamazlar. Bu yüzden insanlık, kendi önüne yalnızca çözme becerisine sahip olduğu görevleri koyar. Daha yakından bakıldığında, bir sorunun, yalnızca çözümü için gerekli maddi koşulların varolması ya da en azından oluşum halinde olması durumunda ortaya çıktığı görülecektir. Genel hatlarıyla asya tipi, antik, feodal ve çağdaş burjuva üretim biçimleri toplumun ekonomik gelişiminde çağlara damga vuran ilerlemeler olarak tanımlanabilirler. Burjuva üretim biçimi, toplumsal üretim sürecinin, bireysel değil ama bireylerin toplumsal varlık koşullarından kaynaklanan bir karşıtlık anlamında karşıtlık içeren en son biçimidir. Ancak burjuva toplumunun içinde gelişen üretici güçler bu karşıtlığın çözümü için gerekli maddi koşulları da yaratırlar. Dolayısıyla, bu toplumsal düzenle birlikte, insan toplumunun tarih öncesi de sona erer. [2]

İnsanlık tarihinin devinim yasası, bu birkaç sözcükte, herhangi bir başka yazıda olmadığı kadar etkileyici bir yalınlık ve açıklıkla, kapsamlı biçimde sunulmaktadır. Bu da şirin göl kenti Leipzig'den bir felsefe profesörünün onlarda -Bay Paul

Barth'ın yaptığı gibi- ciddi ciddi, toplumsal değişmezliklerin ve devimlerin kafadan uydurularak aceleyle bir araya getirilmiş son derece belirsiz formülasyonlar, *"muğlak sözcükler ve imgeler"* bulmasına yol açıyor. Oysa Marx ve Engels, insan soyunun tarihsel gelişmenin taşıyıcısı olduğunu, 45 yıl kadar önce, *Komünist Manifesto*'da şöyle açıklamıştı:

> *Bugüne kadar ortaya çıkmış bütün toplumların tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir. Özgür insan ile köle, soylular ile halk tabakası, bey ile toprağa bağlı köle, lonca efendisi ile kalfa; tek sözcükle, ezen ile ezilen sürekli olarak birbirlerine karşı olmuş ve her defasında ya toplumun bir bütün olarak devrimci biçimde yeniden inşasıyla ya da çatışan sınıfların ortak yıkımıyla sonuçlanan aralıksız ve kimi zaman örtülü, kimi zaman açık bir çatışma sürdürmüşlerdir.*
>
> *Tarihin daha önceki çağlarında, hemen her yerde, toplumun farklı tabakalar halinde karmaşık bir düzenlenmesiyle, toplumsal tabakalaşmanın hiyerarşik bir aşamasıyla; Antik Roma'da soylularla, şövalyelerle, halk tabakasıyla, kölelerle; Ortaçağ'da feodal beylerle, onların uyruklarıyla, lonca ustalarıyla, kalfalarla, çıraklarla, toprağa bağlı kölelerle; yine, bunların neredeyse hepsinde alt tabakalarla karşılaşıyoruz. Feodal toplumun yıkıntıları arasından filizlenmiş olan modern burjuva toplumu, sınıf karşıtlıklarını ortadan kaldırmamıştır. O, bunun yerine, eskilerinin yerine yeni sınıfları, yeni baskı koşullarını ve yeni mücadele biçimlerini kurmuştur. Ancak çağımız, burjuvazinin çağı, ayırt edici bir özelliğe sahiptir: o, sınıf karşıtlıklarını sadeleştirmiştir. Bir bütün olarak toplum, giderek daha fazla, iki büyük düşman kampa; birbiriyle doğrudan karşı karşıya gelen iki büyük sınıfa bölünüyor: Burjuvazi ve Proletarya.* [3]

Bunun ardından, hem burjuvazinin hem de proletaryanın nasıl kendi tarihsel varlık koşullarına uygun biçimde

gelişmek zorunda olduğuna ilişkin, neredeyse yarım yüzyıllık eşi görülmemiş karışıklıkların deneyiminden parlak bir şekilde geçmiş olan ünlü betimleme; proletaryanın burjuvazi karşısında neden ve nasıl zafer kazanacağının kanıtı gelir. Proletarya, eski üretim biçimlerini yıkmakla, sınıf karşıtlıklarını, bizzat sınıfları ve onlarla birlikte de bir sınıf olarak kendi egemenliğini yadsır. *"Sınıflarıyla ve sınıf karşıtlıklarıyla eski burjuva toplumun yerini, her bir bireyin özgür gelişiminin herkesin özgür gelişiminin koşulu olacağı bir birlik alır."*

Buraya, Engels'in, dostunun mezarı başında söylediklerinden bir şeyler ekleyelim:

> *Nasıl ki Darwin organik doğanın gelişim yasasını bulduysa, Marx da insan tarihinin, ideolojinin aşırı gelişmesiyle şimdiye kadar üzeri örtülmüş olan gelişme yasasını açığa çıkardı. Bu, insan soyunun siyaset, bilim, sanat, din, vb. ile uğraşabilecek duruma gelmeden önce yiyip içmesi, barınması ve giyinmesi gerektiği; bu yüzden, varlığı sürdürmek için gerekli maddi araçların üretiminin, buna bağlı olarak da belirli bir halkın belirli bir dönem boyunca ulaşmış olduğu ekonomik gelişme düzeyinin, söz konusu halkın geliştirmiş olduğu devlet kurumlarının, hukuksal kavramların, sanatsal ve dinsel düşüncelerin üzerinde yükseldikleri temeli oluşturdukları; dolayısıyla devlet kurumlarının, hukuksal kavramların, sanatsal ve dinsel düşüncelerin şimdiye değin yapılmış olanın tam tersine, maddi üretim araçlarının üretimi ışığında açıklanmaları gerektiği yalın gerçeğidir.* [5]

Bu, konuya ilişkin olarak, *"Bir düşünürün bir felsefe profesörü olmadığının özgün işareti budur. En yalın gerçekler, insanların ulaşmak için en fazla zaman harcadıkları gerçeklerdir"* diyen Ludwig Feuerbach'ın belirttiği gibi, gerçekten yalın bir gerçektir. Feuerbach, Hegel ile Marx

arasındaki bağlantıydı ama yaşadığı dönemde Almanya'ya egemen olan berbat koşullar eliyle yarı yolda durduruldu; *"gerçeğe ulaşma"*yı hala salt ideolojik bir süreç olarak düşündü.

Oysa Marx ve Engels tarihsel maddeciliğe bu yoldan ulaşmadılar. Marx'ı ve Engels'i övmek için bunu kafalarından çıkardıklarını söylemek, onlara yönelik bir hakaret olur. Çünkü bu, en iyi niyetlerle de yapılsa, bir bütün olarak maddeci tarih kavrayışının hayal gücünün ürünü bir buluş olduğunu ilan etmek anlamına gelir. Marx'ın ve Engels'in gerçek ünleri, tarihsel maddeciliğin doğruluğunu en çarpıcı biçimde bizzat onunla kanıtlamış olmalarından kaynaklanır. Onlar, Feuerbach'ın yaptığı gibi, yalnızca Alman felsefesi değil; Fransız devrimi ve İngiliz sanayisi hakkında da bilgi sahibiydiler. Onlar insanlık tarihine ilişkin bilinmezliği, bu görev insansoyunun karşısına çıkar çıkmaz; onun çözümü için gerekli *"maddi koşullar"* henüz *"oluşum süreci"*ne girmişken çözdüler. Onlar, bütün ülkelerden burjuva bilim insanlarının çok sayıda yalın kanıtın varlığına rağmen bugün bile kavrayamadıkları ve çoğu zaman yalnızca rastlantısal olarak sezdikleri şeyi neredeyse elli yıl önce, henüz netleşmemiş belirtilerden hareketle fark ettiklerinde birinci sınıf düşünürler olduklarını kanıtladılar.

Olağanüstü aydınlatıcı, hem söylemde hem de içerikte bilimsel bilgiyle mükemmel biçimde uyuşan ve tarihsel gelişme üzerine etkileyici bir incelemenin ürünü olmasına karşın, sıradışı bir kuramsal önermeyi yalnızca tartışma amacıyla ortaya atarak pek birşey elde edilemeyeceğinin oldukça çarpıcı bir örneğini vermemde yarar var. *Tarihsel Romantizm* ekolünün tarihin maddeci bir kavranışına oldukça yaklaştığı olgusuna, yani Lavergne-Peguilhen tarafından yazılmış aşağıdaki pasaja ilişkin göndermesinden dolayı, Sayın Profesör Lujo Brentano'ya teşekkür etmemiz gerek:

Toplumsal bilimler belki de bizzat ekonomik biçimler yeterince farklılaşmamış olduğu; onların toplum ve devlet örgütlenmesinin bütün temelini oluşturdukları anlaşılmadığı için böylesine az ilerleme göstermiş durumdalar. Malların üretiminin ve dağıtımının, kültürün ve onun yayılmasının, yasamanın ve devletin biçiminin içeriklerini ve gelişmelerini tamamen ekonomik modellerden almak zorunda oldukları; toplumun tarihindeki bu önemli etmenlerin kaçınılmaz biçimde ekonomik modellerden türediği; onlara üretici güçlerin karşılıklı yaratıcı etkileşiminin ürünü olarak yerinde başvurulması; son olarak da toplumsal rahatsızlıkların olduğu yerde bunların kaynağının genel olarak toplumsal modellerle devletin biçimleri arasındaki çelişkide yattığı göz önünde bulundurulmuyor. [5]

Bunlar, *Alman-Fransız Yıllığı*'nda Marx'ı yıkıcı bir eleştiriye tabi tutmuş olan tarihsel romantik ekolün ünlü bir temsilcisi tarafından 1838 yılında yazılmış. Zaten Marx'ın üretimi ve dağıtımı ekonomik biçimlerden türetmediği; tersine, ekonomik biçimleri üretimden ve dağıtımdan türettiği gerçeği göz ardı edildiğinde, o, ilk bakışta, tarihin maddeci kuramında Lavergne-Peguilhen'i kopyalamış gibi görünür.

Yine de önemli olan "*yerinde başvurmak*". Tarihsel romantik okul burjuva üretim tarzının, tek doğal biçim olarak sınıfların ve bu sınıfların ekonomik biçimlerinin doğanın ölümsüz yasaları olduğunu ilan eden klasik burjuva ekonomi politiğine karşı bir tepkidir. *Tarihsel Romantizm*, bu abartılara karşı, *Junkerler** yararına, büyük toprak sahiplerinin ve efendilerin tabiyet üzerine kurulu ekonomik ilişkilerinin ataerkil övgü-

* *Junker: Eski Prusya'da ve Almanya'nın doğusundaki silahlı toprak aristokrasisine verilen ad. Bunların önemli bir kesimi, 11. – 14. Yüzyıllar arasında kuzeydoğu Avrupa'nın sömürgeleştirilmesini ve hristiyanlaştırılmasını gerçekleştiren eski Alman soylularından oluşuyordu.*

süne yöneldi; bir halkın gerçek anayasasının birkaç sayfalık yasalar ve tüzükler değil, ekonomik güç ilişkileri; yani bu durumda feodal dönemden kalma efendi–uşak ilişkisi olduğu savıyla, liberal ekolün siyasi özgürlük talebine karşı çıktı.

Burjuva ekonomi politiği ile *Tarihsel Romantizm* arasındaki kuramsal mücadele, burjuvazi ile Junkerler arasındaki sınıf mücadelesinin ideolojik yansımasıydı. Bu iki eğilimin her biri, kendi sınıfına uygun üretim ve ekonomi biçiminin ölümsüz, doğal, değişmez bir yasa olduğunu ilan etti. Liberal vulgar iktisatçı soyut yanılsamalara başvurduğunda tarihsel romantiğin acımasız gerçekliğe yaslanması; onlardan birinin daha idealist diğerinin ise daha maddeci bir görünüme sahip olması, yalnızca mücadele içindeki bu sınıfların tarihsel gelişimleri arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Burjuvazi hala egemen sınıf haline gelmeye çabalıyor ve bu yüzden, gelmekte olan kendi egemenlik dönemini genel bir mutluluk durumu olarak betimliyordu; Junkerler ise egemen sınıftılar ve kendi iktidarlarının üzerinde durduğu ekonomik bağımlılık ilişkilerini romantik biçimde idealize etmeyle yetinmek zorundaydılar. Lavergne-Peguilhen'in açıklaması da böylesi bir yüceltmeden daha fazla bir şey ifade etmiyor. O yalnızca şunu söylemeye çalışıyor: feodal toplum biçimleri bütün toplum ve devlet örgütlenmesi için zemin olmalı, devletin biçimi ve yasaların hazırlanması onlardan türetilmelidir; onlardan uzaklaşıldığında toplum hastalıklı hale gelir. Lavergne-Peguilhen, kendi savından çıkardığı açıklamada niyetini hiç gizlemiyor. O, birbirini izleyen ve *"iç içe geçmiş"* üç ekonomik örgüt-lenme biçimi arasında ayrım yapar: despotik, aristokratik ve monarşik devlet biçimleri ile korku, sevgi ve bencillik duygularına karşılık düşen, güç üzerine kurulu ekonomi, *"ortaklaşa"* ekonomi ve para ekonomisi. Onun *"ortaklaşa"* ekonomi, aristokrasi, ya da doğru adıyla söylersek, feodalizm dediği şey sevgidir. *"Karşılıklı hizmetlerin maddi değişimi"* diye yazıyor Lavergne-Peguilhen,

sözcüğü sözcüğüne, *"heryerde sevginin ve bağlılığın kaynağıdır."* Ancak tarih bu kaynakları örtbas etme ve ekonomik biçimleri *"birbirine karıştırma"* yollu hatalı bir tasarıma sahip olduğu için, Lavergne-Peguilhen devletin biçimlerini *"birbirine karıştırmak"* ister; elbette *"yerinde bir kullanım"*la. Aristokrasi, *"toplumun daha zengin ve daha eğitimli üyelerinin, oy kullanma hakkından mahrum bırakılmış geniş teba kitlesi üzerinde hem yasa koyucular hem de yöneticiler olarak güç uygulamak zorunda olduğu bir yerel yönetim sistemi"* içindeki egemenliğidir. Bunun yanında, despotizmin, *"en aşırı durumda bile toplumsal güçleri 'hukukun zorbalığı' kadar tahrip etmeyen"* bir kesimi ile monarşinin *"öz çıkar"*a sahip olmak yerine *"yüksek konumundan dolayı bütün çıkarları aynı sevgiyle kucaklayan"* bir kesimi varlığını sürdürmektedir. Ardından, Lavergne-Peguilhen'in feodal beylerin ve *"onların isteklerini yerine getirmesi durumunda mutlak kral"*ın egemenliğinin yeniden inşasını amaçladığı netleşir.

Onun eseri, *Komünist Manifesto*'nun *"... bazen modern tarihin gidişatını anlamadaki katıksız yetersizliği nedeniyle komik gibi görünen, keskin ve zekice yargısından dolayı burjuvaziyi kalbinden vuran feodal sosyalizm"*e ilişkin değerlendirmesinde zaten eleştirilmişti. Alman romantiklerine ilişkin bu değerlendirmenin son bölümü, birincisinden çok daha yerinde. Onların burjuvazi tarafından yenilgiye uğratılması henüz gerçekleşmiş ve Fransa ile İngiltere'deki feodal sosyalistlerin zekalarını kes-kinleştirmişti. Bu durum onlara, üstü örtülü biçimde, *"restorasyon döneminin eski ifade biçimlerinin artık geçersiz hale geldiği"*ni çıtlaşmıştı. Bu arada Alman, özellikle de Prusya feodalizmi hala mutlu biçimde iktidardaydı ve onun *Stein-Hardenberg yasaları*yla* belirlen-

*Prusya'nın yeniden inşa edildiği 1808 - 1812 yılları arasında Freiherr vom Stein ile Freiherr von Hardenberg'in yürürlüğe koyduğu yasalar. Bu yasalar, köylülere ve Musevilere özgürlükler tanıyordu.

miş hiç bir anlamda belirleyici olmayan alanlarına yönelik saldırılara karşı, bayrağına ahlaki bakımdan sıradan olmakla birlikte küçülmemiş, kılık değiştirmiş bir ortaçağ feodalizmi yazabiliyordu.

Tarihsel romantik ekolü tanımlayan şey, feodalizmden başka herhangi bir ekonomik yapıyı –yüzeysel biçimde de olsa– kavrama yeteneksizliği değildir. Onlar dar sınıf çıkarları çerçevesinde feodal ekonomik yapıya sahip her hukuksal, devletsel, dinsel ya da var olabilecek bir başka ilişkiye nüfuz etme çabası içinde oldukları için, diyalektik maddeciliğe, en az bilimsel bilginin bencil sınıf çıkarına uzaklığı kadar uzak olmalarına rağmen, uzaktan diyalektik maddecilik gibi görünen ifade biçimlerine başvururlar. Lavergne-Peguilhen'in Marx ve Engels karşısındaki konumu, Gerlach ile Stahl'ın yirmi yıl önce Lassalle karşısındaki konumuna benzer. Gerlach, Prusya Senatosu'nda (*Landratskammer*), kendisine özgü tav-rıyla, Lassalle'ın ölü anayasa kuramını liberal muhalefete karşı çoğu kez yeterince savunmuştu. Ancak Lassalle, kendi *Kazanılmış Haklar Sistemi*'nde, *Tarihsel Romantizm*in bu son uzantılarına öldürücü bilimsel darbeyi vurdu.

Bu ekolün tarihsel maddecilikle hiçbir ilişkisi yoktur. Ya da konuyu biraz daha açarsak, onun gürültücü sınıf ideolojisi Marx ve Engels'i maddeci tarih kuramına ulaştıran mayanın bir parçası olduğu ölçüde, onun tarihsel maddecilikle bir noktaya kadar ilişkisi olduğu düşünülebilirdi. Ancak bu bile söz konusu değildir.

Onun şimdi haklı olarak unutulmuş olan bütün yapıtlarını okuma olanağı bulmadan önce, kendisinin ya da Marx'ın, *Tarihsel Romantizm* ekolünün Marwitz, Adam Müller, Haller, Lavergne-Peguilhen vb. yazarlarını tanıyıp tanımadığını ve onlardan etkilenip etkilenmediği kuşkusuyla, Lavergne-Peguilhen'in savının Engels'e iletilmeye değer olduğunu düşündüm. Engels, bu mektubumu 28 Eylül'de

[1892]yanıtlayarak büyük bir kibarlık gösterdi:

Bende Marwitz'in Miras adlı kitabı var ve onu birkaç yıl önce okudum. Ancak onda, süvariler hakkındaki çok güzel şeylerden ve beş kırbaç darbesinin soylular tarafından sıradan insanlara karşı uygulandığında sahip olduğu olağanüstü güce ilişkin sarsılmaz inançtan başka bir şey bulamadım. Yoksa, 1841-42'den beri bu literatüre tümüyle uzağım -onunla yalnızca son derece yüzeysel biçimde ilgilendim- ve ona söz konusu alanda kesinlikle hiçbir şey borçlu değilim. Marx, Bonn'da ve Berlin'de geçirdiği günlerde, Adam Müller ile Herr von Haller'in Restorasyon'undan vb. haberdar olmuştu. O yalnızca, gözle görülür bir küçümsemeyle, bu kitabın yavanlığından, süslülüğünden ve Fransız romantikleri Joseph de Maistre ile Kardinal Bonald'ın laf ebeliğini taklit etmesinden söz etti. Ancak Marx, Lavergne-Peguilhen'den yapılan alıntı gibi pasajlarla karşılaştığında bile, eğer bu insanların ne demek istediklerini gerçekten anladıysa, o zaman onlardan en küçük biçimde etkilenmemiştir. Çünkü Marx o zamanlar Hegelciydi ve sözkonusu pasaj ona tümüyle aykırı düşünceler içeriyordu. Marx ekonomi politik hakkında henüz hiçbir şey bilmiyordu ve Wirtschaftsform (ekonomik biçim) gibi bir sözcüğün anlamı hakkında bir fikir sahibi olamazdı. Bu yüzden, Marx söz konusu pasajdan haberdar olduysa bile, bu, onun belleğinde en küçük iz bırakmadan, bir kulağından girip diğerinden çıkmıştır. Ancak ben, Marx'ın 1837 ile 1842 yılları arasında okuduğu romantik tarihçilerin eserlerinde bu tür düşüncelerin izlerinin bulunabileceğinden büyük ölçüde kuşkuluyum.

Sözkonusu pasaj, elbette fazlasıyla dikkate değer ama ben bu alıntıya doğrulanmış biçimde sahip olmayı tercih ederim. Kitabı bilmiyorum; ama onun yazarı, "tarihsel ekol"ün bir yandaşı olarak, bana tanıdık geliyor. Pasaj, iki

noktada modern kavrayıştan sapmaktadır. Bunlar: 1) Ekonominin biçimini üretimden türetmek yerine üretimi ve dağıtımı ekonominin biçiminden çıkartma; 2) Onun, ekonomi biçiminin "yerinde kullanımı"na yüklediği roldür ki, insan bu kitabı okuyarak yazarın kafasında ne olduğunu öğrenene kadar bu "yerinde kullanım" kavramına farklı anlamlar verebilir.

Yine de son derece özgün olan şey şu ki, tarihin doğru kavranışı, soyut olarak, tam da tarihi hem kuramsal hem de pratik olarak en somut biçimde çarpıtan insanlar arasında bulunuyor. Bu insanlar, feodalizm söz konusu olduğunda, orada her şey ortada ve açık, deyim yerindeyse, avucun içinde olduğu için, devlet biçiminin nasıl ekonomik formasyondan evrildiğini görebilirlerdi. "Görebilirlerdi" diyorum, çünkü, yukarıdaki doğrulanmamış pasaj bir yana –onun sana verildiğini söylüyorsun- ben onun hakkında, feodalizmin kuramcılarının burjuva liberallerden gözle görüllür biçimde daha az soyut olduğundan daha fazlasını bulamadım.

Şimdi, bunlardan birinin daha ileri giderek kültürün yayılması ile bir yandan devlet biçimi öte yandan da feodal toplum içindeki ekonomik formasyon arasındaki karşılıklı bağlantıya ilişkin bu kavrayışı ekonominin ve devletin bütün biçimlerine yayarak genelleştirdiğini düşünelim. Bu durumda, aynı romantiklerin başka ekonomik oluşumlar, örneğin ekonominin burjuva biçimi ve onun farklı gelişme aşamalarına denk düşen, ortaçağın lonca komünü, mutlak monarşi, anayasal monarşi, cumhuriyet gibi devlet biçimleri karşısındaki tam körlüğü nasıl açıklanır? Bunları uyumlulaştırmak zor. Ekonomik formasyonun bütün toplumsal ve yönetsel örgütlenmenin temeli olduğunu düşünen kişi, 17. ve 18. yüzyılların mutlak monarşisi açısından devletin doğru öğretisine ihanet ve insanın asıl-

ması anlamına gelen bir ekoldendir.

Dahası, o, devletin biçiminin, bir çocuğun erkek ile kadının cinsel birlikteliğiyle dünyaya getirilmesinde olduğu gibi, kaçınılmaz olarak ekonomik formasyon ile onun yerinde kullanımı tarafından yaratıldığını söylemektedir. Yazarın ait olduğu bu ekolün dünyaca bilinen öğretisine ilişkin olarak yalnızca şunları söyleyebilirim: Ekonominin gerçek biçimi feodaldir. Ancak o, insanın kötü niyeti ona karşı komplo kurduğuna göre, bu saldırılara karşı kendi varlığını güvence altına alacak ve ne pahasına olursa olsun koruyacak şekilde "gereğince kullanılmak" zorundadır. "Devletin biçimi" vb. ona sonsuza değin uygunsa, mümkünse geriye, 13. ya da 14. yüzyıla atılmalı. O zaman dünyada olabilecek en iyi şey ve tarihe ilişkin kuramların en mükemmeli eşit ölçüde gerçekleştirilecek; Lavergne-Perguilhenci genelleme yeniden gerçek içeriğine indirgenecektir: Feodal toplum feodal bir siyasi sistemi doğurur. [6]

Engels bunları yazdı. Öte yandan biz, onun arzusuna uyarak alıntıyı araştırdık ve yukarıda açıklanan ilişkiyi bulmak için Lavergne-Peguilhen'nin kitabını inceledik. Tek bir kemikten yola çıkarak, feodal mamutu bir bütün olarak doğru biçimde yeniden inşa eden bilgilendirici açıklamasından dolayı Engels'e teşekkür ediyoruz.

Şimdi, tarihsel maddecilik adıyla ilişkilendirilen en yaygın itirazlardan ikisiyle ilgilenmemizde yarar var. İdealizm ve maddecilik, düşünce ile varlık arasındaki ilişkiye ilişkin, düşüncenin mi yoksa doğanın mı önce geldiği biçimindeki en temel felsefi soruya verilen karşıt yanıtlardır.

Bunların, kendilerinde ve kendileri için, ahlaki ideallerle hiçbir ilişkileri yoktur. Felsefi idealist onlara biraz olsun sahip olma gereksinimi duymazken, felsefi maddeci bu tür ide-

allere en üst ve en saf düzeyde değer verir. Ancak, dinsel yasalara karşıtlık içinde geçen uzun yılların ardından, maddecilik sözcüğü kendisine yakıştırılan ve sıkça burjuva bilimin yapıtlarına işleme eğilimi gösteren, gizli ahlaksızlık, açgözlülük biçiminde bir başka anlam kazanmıştı.

Cahil, maddecilik sözcüğünden oburluğu, ayyaşlığı, görsel zevkleri, bedensel şehveti, küstahlığı, hırsı, para hırsını, açgözlülüğü, kar avcılığını ve borsa dolandırıcılığını; özetle, kendisinin gizliden gizliye düşkün olduğu bütün pis zaafları anlar. Onun idealizm sözcüğünden anladığı şey ise başkalarının karşısında böbürlendiği ama yalnızca elindeki maddi olanaklara bağlı bir çöküş ya da iflas yaşadığı sürece en üst düzeyde tuttuğu erdemli inanç, evrensel kardeşlik ve genel bir "daha iyi dünya" inancıdır. Bu yüzden o, çok sevdiği, *"İnsan dediğin ne ki? Yarı canavar, yarı melek"* şarkısını söyler.

Kişi eğer bu sözcükleri bu gerçek olmayan anlamlarında kullanmak isterse, tarihsel maddeciliğin, her zaman beraberinde sefaleti, zulmü ve iftirayı getirdiği için yüksek bir ahlaki idealizmden yoksun olduğunu; oysa tarihsel idealizmin, bütün dünyevi nimetlere, mutluluğa, yağlı arpalıklara, mümkün olabilecek bütün erdem süslemelerine, etiketlerine ve payelerine ilişkin en zengin umutları sunduğu için, her kariyeristin davası haline geldiğini söylemek gerek. Hiçbir şekilde, bütün idealist tarihçilerin aşağılık gerekçelerle davrandığını söylemiyoruz; ama budalaca ve utanmazca bir iftira olarak tarihsel maddeciliğe yüklenen her bir karalamayı reddetmeye de hakkımız var.

Aynı ölçüde büyük bir yanlış olmasına karşın daha kolayca anlaşılabilecek olan şey, tarihsel maddecilik ile doğa bilimlerinin maddeciliği arasındaki karışıklıktır. Doğa bilimlerinin maddeciliği insanın yalnızca doğada değil ama toplumda da yaşıyor olduğunu; yani yalnızca doğal değil toplumsal bilim-

lerin de varolduğunu gözden kaçırır. Tarihsel maddecilik, doğa bilimlerinin maddeciliğini kapsar ama bunun tersi geçerli değildir. Doğa bilimlerinin maddeciliği insanı doğanın bilinçli olarak hareket eden bir oluşumu olarak görür; ama insan bilincinin nasıl insan toplumu içerisinde belirlendiğini incelemez. Böylece o, tarih alanına girmeye kalkıştığında, en keskin karşıtı olan idealizmin en aşırı biçimine dönüşür. O, tarihi yapan büyük insanların büyülü manevi gücüne inanır. Buechner'in II. Friedrich'e dalkavukluğunu ve Haeckel' in sosyalistlere karşı en anlamsız nefretle birleşmiş olan Bismark'ı putlaştırmasını anımsıyoruz. O insan toplumu içinde yalnızca ideal harekete geçirici güçleri tanır.

Bu türün gerçek bir örneği Hellwald'ın *Kültür Tarihi*'dir. Hellwald, 16. yüzyıldaki *dinsel reformasyon*un* yalnızca ekonomik bir hareketin ideolojik yansıması olduğunu görmez, bunun yerine, *"reformasyonun ekonomik değişimler üzerinde olağanüstü etkisi oldu"* diye yazar. O, ticaretin gereklerinin kalıcı ordulara ve ticaret savaşlarına yol açtığını fark etmez; bunun yerine, *"artan barış arayışı, kalıcı orduların, ardından da dolaylı olarak savaşların nedeniydi"* der. O, 17. ve 18. yüzyıllarda mutlak monarşinin kurulmasının ardında ekonomik gerekliliklerin yattığını anlamaz; bunun yerine şöyle yazar: *"Belirtmek gerekir ki XIV. Louis'nin despotizmi, polis ve metresler rejimi, halkın oyunu ona karşı kullanmış olması durumunda hiç bir zaman mümkün olmayacaktı, çünkü son tahlilde bütün iktidar halkın elindeydi."* [7]

Hellwald, 800 sayfalık eserinin hemen her sayfasında buna benzer, hatta daha kötü potlar kırar. Bu tür *"maddeci"* tarih yazımıyla karşılaşan idealist tarihçilerin tarihsel maddeciliğe saldırmaları elbette kolaylaşmaktadır. Ancak onlar, Hellwald ile yoldaşlarının varlığından dolayı tarihsel maddeciliği so-

* *16. yüzyılda Protestan kiliselerinin kurulmasıyla sonuçlanan dinsel reformlar.*

rumlu tutmamalılar. O zaman, doğa bilimlerinin maddeciliği, en büyük mantıksal tutarlılıktan hareketle en büyük mantıksızlığa ulaşır. Orada insan yalnızca bilinçli olarak eyleyen bir hayvan olarak görülür; o, tarihi manevi dürtülerin ve amaçların anlamsız bir eklentisi haline getirir. Çünkü o, bilinçli olarak eyleyen insanı, yanlış biçimde, doğanın soyutlanmış bir yaratığı olarak kabul eder; sonsuz doğanın maddi ilişkileri dolayımıyla çılgın bir gölge dansı gibi hızla hareket eden idealist bir insanlık tarihi hayaline ulaşır. Oysa tarihsel maddecilik, insanın başitçe doğada tek başına kalmış bir hayvan değil ama toplumsal bir hayvan olduğu; onun yalnızca toplumsal gruplaşmalar (kabileler, klanlar ve sınıflar) içinde bilinç edindiği ve onun içinde yalnızca bilinçli bir insan olarak yaşayabileceği; dolayısıyla, onun bilincini belirleyen şeyin bu gruplaşmaların üzerinde yükseldikleri maddi zemin olduğu ve bu maddi zeminin ilerici gelişmesinin insan tarihinin lokomotifini oluşturduğu yolu bilimsel gerçekten hareket eder. [8]

Tarihsel maddeciliğe atfedilmiş olan onca şey, onun saygınlığının kötüye kullanılmasıdır. Bu, bugüne kadar yükselmiş olan itirazların büyük bir kesimini boşa çıkartmaktadır. Burjuva bilimi, birazdan değineceğim bir girişim hariç, tarihin maddeci kavranışının nesnel bir eleştirisini hiçbir zaman yapmadı. Bu bilimin en *"mükemmel"* temsilcileri, en budalaca laflar eşliğinde, bizzat kendi idealleştirmeleri ve abartıları eliyle biçimlenmiş rahatsız edici engelleri aşmaya çalışıyorlar! İnsan, *"En iyi Alman üniversitelerinde önde gelen sosyal ekonomi öğretmeni"* olan Bay Adolf Wagner'in 1892 yılındaki *Protestan Sosyal Kongresi*'nin zaten aydınlaşmış insanlarını daha da aydınlattığı konferansında, buna tekrar tekrar ikna olabilir. [9]

Yine de burjuva biliminin bütün temsilcilerini hiçbir şekilde bu profesyonel safsatacı ve dalkavukla aynı yere koymuyo-

ruz. Biz, tarihsel maddeciliğe ilişkin eleştirinin izlenmesiyle geçen yıllara karşın, onlarda, nesnel eleştirilerden çok ahlaki kınamalardan ibaret genel ifadelerden başka hiçbir şey bulamadık. Onlar, aşağı yukarı, tarihsel maddeciliğin tarihin keyfi bir yorumu olduğunu; insanlığın olağanüstü çeşitlenmiş yaşamını boş bir formülün içine sıkıştırdığını söylüyorlar. Onlara göre tarihsel maddecilik, bütün manevi güçleri inkar etmekte, insanlığı mekanik bir gelişmenin aciz oyuncağı konumuna sokmakta ve bütün moral ölçütleri reddetmektedir.

Bütün bunların kesinlikle tam tersi doğrudur. Tarihsel maddecilik, tarihin bütün keyfi yorumlarına son verir; insanlığın çeşitlilik içeren yaşamıyla ilgilenmeye çabalayan bütün boş formülleri tasfiye eder. *"Maddeci yöntem, tarih araştırmalarında bir yol gösterici olarak kullanılmak yerine tarihsel olayların ona indirgendiği tamamlanmış bir şablon olarak ele alınırsa, karşıtına dönüşür."* [10]

Bu yüzden Engels –ve benzer biçimde Kautsky- tarihsel maddeciliği, yalnızca sürekli iki kamp, karşılıklı çatışma içinde olan iki sınıf, devrimci ve gerici olmak üzere homojenleşmiş kitleler varmış gibi yüzeyselleştiren her türlü girişime karşı çıktılar. *"Eğer durum böyle olsaydı, o zaman tarih yazımı son derece kolay bir şey olurdu. Oysa gerçekte bu ilişkiler o denli basit değildir. Toplum, gelişmelerin biçimine göre son derece farklı partilerde gruplandırabilen son derece farklı sınıflara ve son derece farklı sınıf çıkarlarına sahip, inanılmaz ölçüde karmaşık bir organizmadır."* [11]

Tarihsel maddecilik, tarihin her bir parçasını herhangi bir önyargıya sahip olmaksızın ele alır; onu, ekonomik yapısından başlayıp zihinsel kavrayışlarına kadar çıkarak, temellerinden en üst noktasına kadar inceler.

Ancak, bunun tümüyle "keyfi tarihsel yorum" olduğu söyleniyor ve bize şu soruluyor: Tarihsel gelişmenin temelinin

felsefe değil de ekonomi olduğunu nereden biliyorsunuz? Biz bunu, insanın düşünmeye ve şiir yazmaya başlamadan önce yeme, içme, yaşama ve giyinme becerisine sahip olma zorunluluğundan; insanın yalnızca diğer insanlarla toplumsal ilişkileri dolayımıyla bilinç edindiğinden ve buna uygun olarak da, onun toplumsal varlığının bilinci tarafından değil; ama bilincinin, toplumsal varlığı dolayımıyla belirlendiğinden yola çıkarak biliyoruz.

En *"keyfi"* varsayım, kesinlikle, insanın düşünceden hareketle yemeye, içmeye ve yaşamaya; felsefeden yola çıkarak da ekonomiye ulaştığı varsayımıdır; dolayısıyla tarihsel idealizm en şaşırtıcı *"tarihsel yorum"*ların başını çeker. Daha ilginç – belki de o denli ilginç olmayan- şey, buna, *Tarihsel İdealizmin* çağdaş izleyicilerinin söz konusu akımın bir anlamda en büyük temsilcisi olan Hegel'in *"tarihe ilişkin yorum"*larıyla alay etmekten hiç yorulmamalarının eklenmesi. Ancak onların Hegel'i binlerce kez aştıkları ve rahatsız oldukları şey, Hegel'in *"tarihe ilişkin yorum"*u değil; bilimsel tarih kavrayışıdır. Bu kavrayış, tarihi bir insani gelişme süreci olarak ele alır -ki onun her türlü sapmalardan ve karışık yollardan geçen aşamalı yükselişinin izlenmesi, içsel yasalarının da görünürdeki bütün olasılıklardan hareketle kanıtlanması gerekir. Klasik felsefemizin bu en olgun meyvesi, eski Yunan diyalektiğinin yeniden doğuşu olan bu büyük düşünce, Marx ve Engels tarafından Hegel'den devralındı: *"Biz Alman sosyalistleri, yalnızca Saint Simon, Fourier ve Owen'dan değil ama aynı zamanda Kant ile Hegel'den gelmiş olduğumuz gerçeğiyle gurur duyuyoruz."*[12] Ancak onlar, Hegel'in, tarihsel gelişmenin yönüne ilişkin çok sayıda parlak değinmelere rağmen, yalnızca *"tarihin keyfi yorumları"*na ulaştığını gördüler. Çünkü Hegel, gerçekte olduğu gibi düşünceleri şeylerin yansımaları olarak değil; sonucu neden, şeyleri de düşüncelerin yansıması olarak kabul etti.

Hegel için bu kavrayış son derece doğaldı. Çünkü Almanya'-

daki burjuva sınıflar hiçbir şekilde kendi gerçek yaşamlarına sahip olamadıklarından dolayı, bağımsız varlıklarını güvence altına alabilmek için düşüncelerin göksel doruklarına kaçmak zorundaydılar. Onlar, devrimci savaşlarını burada, mutlakiyetçi feodal gericiliğin karşı çıkamayacağı, ona sakıncasız gelen ya da en azından onu olabildiğince az rahatsız eden biçimler altında sürdürdüler. Bununla birlikte, Hegel'in bütün doğal, tarihsel ve tinsel dünyayı sürekli hareket ve gelişme içindeki bir süreç olarak sunan; bu hareketin ve gelişmenin içsel ilişkilerini göstermeye çabalayan diyalektik yöntemi, monarşide mutlak düşünce, mavi üniformalı hafif süvari erlerinde bir idealizm, feodal beylerde gerekli bir koşul, doğuştan gelen günahta derin bir anlam, veliaht prenslerde bir tabaka, vb. vb. keşfeden bir sistemle tamamlanmaz.

Ancak proletarya, ekonomik gelişme süreci içinde Alman burjuvazisinin dışında yeni bir sınıf olarak yükselip sınıf mücadelesine girdiğinde, bu yeni sınıfın bir kez daha ayaklarını yere basarak mücadele etmeye çalışması; buna uygun olarak, burjuva felsefesinin devrimci içeriğini alıp gerici biçimini ıskartaya çıkartarak, anne tarafından devraldığı kalıta kimi çekincelerle başvurmuş olması doğaldı. Proletaryanın düşünsel öncülerinin Hegel'in diyalektiğini kafası üstünde durmaktan kurtarıp ayakları üzerine yerleştirdiklerini gördük:

> *"Hegel'e göre, insan beyninin düşünme süreci -ki o bunu 'İdea' adı altında bağımsız bir özneye dönüştürecek denli ileri gider, gerçek dünyanın "mimar tanrı"sıdır*; gerçek dünya ise bu 'İdea'nın dışsal, görüngüsel biçiminden başka bir şey değildir. Bana göre ise tersine, düşünsel olan, insan aklı dolayımıyla yansıtılan ve düşünce biçimlerine*

* ***Demiurg**, Platon'da yasanın ya da cennetin, Pisagorcu okulun düşünürlerinden Timaeus'da ise dünyanın iyiliksever yaratıcısı anlamına gelir. Platon bu sözcüğü nous (tanrısal neden), "tek olan"ın (Platonculukta "Tanrı" anlamında) ilk ortaya çıkışı olarak tanımlar.*

çevrilmiş maddi dünyadan başka bir şey değildir." [13]

Ancak burada, onun diyalektiğinin gerici biçimi sayesinde devrimci içeriğini seve seve unutma becerisini göstermiş olan burjuva dünyası söz konusu olduğunda, Hegel de bitti.

"Bu diyalektik, anlaşılması güçleştirilmiş haliyle Almanya'da moda haline gelmişti, çünkü o, şeylerin varolan durumunu kutsuyor ve yüceltiyor gibi görülüyordu. Ancak Hegel'in diyalektiği, akılcı biçimiyle, burjuvazi ile onun kuramcı profesörleri açısından bir rezalet ve iğrençliktir. Çünkü o, şeylerin varolan durumununun kavranışını ve olumlu kabullenişiyle birlikte, aynı zamanda, söz konusu durumun yadsınmasının kabulünü ve kaçınılmaz parçalanmasını da içerir. Çünkü diyalektik, tarihsel olarak gelişmiş her toplumsal biçimi sürekli değişim içinde değerlendirir; bu yüzden, onun anlık varlığı kadar geçici karakterini de göz önünde bulundurur. Çünkü o, bu gelişme üzerinde herhangi bir dayatmaya izin vermez; özünde eleştirel ve devrimcidir." [14]

Hegel, gerçekte, güçsüzlüğünden değil ama gücünden dolayı; *"keyfi tarihsel kavramlar"*ından dolayı değil ama diyalektik yönteminden dolayı, Alman burjuvazisi için sinir bozucu ve nefret edilir hale gelmiştir. Çünkü, burjuvazi için ölüm dansını yapan, *"keyfi tarihsel kavramlar"* değil ama bu diyalektik yöntemdir. Bu yüzden onlar, Hegel'in her şeyini ortadan kaldırmak zorundaydılar ki, Alman küçük burjuvazisinin en önde gelen felsefecileri de bu sonucu çıkarttılar. Schopenhauer, başta tarih felsefesi olmak üzere, Hegel *"şarlatan"*ını bir bütün olarak reddetti. O, insanlık tarihinde herhangi bir ilerici gelişme sürecinin varlığını kabul etmedi; orada, yalnızca bireylerin tarihini; kendisinin peygamberi olduğu Alman küçük burjuvasının başlangıçtan beri aynı kişi olduğunu ve ileride de aynı kalacağını düşündü.

Schopenhauer'ın felsefesi, *"bütün zamanlarda aynıydı, şimdi öyle ve gelecekte de aynı olacak anlayışı"*nda en yüksek noktasına ulaştı. O şöyle yazar: *"Tarih, her tarafta, farklı biçimler hariç aynı şeyi gösterir: İnsanlık tarihinin farklı bölümleri, temelde yalnızca adları ve tarihleri bakımından farklıdır; gerçek öz her yerde aynıdır ... tarihin malzemesi, her zaman kendi yalnızlığı ve rastlantısallığı içinde olan bireydir. Bu yüzden o, sonsuza dek, devingen insanlığın küçük bir rastlantı sonucunda sık sık baştan sona dönüşebilen rüzgarına kapılmış bulutlar gibi birbirine karışarak geçip gitmiyor."*

Schopenhauer'ın felsefi idealizmi, tarih kavrayışında, mekanik maddeciliğe bu denli yakınlaşır. Gerçekte bunlar, aynı dar görüşlülüğün karşıt kutuplarıdır. Schopenhauer, doğa bilimlerinin maddeciliğinin acımasızlığından söz ederken, *"zorlu bir çaba içindeki bu beylere, basit kimya bilgisinin insana bir düşünür değil, yalnızca kimyacı olma becerisi sağlayabildiği öğretilmeli"* demişti. Şimdi, ona da aynı şekilde, basit felsefeyle uğraşmanın insana tarihsel araştırma yapma değil, ama sinsice davranma becerisi kazandırdığının öğretilmesi gerekiyor. Yine de Schopenhauer kendi tarzında tutarlıydı ve Hegel'in diyalektik yöntemini bir yana atar atmaz, onun tarihsel kavramlarını da terk etmek zorunda kaldı.

Bu arada, Alman küçük burjuvazisi büyük sanayi burjuvazisine dönüştüğü ölçüde, sınıf mücadelesi içinde kendi ideallerinden vazgeçti ve feodal mutlakiyetin tasavvurlarına geri savruldu; onların bu özgün sızlanma sürecini tarihsel olarak gerekçelendirme gereksinimleri de o ölçüde arttı.

Hegel'in diyalektiği; Marx'ın değindiği gibi, onlar için ister istemez bir sıkıntı ve öfke kaynağı olduğundan, yalnızca Hegel'in tarihsel kavramlarıyla başbaşa kaldılar. Onların tarihçileri, Alman İmparatorluğu'nda mutlak düşünceyi, askeri alanda mükemmeli, proletaryanın burjuvazi tarafından sömürüsünde derin bir anlamı, banka faizlerinde zorunlu bir

koşulu, Hohenzollern hanedanında bir kategoriyi vb. keşfettiler. Bu burjuvazi, bir yandan idealizminde anlamlı ve önemli olan şeyin gerçek kurtarıcısına *"tarihe ilişkin keyfi yorum"* suçlamasını yöneltirken, kendi budala hileci bakkal yöntemiyle, burjuva idealizmini gerçekleştirdiğini iddia ediyor. Gracchi de bir kez daha karışıklıktan yakınıyor!

★★★★

Bölüm II

Gelin, tarihsel maddeciliği hedefleyen; onun bütün ülküsel güçleri yok saydığı, insanlığı mekanik bir gelişmenin zavallı oyuncağı haline getirdiği ve bütün ahlaki standartları reddettiği yollu iddialara ve itirazlara bir kez daha göz atalım.

Tarihsel maddecilik, bir mutlak doğruyla taçlandırılmış kapalı bir sistem değil; insanın gelişme sürecinin incelenmesi için geliştirilmiş bilimsel yöntemdir. O, insan soyunun yalnızca doğada değil ama aynı zamanda toplumda yaşadığı biçimindeki tartışılmaz gerçekten hareket eder. Yalıtılmış bir insan hiçbir zaman söz konusu olmamıştır; insan toplumuyla ilişkisini kazara yitiren biri kısa süre içinde aç kalır ve ölür. Bu yüzden tarihsel maddecilik bütün ülküsel güçleri en geniş bağlamda kabul eder. *"Doğada olup biten şeylerin hiçbiri istenen, bilinçli bir amaç olarak gerçekleşmez. Öte yandan, toplumun tarihinde, katılımcılar, bilinçle donanmış, düşünceyle ve arzuyla davranan, özgün amaçlar için çaba harcayan insanlardan başka bir şey değildir. Bilinçli bir amaç ve planlanmış bir hedef olmaksızın hiçbir şey olmaz... İrade, düşünce ya da arzu dolayımıyla belirlenir. Ama sırasıyla arzuyu ya da düşünceyi belirleyen itici güçler son derece farklıdır. Onlar, hedeflerin ya da ülküsel güdülerin; her türlü hırsın, 'doğruluk ve adalet coşkusu'nun, kişisel kinlerin ya da her türden bireysel özgünlüklerin dışında olabilirler."* (Engels).

Doğadaki gelişmenin tarihi ile toplumunki arasındaki başlıca farklılık budur. Ama tarihteki bireysel eylemler ve iradeler arasındaki sayısız çatışmaların hepsi, doğadaki bilinçsiz ve kör faaliyetlerinkine benzer sonuçlara yol açar. Tarihin dış

görünüşünde rastlantı, doğanın dış görünüşünde olduğu kadar egemenmiş gibi görülür. *"Arzulanan şey yalnızca çok seyrek olarak gerçekleşir. Çoğu durumda, ulaşılmak istenen hedefler ya birbirlerine uymazlar ve çatışmaya girerler ya da başlangıçtan itibaren ulaşılması olanaksız veya maddi koşullardan yoksun olan hedeflerdir."* Bununla birlikte, hareketin genel yasası, bilinçsiz doğada egemen olmak üzere ortaya çıkan bütün kör rastlantıların karşılıklı etkileşimi yoluyla kendisini dayattığında; yalnızca o zaman, bilinçli olarak davranan insanın düşünce ve isteklerinin de böylesi bir yasa tarafından belirlenip belirlenmediği sorusu ortaya çıkar.

İnsanın ülküsel güdülerini harekete geçiren bu yasa da araştırılarak bulunur. Bir insan, bilince yalnızca toplumsal bir ilişki içinde bilinçli düşünme ve davranma yoluyla ulaşabilir; bir parçası olduğu bu toplumsal gruplaşma, onun tinsel güçlerini uyandırır ve yönlendirir. Bütün toplumsal gruplaşmaların temeli maddi yaşamın üretim biçimidir ve bu son tahlilde çeşitli yansımaları içinde tinsel yaşam sürecini belirler.

Tarihsel maddecilik, tinsel güçleri reddetmek bir yana, onları gerçek temellerine inerek inceler; böylece düşüncelerin gücünün nereden kaynaklandığı konusunda gerekli netliğe ulaşabilir. İnsanlar elbette kendi tarihlerini kendileri yaparlar; ancak onların tarihi nasıl yaptıkları, her bir durumda, kafalarının şeyler arasındaki maddi bağlantılar hakkında ne kadar net olduğuna bağlıdır. Düşünceler yoktan ortaya çıkmazlar. Onlar toplumsal üretim sürecinin örgütlenmesinin ürünüdür ve bir düşünce bu süreci ne kadar doğru olarak yansıtıyorsa o ölçüde güçlüdür. İnsanın ruhu toplumsal üretim sürecinin tarihsel gelişmesinin üzerinde değil ama onun içindedir; maddi üretimden doğar, onun içinde ve onunla birlikte gelişir.

Bu ilişkinin bütünselliği içinde anlaşılabilmesi, yalnızca sözkonusu üretim büyük ölçüde çeşitlilik içeren bir koşturmaca

olmaktan çıkıp yalın ve büyük çelişkilere doğru gelişmeye başladığında mümkün olabilmiştir. İnsanlık, yalnızca bu çelişkiler ortadan kalktıktan ya da çözüldükten sonra toplumsal üretim üzerinde egemen olacak ve *"insanın tarih öncesi sona erecek"* (Marx); bunun ardından, *"insanlar, kendi tarihlerini tü-müyle bilinçli biçimde yapacak ve insanın zorunluluk dünyasından özgürlükler alanına sıçrayışı"* gerçekleşecektir (Engels). [15]

Öte yandan, toplumun önceki gelişimi, bu nedenle, insanın içinde zavallı bir piyon işlevi gördüğü ölü bir mekanizma değildir. Her bir kuşak, toplam yaşamının ne kadar büyük bölümünü kendi gereksinimlerinin karşılanmasına ayırmak zorunda kaldıysa, yani doğaya ne denli bağımlı idiyse, onun tinsel gelişme alanı da o denli küçük oldu. Ancak bu alan, insanlar doğaya egemen olmalarını sağlayan beceriler edindiği ve deneyim biriktirdiği ölçüde genişledi. İnsan beyni, doğanın cansız işleyişi üzerinde giderek daha fazla üstünlük elde etti ve insan soyunun ilerleyen gelişmesi, insan beyninin üretim süreci üzerindeki egemenliği dolayımıyla sürdü; sürmeye de devam ediyor. *"İnsanların kendi çevreleri üzerindeki egemenlikleri sorunu"* onların geçim araçlarını üretme becerilerine bağlıdır.

"İnsan soyunun, başlangıçta diğer hayvanlardan daha üstün olmadığı besin üretimi üzerinde tam bir denetim elde etmiş tek varlık olduğu söylenebilir... Dolayısıyla, insanın büyük ilerleme dönemlerinin şu ya da bu ölçüde doğrudan biçimde geçim kaynaklarının genişlemesiyle tanımlanması mümkün." Morgan'ın, insanın tarih öncesine ilişkin sınıflandırmasını izlersek, vahşilikten çıkıştaki ilk adım anlamlı / heceli konuşmanın gelişmesiyle; ikincisi ateşin kullanımıyla; üçüncüsü son derece karmaşık bir araç olan, uzun sürede biriktirilmiş bir deneyimin varlığını ve keskin bir beyin gücünü, yani bir dizi farklı buluşun eşzamanlı bilgisini gerektiren okun ve

yayın bulunmasıyla damgalanmaktadır. İlkel insanın bu son aşamasında, insan beyninin üretim üzerinde bir ölçüde denetim sağlaması şimdiden söz konusuydu; ağaçtan yapılmış kaplar ve araçlar, ağaç kabuklarından ve kamışlardan örülmüş sepetler, keskinleştirilmiş taştan araçlar ve benzerleri biliniyordu.

Morgan'a göre barbarlık, onun en alt aşamasına damgasını vuran çömlekçiliğe geçişle başladı. Orta aşamaya çiftlik hayvanlarının evcilleştirilmesiyle, beslenme amacıyla bitkilerin ekilmesiyle ve sulanmasıyla; taşların ve tuğlanın ev yapımında kullanılmasıyla girildi. Son olarak, demirin eritilmesiyle birlikte barbarlığın en üst aşaması başlar; maddi yaşamın üretimi bu aşamada son derece zengin bir düzeye ulaşır. Kahramanlar çağının Yunanlıları, Roma'nın kuruluşundan kısa süre önceki İtalyan kabileleri ve Tacitus'un Almanları bu döneme aittir. Bu çağda körüklere, kil fırına, demirci dükkanına, demir baltaya, demir kazmaya ve kılıca, bakır uçlu mızrağa, kakmalı kalkana, el değirmenine, çömlekçi çarkına, el arabasına, iki tekerlekli arabaya, kütüklü ve direkli gemi yapımına, taştan duvarlara, panjurlara, kapılara, kulelere ve mermer tapınaklara sahip kentlere tanık olundu. Bu üretim araçlarından kaynaklanan düşünsel yaşamın klasik bir tanığı olan Homeros'un şiirleri bize barbarlığın bu en yüksek aşamasında sağlanmış olan ilerlemenin çekici bir betimlemesini verir. Yani insan, cansız bir mekanizmanın çaresiz oyuncağı değildir. Onun gelişmesi, tümüyle insan beyninin doğanın cansız işleyişi üzerinde artan gücüne bağlıdır. Ancak insan ruhu maddi üretimin biçiminden doğar ve onunla birlikte gelişir -ki bunu yalnızca tarihsel maddecilik söyler. İnsan beyni üretim biçiminin babası değildir ama üretim biçimi insan aklının annesidir. Bu ilişki, insan soyunun tarih öncesinde bütün çarpıcılığıyla görülür.

Alfabenin bulunması ve yazınsal amaçlarla kullanılması bar-

barlıktan uygarlığa geçişe işaret eder. İnsanlığın yazılı tarihi başlar ve onun içinde tinsel yaşam kendisini ekonomik temelinden tümüyle ayırmış gibi görünür. Ancak bu görüntü yanıltıcıdır. Uygarlıkla birlikte, klan sisteminin çözülmesiyle; ailenin, özel mülkiyetin ve devletin; ilerici işbölümünün ortaya çıkmasıyla, toplumun yönetenler ile yönetilenlere, ezen ve ezilen sınıflara bölünmesiyle birlikte, tinselin ekonomik gelişmeye bağımlılığı büyük ölçüde daha az saydam ve daha fazla karmaşık hale gelmiş, ama sona ermemiştir. *"Sınıf farklılıklarının savunusunda kullanılan, günlük yaşam araçlarının üretimiyle uğraşmak zorunda olmadığı için toplumun tinsel işleriyle ilgilenecek zamana sahip bir sınıfın olması gerektiği yollu son gerekçe, önceden daha geniş tarihsel haklılığa sahipti."* (Engels) Ama önceden! Yani, geçtiğimiz yüzyılın, her yönetici sınıfı üretici güçlerin gelişmesinin önünde bir köstek haline getiren sanayi devrimine kadar. Ancak toplumun sınıflara bölünmesi yalnızca ekonomik gelişmeden kaynaklanır; bu yüzden, bir sınıfın tinsel faaliyeti kökenlerini borçlu olduğu ekonomik temelden ayrılamaz. Eski klan toplumunun yalın ahlak doruklarından, en aşağılık çıkarların egemen olduğu ve hiçbir zaman küçük bir azınlığın sömürülen ve ezilen büyük çoğunluk pahasına gelişmesinden başka bir şey olmamış yeni topluma düşüşün derinliği, doğal toplumsal varoluşun göbek bağına iliştirilmeye devam edilen klanlardan devasa üretim araçlarıyla modern topluma kadar yaşanmış tinsel gelişmenin büyüklüğüne denktir.[16]

Doğayı karşı konulmaz biçimde denetim altına almaya giderek daha yeterli hale gelen insan aklı da, bu ilerlemenin büyüklüğü ölçüsünde ince, kusursuz ve güçlü bir araç haline geldi. Bu ilerlemenin asıl lokomotifi farklı sınıfların ekonomik mücadelesi; *"toplumsal üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında varolan mücadele"* olmayı sürdürdü ve insan kendi önüne yalnızca çözebileceği görevleri koydu. Daha yakından bakıldığında, Marx'ın açıkladığı gibi, bu görev yalnızca

kendi çözümü için gerekli maddi koşullar var olduğunda ya da en azından oluşum sürecindeyken bulunacaktı.

Bu bağlantı -hem tarihsel idealizmin hem de doğa bilimlerine özgü maddeciliğinin ideolojik kavrayışına göre- Athena'nın babası Zeus'un başından çıkmasında olduğu gibi, yaratıcı insan aklından çıkmış ve bu nedenle çok büyük ekonomik altüst oluşlara yol açmış olduğu varsayılan büyük keşiflerin ve buluşların kökenlerine inildiğinde kolayca görülür. Bu keşiflerin ve buluşların her biri uzun bir tarih öncesine sahiptir. [17]

Bu tarih öncesinin aşamaları birer birer izlendiğinde, her yerde onları ortaya çıkarmış olan bir gereksinim bulunur. *"Dünyanın görünümünü değiştirmiş"* olan barutun ve kitap basma sanatının bulunması gibi kimi en önemli keşiflerin kökenlerinin neden bir efsaneyle örtülmüş olduğunun da haklı sebepleri vardı. Onlar dehalarının gizemli derinliklerinden ilham alan bireylerin eserleri değildir. Bu keşiflerde bireylerin büyük payları olsa bile, bunun nedeni yalnızca sözkonusu bireylerin, ekonomik bir gerekliliği ve onun karşılanması için gerekli araçları en keskin ve derin biçimde görmüş olmalarıydı.

Tarihsel altüst oluşlara yol açan şey keşifler ve buluşlar değildir ama keşiflere ve buluşlara yol açan şey toplumsal altüst oluşlardır. Toplumsal bir altüst oluş yalnızca bir keşife ya da buluşa yol açtığı zaman, bu, dünyayı sarsan bir olay haline gelir. Amerika, Kolomb'dan çok uzun süre önce, daha 1.000 yılında keşfedilmiş, Kuzey Denizi'nin insanları Amerika'nın kuzeydoğu kıyısına ulaşmış ve bugünkü Birleşik Devletler'in kapladığı alan kadar uzağa gitmişlerdi. Ama keşfedilen topraklar hızla unutuldu ve anılardan silindi. Amerika'nın keşfi, yalnızca, kapitalist gelişmenin başlaması değerli madenlere, yeni işgücüne ve yeni pazarlara ilişkin gereksinime yol açtığı zaman ekonomik bir devrim anlamına geldi. Kolomb'un, zekasının gizli dürtülerinden hareketle yeni bir dünya keşfet-

meyi amaçlamadığı; Hindistan'daki antik kültürün efsanevi hazinelerine giden en kısa yolu aradığı çok iyi biliniyor.

Kolomb, ilk adayı keşfettikten sonraki gün, güncesine, *"Bu uslu halk oldukça yararlı köleler haline getirilebilir"* diye yazmış; günlük duasını ise şöyle sürdürmüştü: *"Tanrı, merhametiyle altın madenlerini bulmama izin versin!" "Merhametli Tanrı"* o zamanın ideolojisiydi; bugün sözkonusu olan ise *"dünyanın bilinmeyen, karanlık kesimlerine insanlık ve uygarlık götürme"* yollu kuşkusuz çok daha iki yüzlü bir ideolojidir. Bu kesinlikle en yaratıcı kaşifin herkesçe bilinen üzücü kaderi, ideolojik kavrayışın yüzeysel biçimde iddia ettiği gibi, insanın nankörlüğünün bir kanıtı değil; bu keşfin önemli bir ekonomik değişiklik yaratmadığı ama tersinin sözkonusu olduğu gerçeğinin kolayca açıklanabilir bir sonucudur.

Keskin ve uzak görüşlü beyinler, bir görevi ve onun çözümünü, bu çözüm için gerekli maddi koşullar henüz olgunlaşmamış, varolan toplumsal formasyon onun için gerekli bütün üretici güçleri daha geliştirmemişken fark ederler. İnsanın üretici güçlerinin bütün sınırların ötesinde genişlemesine kendilerinden öncekilerden daha fazla katkıda bulunan buluşların kaşifler için ölümcül olması ve gerçekte yüzyıllarca neredeyse hiç bir iz bırakmaksızın ortadan kaybolması dikkate değer bir olgudur.

1529'da Danzig'de, Anton Müller, bir elbisenin dört ile altı parçasını aynı anda üreten bir kurdela dokuma tezgahı geliştirdi ama Kent Konseyi bu buluşun çok sayıda işçiyi yoksullaştıracağından korktuğu için onu gizledi; muciti ise gizlice boğuldu ya da boğazlandı. Aynı makine 1629'da Leyden'de kullanıldı ama dantelcilerin ayaklanması yetkili makamları onu yasaklamaya zorladı. Bu makine Almanya'da, 1685'te ve 1719'da İmparatorluk fermanlarıyla yasaklandı; Hamburg'da yargıçların emriyle halkın önünde yakıldı. *"Avrupa'yı temellerine kadar sarsan bu makine, gerçekte,*

iplik eğirme makinesi ile mekanik dokuma tezgahının ve 18. yüzyıldaki sanayi devriminin öncüsüydü." [18]

Marburg'da matematik profesörü iken sanayide kullanılmak üzere bir buharlı makine yapmaya çalışan Denis Papin'in yazgısı da en az Anton Müller'inki kadar trajikti. Yaygın karşı çıkıştan bunalan Papin, makinesinden vazgeçti ve 1707'de, bir buharlı gemi inşa ederek, onu Kassel'den Fulda üzerinden İngiltere'ye gitmek üzere harekete geçirdi. Ancak Minden'de yetkili makamların akıllılığı onun yolculuğuna son verdi; Weser ırmağı denizcileri bu buharlı gemiyi param parça ettiler. Papin, daha sonra İngiltere'de yoksulluk ve yalnızlık içinde öldü. Kurdela dokuma tezgahının 1529'da Anton Müller tarafından keşfinin ya da 1707'de Denis Papin'in buharlı gemiyi bulmasının, insan beyninin, James Hargreaves'in 1764'te pamuk eğirme makinesini ve Fulton'un 1807'de buharlı gemiyi keşfetmesiyle karşılaştırılamayacak denli büyük başarıları olduğu ortada. Buna rağmen Müller ile Papin'in buluşlarının boşa çıkması, sonrakilerin ise dünyayı sarsan başarılar olması şu gerçeğin kanıtıdır: Buluşlar ekonomik gelişmenin nedeni değildir, ama buluşlara yol açan itici güç ekonomik gelişmedir; insan beyni, toplumdaki devrimin yaratıcısı değil uygulayıcısıdır.

Gelin bir süreliğine, tarihsel idealizmin garip akıl jimnastiği uğruna en fazla sömürülmüş olan basım sanatının ve barutun bulunması üzerinde duralım. Ortaçağda mal ticareti ve tüketim malları üretimi geliştiğinde, kendi doyumu için yazılı eserlerin seri üretimini gerektiren düşünce ticaretinde de çok büyük bir hızlanma yaşandı. Bu durum tahta kalıp baskılara, oyma klişelerle yeniden basılan kitapların üretimine yol açtı. *"Kalıp"* baskı denilen bu yöntem daha 15. yüzyılın başlangıcında, en önemlileri Köln'de, Ausburg'da, Nüremburg'da, Mainz'da ve Lübeck'te bulunan düzenli loncaların kurulmasına yol açacak denli gelişmişti. Ama tahta kalıp kullanan

matbaacılar bir loncaya, genellikle daha kısa eserlerin yeniden üretiminin yapıldığı bir dönem boyunca yanyana varoldukları kitap basımcılarıyla değil, ressamlarla birlikte girdiler. Kitapların basımı tipo baskıdan [yalnızca yazıların basımından] değil ama metal el işçiliğinden doğdu. Tahta baskı kalıbının birbirinden ayrı harflere ayrılması ve harflerle klişelerin dilediğince bir araya getirilmesi yoluyla kitapların yeniden üretimini olağanüstü hızlandırmak küçük bir adımdı. Ancak bütün bu girişimler tahta harflerden oluşan satırların elde edilmesinin bile teknik olarak olanaksızlığından dolayı başarısızlığa uğradı. Bir sonraki adım, harfleri metali keserek elde etmekti, ama bu bile sonuç alıcı bir başarı sağlamadı. Çünkü, hem metal harfleri elle kesmek çok fazla zaman alıyordu hem de harflerin pürüzlülüğü azaltılmış olmakla birlikte hiçbir şekilde ortadan kaldırılmamıştı. Bu iki zorluk yalnızca metal basım harflerinin kalıba dökülmesiyle giderilebildi. Sıcak kurşunun kullanılması, gerçekte, kitap basma, yani sözcükleri, satırları ve cümleleri; yerleri tek tek değiştirilebilen harflerden oluşan sayfaları biçimlendirme, ardından da bunları basarak yeni-den üretme sanatının keşfiydi.

Hem Gutenberg hem de onunla aynı zamanda Florence'de basım sanatını bulduğu söylenen Bernardo Gennini kuyumcuydu. Ekonomik gelişmenin bu sorunu gündeme getirdiği her yerde onu çözme yönünde şu ya da bu ölçüde başarılı bir girişimde bulunulduğu için, matbaanın gerçek bulucusunun kim olduğu konusundaki şiddetli ve yorucu kavga hiç bir zaman bitmeyecek. Gutenberg'in en son, en kesin ve en net; yani en başarılı adımı attığı ve böylece bu yeni sanatın Main'den çıkarak son derece hızlı bir şekilde yayıldığı varsayılıyorsa, bunun nedeni, Gutenberg'in kendi öncüllerinin kısmi ya da topyekün başarısızlıklarından edinilmiş çok sayıda deneyimden ne tür sonuçlar çıkarılacağını en iyi anlayan kişi olmasıydı. Onun katkısı kalıcılığını sürdürüyor.

Gutenberg'in buluşu, kuşkusuz, insan beyninin takdire şayan bir bir başarısıdır ama o dünyaya yeni bir tohum ekmemiş, yavaşça olgunlaşmış olan bir meyveyi koparmıştır.

Barutun insan yaratıcılığının köşetaşı olduğuna ilişkin herkesçe bilinen sav da bütün bunların ardından artık eskisi kadar sağlam değil. Ancak bu konuda en içler acısı biçimde karaya oturanlar, hem felsefi idealist hem de mekanik maddeci tarih anlayışlarıdır. Profesör Kraus barutun kaba kuvvete ve serfliğe yol açtığını; genel olarak insanlık adına bireyin gücünü frenlediğini ve "devasa çoğunluğumuz"un toprağın köleleri olarak değil de özgür insanlar olarak yaşamayı ona borçlu olduğunu düşünüyor. Profesör Dubois-Reymond ise, ayrıntılı biçimde, Romalıların silahları ateşlemede kullanılan çakmak taşından haberdar olmaları durumunda, Cimbrilerin ve Germenlerin hatta Gotların ve Vandalların bütün saldırılarını kolaylıkla püskürtebileceklerini anlatıyor.

Mekanik Maddecilik, her zamanki gibi, kibirli başöğretmen yaklaşımında felsefi idealizmi bile aşmaktadır. Dubois-Reymond, *"eski dönemlerin bilimdeki geriliği bütün insanlık için yıkıcıydı"* diye yazıyor ve sürdürüyor: *"Eski kültürün başarısızlığının en önemli nedenlerinden biri budur. İnsansoyunun bugüne kadar uğradığı en büyük talihsizlik olan Akdeniz'in barbarlarca işgali, eski dönem insanlarının bizim bugün sahip olduğumuz bilimsel bilgiyle donanmış olması durumunda, muhtemelen önlenebilirdi."*

Ne yazık ki M. Dubois-Reymond bir eski Romalı değil. Ama belki de böylesi daha iyi. Çünkü onun son derece özgün tarih felsefesi, 1870 yılında Hohenzollernler'in düşünsel muhafızlar alayının komutanı olmak yerine *Punic Savaşları* döneminde bir Roma lejyonunun komutanı olması durumunda barutu keşfedecek gibi görünmediğini kanıtlıyor. Nitekim, bir burjuva tarihçisi olan profesör Delbrück, Kraus ile Dubois -Reymond'un fantastik varsayımlarına karşı çıkmıştı. Delbrück bir

tarihsel maddeci değildir. Ama o bir şeylerin keşfedilmesi için sürekli bir gereksinimin kuşaklar -gerçekte yüzyıllar- boyunca hissedilmesi gerektiğini; nasıl ki bir insan annesiz doğamazsa, bir buluşun da kendi döneminin gerekliliklerinden kopartılamayacağını; herhangi bir buluşun bir başka zamanda gerçekleşebileceği ve bir başka tarihsel gelişmeye yol açabileceği yollu çıkarımın boş bir hayal oyunu olduğunu görür. O, Kraus ile Dubois-Reymond'un *"entellektüel"* oyunlarına karşı çıktığı için, bu konuda kendi düşüncesini bilimsel olarak görmede tümüyle haklıdır. Delbrück, özellikle barutun bulunmasının –daha doğrusu kullanımının- feodalizmin nedeni değil ama onun çöküşünün hızlandırıcısı; dahası, güçcüz ve özünde asli olmayan bir hızladırıcısı olduğu konusunda, bize göre bu yönde fazlaca ileri gitse de haklıdır. [19]

Ekonomik bir altüst oluş feodalizmin çözülmesine yol açtı ve ordu bu maddi üretim biçiminin siyasi üstyapısının başka hiçbir kesiminde olmadığı kadar net ve hızlı değişiklikler yaşadı. Burjuva tarihi bu konuda, özellikle Prusya askeri devleti söz konusu olduğunda, son derece nettir. Alman tarihini *"Alman ruhu"*ndan türetmek isteyen, ama kendi özel alanı sıradan insanların toplumsal yaşamı olduğundan sürekli olarak tarihsel maddeciliği kabullenmeye zorlanan Gustav Freytag şunları yazıyor:

> *Merovingianlar'ın bölgesel Frenk güçleri, kargı taşıyan şövalyeler döneminin ordusu, İsviçreliler ve Reformasyonun lansquenetleri* ile Otuz Yıl Savaşları'nın ücretli askerleri, kendi dönemlerinin toplumsal koşullarından kaynaklanan ve onlarla birlikte değişen tipik oluşumlardır. Nitekim, yolculuk eden ücretli asker grupları prenslerin bölgesel egemenliğinin büyümesi üzerinde yükselirken, gönüllü süvarilerin kökü eski mahalle ve kasaba düzeni içinde;*

* *15. ve 16. Yüzyıllarda, para karşılığı yabancıların hizmetinde savaşan Alman yaya askerleri.*

devasa şövalye ordularınınki feodal düzende; kiralık lansquenetlerinki ise kasabalıların zenginliğinin artışında yatıyordu. Onları, 18. yüzyılın despot devletlerinin eğitimli ücretli askerlere sahip düzenli ordulan izledi. [20]

Bu "eğitimli ücretli askerlerden oluşan düzenli ordu"da kargının yerini ateşli silahların alması, ancak XIV. Louis ile Prens Eugene'in döneminde, ulusun en alt tabakalarından şu ya da bu ölçüde zor yoluyla toplanmış olan ve zorla bir arada tutulması gereken askerlerden oluşan bir piyade birliğinde gerçekleşti. Bu yüzden o ordu, herhangi bir saldırgan inisiyatiften yoksundu ve yalnızca bir ateş etme aracı olarak kullanılabilirdi.

Böylesi bir ücretli piyade birliği, 14. yüzyılda, Morgarten ve Sempach'da feodal şövalyeler ordusuna ilk kesin yenilgisini tattırmış olan gönüllü süvari alayının her yönden tam tersiydi. Gönüllü süvari kargılarla, hatta sapan gibi en ilkel orman silahlarıyla savaşmıştı, ama onun şövalyelerin baş edemediği korkunç vurucu gücü, *"hepimiz birimiz, birimiz hepimiz için"* biçimindeki o eski kardeşlik ilkesinden kaynaklanıyordu. [21]

Bir başına bu basit örnek bile, barutun bulunuşunun feodalizmin çökmesine yol açtığı çıkarımını yanlışlar. Feodalizm kentlerin ve kentlerde kurulu krallıkların büyümesiyle yıkıldı. Tarım ekonomisi paraya ve sanayi ekonomisine direnemedi; feodal beyler kentlerin ve prenslerin buyruğuna girmek zorunda kaldılar. Yeni ekonomik güçler, kendi ekonomik biçimlerine denk düşen savaş biçimlerini yarattılar. Paralarıyla, feodalizmin dağılması sonucunda sokağa atılmış olan proletaryadan ordular devşirdiler; sanayileriyle feodal silahlara karşı, kapitalist üretim biçiminin feodal üretim karşısındaki üstünlüğü kadar üstün olan silahlar ürettiler.

Onlar, daha sonra, daha 14. yüzyılın başında Araplardan

Avrupa'ya ulaşmış olan barutu değil, onu ateşlemeyi keşfettiler. Ateşli silahlarla birlikte, burjuvazinin feodal silahlar üzerindeki üstünlüğü tam olarak kuruldu. Kale duvarları, artık gülleler karşısında, şövalyelerin zırhlarının mermilere dayandığından daha fazla dayanamazdı. Ancak ateşli silahları kullanma sanatı da bir gün içinde bulunmadı. Her zaman olduğu gibi, burada da buluşun annesi ekonomik gereklilikti.

Feodalizmin parçalanması o denli hızlı oldu, kasabaların, kentlerin ve prenslerin gücü o denli hızlı büyüdü ki, insan beyninin yaratıcı gücü, başlangıçta, tatar yayı ile uzun yayın pek de ötesinde bir ilerleme olmayan son derece hantal ateşli silahlar geliştirmek için pek fazla harekete geçmedi. Şövalyelerin orduları *Grandson ve Murten*'de olduğu gibi ateşli silah üstünlüğüne sahip olduklarında bile yenilirken neden geçeceklerdi ki?* Bu silahların gelişmesi son derece yavaş gerçekleşti. Bütün piyadelerin ateşleme mekanizmalı uygun silahlarla donatılmasının ne denli geç gerçekleştirildiğini biliyoruz. Bu silah, yalnızca kapitalist gelişmenin belirli bir aşamasında mümkündü. O, soyluların mutlakiyetçiliğinin ticaret savaşlarını düzenli orduya dayanarak, ekonomik temeller eliyle dayatılmış strateji ve taktiklerle sürdürebildiği tek silahtı.

Ama herhangi birisi önceki yüzyıllardaki keşif ruhunun yavaş gelişmesine üzülüyorsa, yüzyılımıza bakarak kendisini avutabilir; memnuniyetle, insan beyninin, ekonomik gelişmeyle, bu durumda onu deyim yerindeyse arkadan iten tekelci kapitalizm altındaki denetim dışı rekabetle birlikte, öldürücü silahların bulunmasında gerçekte sınırsız ölçüde yaratıcı olduğu kesin sonucuna ulaşabilir.

** 1363–1477 yılları arasında Avrupa'da büyük güç haline gelmiş olan Fransız Burgundy dükü Charles 1476'da İsviçre ile savaşa girişti ve Grandson ile Murten çatışmalarında ciddi yenilgilere uğradı.*

Yani tarihsel maddecilik, insanlığın cansız bir mekanizmanın zavallı oyuncağı olduğunu iddia etmez. O düşüncenin gücünü inkar etmez. Tersine tarihsel maddecilik, Alman kültürü konusundaki kör cahilin asıl olarak *"idealizm"*ini çıkardığı Schiller'le mutabıktır:

İnsan ruhu ne denli fazla gelişirse,
Geceden kaynaklanan bilinmezlikler o denli güzel
Onun kapsadığı dünya o denli zengin olur
Ve onun birlikte aktığı deniz o denli kabarır
Ve nihayet, yazgının kör gücü o denli zayıflar.

Düşüncenin gelişme yasalarını yalnızca tarihsel maddecilik gösterir ve bu yasanın kaynağını öncelikle insanı insan kılan doğrudan yaşamın üretiminde ve yeniden üretiminde bulur. Darwinciliği bir zamanlar *"maymunlar kuramı"* olarak kötülemiş olan sefil kibir buna karşı dilediğince mücadele edebilir; insan ruhunun anlaşılmaz bir yanıltıcı gibi bir yanıp bir söndüğü düşüncesinde ve yeni bir dünyayı yoktan var eden tanrısal yaratıcı güçlerde teselli bulabilir. Lessing bu boş inancı hem *"tümüyle benzer koşullar altında bir öyle bir böyle davranma becerisi"*yle alay ederken hem de şu bilge sözleri dolayımıyla ele aldı:

Demir çanak
Cümüş maşayla kaldırılmak ister ateşten,
Daha kolay olanı
Cümüş çanak olduğunu düşünmek

Tarihsel maddeciliğin bütün manevi ölçütleri reddettiği yollu iddiayla daha kısa biçimde ilgilenebiliriz. Manevi ölçütler kullanmak, elbette, tarih araştırmacısının görevi değildir. Onun bize, nesnel bilimsel bir araştırma temelinde olayların ne olduğunu anlatması gerekir. Biz onun gelişmeler hakkında, öznel ahlaki bakış açısına uygun olarak ne düşündüğünü bilmek istemeyiz. *"Manevi ölçütler"* sürekli bir

dönüşümün pençesinde ve ona tabidirler. Yaşamakta olan kuşağın bugünkü değişik ölçütlerini önceki kuşaklara dayatması, kumulların uçan kumuna karşı jeolojik katmanı ölçmek gibidir. Schlosser, Gervinus, Ranke ve Janssen'in her biri farklı manevi ölçütlere sahiptir, her birinin kendi sınıfsal ahlakı vardır ve eserlerinde, adına konuştukları sınıfları, anlattıkları zamanlarda olduğundan çok daha içtenlikle yansıtırlar. Proleter bir tarih yazarının, kendi sınıfının bugünkü manevi konumundan hareketle, önceki zamanların aceleci eleştirisini yapmasının bundan farklı bir şey olmayacağını belirtmeye gerek bile yok.

Bu bakımdan, ama yalnızca bu bakımdan, tarihsel maddecilik bütün manevi ölçütleri reddeder; onları, tarihin bilimsel incelemesini tümüyle olanaksız kıldıkları için tarih çalışması alanından dışlar. Ancak tarihsel maddeciliğin bütün manevi ölçütleri reddettiği yollu suçlama, tarihsel maddeciliğin manevi itici güçlerin tarihteki rolünü reddettiği anlamına geliyorsa, şunu yinelememize izin verin ki tam tersi doğrudur. Tarihsel maddecilik bunları hiç bir şekilde reddetmez; dahası, öncelikle, onların farkına varılmasını mümkün kılar. Onun, manevi bakış açısında bazan daha yavaş bazan daha hızlı biçimde gerçekleşen değişimlerin araştırılmasında sahip olduğu tek kesin ölçütü *"üretimin ekonomik koşullarında ortaya çıkan, maddi ve bilimsel olarak belirlenebilir büyük değişimler"*dir. Bunlar da son çözümlemede üretim biçiminin ürünüdür. Bu yüzden Marx, kendi aşk hikayelerini biraz ensest vasıtasıyla modern tarzda daha etkileyici kılmaya çalışan Richard Wagner'in *Nibelungen Hikayeleri*'ne, yerinde sözcüklerle, *"çok eski çağlarda kızkardeş eşti ve bu ahlakiydi"* diyerek karşı çıkmıştı.

Tarihsel maddecilik, tarihi yapmış olduğu varsayılan büyük insanlar sorununu aydınlattığı kadar ayrıntılı biçimde, gelmiş geçmiş tarihsel kişiliklerin farklı tarafların beğenisine göre

değişen imajlarıyla da ilgilenir. O, her tarihsel kişiliği adil biçimde ele alma becerisine sahiptir. Çünkü o, sözkonusu tarihsel kişiliklerin başarılarını ve başarısızlıklarını belirlemiş olan itici güçlerin nasıl ayırt edileceğini bilir; ideolojik tarih yazımının bayağı *"manevi ölçütler"*i eliyle ulaşılamayan en ince ayrıntıların taslağını çıkarabilir.

Kautsky'nin Thomas More üzerine mükemmel yazılarına bakalım. Thomas More ideolojik tarihçiler için bir baş belasıdır. O, burjuva sınıfının erken dönem savaşçısı, iyi eğitimli ve özgür düşünceli bir insan, bilgili bir hümanist ve modern sosyalizmin ilk öncüsüydü. Ama o aynı zamanda baskıcı bir prensin bakanı, Luther'in bir karşıtı ve farklı düşünenlere kan kusturan biriydi. More, papalığa göre bir şehitti ve bugün Katolik kilisesinin yarı resmi azizlerinden biridir, belki de azizler listesine alınmıştır. Tarihin ideolojik yazıcıları, *"manevi ölçütler"*ini ister Roma'dan isterse Berlin'den sağlasınlar, böylesi bir kişilikle ne yapabilirler? Onu yüceltebilir ya da yerin dibine batırabilirler; ya da kısmen yüceltip kısmen batırırlar ama bütün o *"manevi ölçütleri"*nden dolayı, bu insanın tarihsel olarak kavranışını sunan anahtarı hiç bir zaman bulamazlar.

Öte yandan Kautsky, tarihsel maddecilik adına bu görevi parlak biçimde yerine getirmiştir. O, Thomas More'un bir bütün olarak insan olduğunu ve onun kişiliğinin bütün gözle görünebilir çelişkilerinin çözülmez biçimde birbirleriyle bağlantılı olduğunu gösterdi. Reform döneminin manevi güçleri hakkında Kautsky'nin ince kitabından öğrenilenler, Ranke'nin beş ya da Janssen'in altı kalın ciltte, tarihin aynı dönemi hakkında tamamen karşıt *"manevi ölçütler"*le yazdıklarından kesinlikle daha fazladır. Bu yüzden, Kautsky'nin yazıları bir sessizlik perdesi ile kuşatılmıştır. Çünkü günümüzün burjuva tarih biliminin *"manevi ölçütler"*inin talep ettiği şey budur.

★★★★

Bölüm III

Burjuvazi tarafından tarihsel maddeciliğin bilimsel bir eleştirisini yapma yönünde en azından bir girişim olduğuna değindik. Şimdi bu girişime ilişkin bir şeyi belirtmek gerekiyor. Ancak bu, Bay Paul Barth'ın maddeci tarih yaklaşımına ilişkin yirmi sayfalık çarpıtmalarına ve onu bilinçli olarak yanlış aktarmasına fazla zaman harcamak istemediğimiz için sınırlı olacak. [22] Barth'ın "eleştirel deneme"-si, böyle bir çabaya değmeyecek denli önemsiz olduğundan, oradan tarihsel maddeciliğin doğru bir kavranışı için işe yarayacak bazı önemli noktaları ve açıklamaları ele almak yeterli.

Bay Barth, her şeyden önce, Marx'ın tarihin maddeci kavranışını *"ne yazık ki acele ve kabaca bir araya getirilmiş imgeler üzerinden ve yazılarında onları yalnızca bazan örneklerle açıklayıp anlatarak, son derece belirsiz biçimde"* formüle etmesinden son derece rahatsız. O, kısa süre önce Bismarckçı burjuvazinin haftalık bir dergisinde, *"tarihin sözde maddeci kuramının yarı doğru"* olduğunu; Karl Marx'ın *"gazeteciliğe özgü bir havailik anında konuşmuş"* olduğunu ve *"ne yazık ki onu sözde 'kanıt'larla desteklemeye çalıştığı"*nı yazarak, bu konudaki düşünsel sıkıntılarını açığa vurdu.

Bay Barth, katı bir yargıç havasında yargıya vararak, Marx'ın yalnızca üç bilimsel eseri olduğunu söylemekte ve bunları *Kapital, Felsefenin Sefaleti* ile *Kapital*'in öncülü olan *Ekonomi Politiğin Eleştirisi* olarak sıralamaktadır. Marx'ın bunun dışındaki eserleri *"popüler"*dir ve Bay Barth'ı ilgilendirmiyor. O,

benzer biçimde, Engels'in eserlerinden yalnızca *Anti Dühring* ile *Ludwig Feuerbach*'ı dikkate değer buluyor. Bay Barth, yalnızca *"Marxist budalalığı"* yayarak *"büyük zarara yol açmış olan"* Marksistlerin popüler yayını *Neue Zeit*'taki *"bir denemenin yazarı"* olarak tanıdığı Kautsky'ninkine karşıt bir ilkeyi izlemektedir. O, Kautsky'nin *"tek bilimsel eseri" More* üzerine kitabı hakkında hiç bir şey bilmiyor ya da bilmek istemiyor. Onun bütün bu derin ayrımları neden yaptığı birazdan açığa çıkacak.

Bay Barth, ilk olarak, *"ekonominin siyaset üzerinde önceliği"* olmadığını kanıtlamak ister; Marx'ın *Kapital*'de bütün kültürlerin, tarihin başlangıcındaki doğrudan efendi ve köle ilişkilerinin tarihsel hazinesinde bulunan doğal haliyle genel ve doğrudan toplumsal emekten söz ettiğini söyler. *"Doğrudan"* sözcüğüne Marx'ta en küçük bir şekilde değinilmemiş olması, Bay Barth tarafından *"yani, [Marx - çev.] Hegel'de olduğu gibi, daha ayrıntılı bir betimleme yapma becerisine sahip değildir"* diye açıklanır. Bay Barth buna, zafer kazanmış bir edayla, Marx'ın emeğin doğal biçimlerinden köle ile efendi arasındaki ilişkiye geçişi de açıklamamış olduğunu ekler.

Marx, *Kapital*'in bu gelişmeye değindiği bölümünde henüz böyle bir açıklama yapmaya hiç gerek duymamış ama Morgan'ın araştırmasıyla bağlantılı olarak özel bir denemede bunu yapmaya niyetlenmişti. Ölüm onun bu niyeti gerçekleştirmesini engellediği için Engels tarafından yayımlanmış olan bu özel deneme, Bay Barth'ın tarihsel maddeciliği darmadağın etmeye yönelik girişiminden yarım yüzyıldan fazla süre önce yayınlandı. Engels'in *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* üzerine çalışmasında, sınıfların ekonomik gelişimi –doğrudan toplumsallaşmış emekten efendi ile köle ilişkisine dönüşüm- klan toplumundan başlayarak ortaya konur ve söz konusu ayrımların gerçek anlamı burada netleşir. Ancak Engels'in bu eseri yalnızca "bilimsel" değil aynı

zamanda *"popüler"*dir ve Bay Barth hiç bir yerde bundan söz etmez. O, ardından *"açıklama"* yapmaya başlar. Bay Barth, Marx'ın toplumun başlangıcındaki efendi ile köle arasındaki ilişkilere ilişkin *"daha ayrıntılı bir betimleme yapma becerisine sahip olmadığı"*nı açıkladığı yerde şöyle yazar: *"O zaman toprak ya da sermaye üzerinde herhangi bir özel mülkiyet; bu yüzden de ekonomik araçlarla boyun eğdirme olanağı bulunmadığı için, sözkonusu köleleştirme – savaşmak ve savaş esirleri almak- için yalnızca siyasi nedenler sözkonusu olabilir."*

Ancak Bay Barth savaşın bu özelliklerinin ekonomik bir temele sahip olup olmadığını sormaktan kaçınamaz ve şu yanıtı verir: *"Antropologların çalışmalarına göre"*, barbar savaşlarına *"bir başına olmamakla birlikte, büyük ölçüde"* dinsel motifler, klan şeflerinin tutkuları ve intikam; yani *"ideolojik nedenler"* yol açmıştı. Ancak, Bay Barth, öncelikle bu antropologların bulgularının ne önem taşıdığı; ikinci olarak da, üzerleri *"köklü ideolojik nedenler"*le örtülmüş ekonomik dürtülerin sözkonusu olup olmadığı üzerine en küçük bir inceleme yapmaz. O, bunun yerine, geçerken, Asya'nın İskender tarafından zaptının Makedonya kralının *"tutku"*suna bağlı olduğu ve İslam'ın yayılmacılığının *"dinsel tutku"*dan kaynaklandığı yollu şaşırtıcı keşifler de bulunur. Ardından da köleliğin, hem yazılı tarihte hem de tarih öncesinde *"büyük ölçüde ve son tahlilde siyasi bir ürün olduğu"* ve *"böylece, siyasetin ekonomiyi en tam ve derin biçimde belirlediğinin görüldüğü"* yollu muzaffer sonuca ulaşır. Son derece üstün bir kavrayışa sahip olan Bay Barth, bunun ardından, Rodbertus'un da katkısıyla, köleliğin *"güçlü bir ekonomik kategori"* olduğunu kanıtlar.

Bay Barth bu yolla tutku, intikam ya da dinsel coşkunluk gibi manevi dürtülerin varlığını hiç bir biçimde reddetmeyen ama bunların son tahlilde ekonomik dürtüler eliyle belirlendiğini

iddia eden tarihsel maddeciliğin bilimsel kanıtlamasından uzak durur. Tarihin maddeci kavranışı, bay Barth iddialarına bir kanıt, tek bir kanıt göstermeyi düşündüğü ölçüde derhal onun kendi kavrayışı haline gelir. O, vahşiler arasındaki savaşların intikam hırsından kaynaklandığının tek tanığı olarak barbar kabileler içinde kan davası olgusunun bilindiğini tartışan İngiliz antropolog Taylor'u gösteriyor. Eğer Bay Barth Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* çalışmasını fazlasıyla *"popüler"* bularak göz ardı etmemiş olsaydı, nasıl ölüm cezası uygar toplumun yasal üstyapısının bir parçası ise kan davasının da aynı biçimde klan toplumunun *"yasal üstyapısı"*nın bir parçası olduğunu hemen keşfederdi. Engels klan toplumuna ilişkin olarak şunları söyler:

> *Tartışmalar ve çekişmeler, ister klanlar ya da kabileler isterse onların içindeki bireyler arasında olsun ilgili oldukları toplum tarafından karara bağlanırlar. Bizim uygarlığımızın bütün avantajlarını ve dezavantajlarını kendisinde cisimleştiren ölüm cezamızın yalnızca uygarlaştırılmış biçimi olduğu kan davası, yalnızca bir aşırılık olarak gözdağı vermekte, seyrek de olsa çözüm olarak kullanılmaktadır.*

Klan toplumunun üretim koşullarına göre, kabilenin dışında olan kişi aynı zamanda yasanın da kapsamı dışındaydı. Taylor, katilin bir başka kabileye üye olması durumunda aşırı intikam talebinin genel olarak açık savaşa dönüştüğünü ve böylesi bir kan davasının kuşaklar boyunca süren yıkıcı savaşlara yol açtığını söylediğinde, bay Barth, vahşiler arasındaki savaşların nedeni olan *"intikam hırsı"*nın ideolojik bir nedeni olmadığını, ekonominin belirli bir biçiminden yükselen bir adalet biçimi olduğunu anlar.

Elbette, barbar ceza yasası da *-Sosyalist Karşıtı Yasalar*'da olduğu üzere- uygarlığın yasaları gibi kötüye kullanılabilir ki barbar kabileler uygarlıkla ilişkiye geçip onun etkisiyle yoz-

laştıklarında gerçekten kötüye kullanıldılar. Ancak o durumda, sözkonusu gelişme gerçekten ideolojik kategoriden ekonomik olana, intikama değil ama soygun hırsına dönüştü. Barth'ın İngiliz araştırmacısı ile Fransız Dumond'u karşılaştırdığımızda, Dumond'un Arnavutların, eski Avrupalıların ve Hristiyanların önemli bir kesimi hakkında yazdıklarıyla karşılaşıyoruz:

> *"Komşu kabilelere, özellikle de başka dinlerden olanlara saldırıyor ve onların çiftlik hayvanlarını çalıyorlardı (barış zamanında oldukça karlı bir spor). Bu saldırılar için herhangi bir gerekçe olması bile gerekmiyordu: yabancı, doğal bir düşmandı ve dikkatlice izlenmesi gerekiyordu. Suç, saldıranda değil, yabancıyı izlemekte yetersiz kalıp saldırıya maruz kalandaydı. Özellikle farklı kabilelerden insanlar arasındaki ayrılıklar son derece basit gerekçelerden doğuyordu. Hakaretler çatışmaya yol açar ve kan dökülür dökülmez bütün kabile kurbanın ailesiyle dayanışmasını ilan eder. Kan davası, dağlık bölgelerde hala sürmektedir."*

Bay Barth, böylece, barbarların savaşlarındaki dinsel güdülerin varlığına ilişkin bir örneğe sahip olur; dahası *"iyi karlar"*ın *"bir kabile şefinin tutkusu"*nu nasıl canlandırabildiğine ilişkin kimi kuşkular da duyabilir. Barth, bu iki konuda hiç bir *"antropolog"*a gönderme yapmaz ama Makedonyalı İskender'in *"tutku"*sunun ve *"İslam'ın din savaşları"*nın *"apaçık ortada"* olduğu varsayıldığında, aniden *"geçmiş zamanlar"*a sıçrar. Bütün bunlar, Bay Barth, burjuva tarih araştırmasının şeylerin dışsal görünümlerine kapılmış kaba kavrayışına göre gerçekten de *"apaçık ortada"*dır! Ancak bu kadar emin olmamak gerek! İskender'in yaşam öyküsünün yazarı Prusyalı tarihçi Droysen, kitabına Barth'ın *"İskender'in tutkusu dünya tarihinde yeni bir dönem açtı"* türü sözleriyle değil; çok daha makul bir başka ifadeyle başlar: *"İskender'in adı, bir döne-*

min sonunu ve bir diğerinin başlangıcını gösterir." İskender'in tutkusu gün ışığı kadar apaçık olabilir ama gerçek sorun gün ışığının altında yatmakta ve Bay Barth bu sorundan özenle kaçmaktadır. Bay Barth, Rodbertus'un köleliğin tarihteki önemli ekonomik rolüne ilişkin düşüncelerini ödünç aldıktan hemen sonra şöyle devam ediyor:

> *"Marx, Ortaçağ'ın sona ermesinden söz ederken, kiralık arazilerin, meracılıktan giderek daha fazla kar elde edildiği için toprağı az sayıda çobana sahip otlaklara dönüştüren feodal beyler tarafından dağıtıldığı, arazilerin çitle çevrilmesi uygulamasının ve köylülerin şimdi kendilerini yükselen sanayinin kullanımına sunmuş olan özgür proleterlere dönüştüğü, sermayenin özgün 'birikim'inin ilk nedenlerinden birini oluşturduğu yollu kendisine ait savları çürüten bulguları öne sürmektedir. Marx'a göre bu tarımsal devrim yün üretimindeki artışa dayanır oysa bizzat onun açıklamasına göre feodal güçler, açgözlü büyük toprak sahipleri onun en güçlü kaldıracı olmakta; yani siyasi bir güç ekonomik gelişme zincirinde bir halka oluşturmaktadır."*

Hepsi bu! Böylece, kuşkusuz bilgili insanların bakış açısına göre, Marx'ın *"kendisine karşı iddialar"*la tam olarak uyuşturulmuş olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Ancak onun, bay Barth'ın öne sürdüğü noktalarda nerede ve nasıl kendisine karşı iddialarda bulunduğu, bizim mütevazi anlama gücümüzü aşıyor. Eğer büyük toprak sahipleri, köylüleri mülksüzleştirmek için *"yasama kaldıracını kullanmış"* olsaydı, Bay

---

* *Latifundia: eski Roma'da, büyük topraklar üzerinde kurulu olan ve asıl olarak ihracat için zeytinyağı, buğday, şarap vb. üreten çiftlikler.*

** *Eski Germen topluluklarına verilen ad. Toprak mülkiyetinin ilk biçimlerinden biri olan Mark için bakınız: Engels, Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Sol Yay. Ankara 1992, s. 191 - 207*

Barth'ın kanıtı görünüşte yüzeysel bir parlaklığa ulaşabilirdi. Ama bu, politikalar da kuşkusuz ekonomiye bağlı oldukları için yalnızca dışsal bir görünüm olurdu. Marx'taki göndermeye bakıldığında, yasamanın ekonomik altüst oluş karşısında son derece güçsüz kaldığı ve başarısız olduğu ortaya çıkar. Çünkü, kapitalist üretim çağının, büyük feodal beylerin köylüyü topraktan kopartan ve ortak topraklara el koyan *"krala ve parlamentoya karşı çıkan bir muhalefet içinde"* olduğu başlangıç döneminin gereksinimleri bunu gerektiriyordu. Bu yüzden, Marx'taki *"öz çelişki"*, bay Barth'ın sihirli *"bu yüzden"* reçetesiyle, *"feodal güçleri ve doymak bilmez büyük toprak sahipleri"*ni *"siyasi bir güç"*e dönüştürmesinde yatmaktadır. Burada gerçekten de elin hızı gözü yanıltıyor.

Bay Barth, yukarıda aktarılan açıklamanın hemen ardından *"daha da geriye gider"* ve feodal güçlerin *"siyasi etmenler"* sayesinde doğduğunu kanıtlamaya çabalar. Ancak iki nedenden dolayı bunu göz ardı edebiliriz. Bunlardan ilki, Bay Barth'ın Marx'a ve Engels'e karşı daha fazla polemik yürütmeyip çeşitli burjuva otoritelerden alınmış her türlü yanıltmacayı ve süslü boş laflarla sarmalanmış tümüyle yetersiz bir kanıtı ileri sürmesidir. İkinci olarak, feodalizmin toplumsal kökenleri, deyim yerindeyse, iki elle kavranabilir somutluktadır ve bunlar son zamanlarda önde gelen burjuva tarihçileri tarafından bile ikna edici biçimde gösterilmiştir.

Bay Barth, ekonominin modern dönemde politikaya olan bağımlılığını, keşifler alanında, ticaretin yeni topraklar ele geçirme arzusunu izlediğini; yani siyasi güdülerle girişilmiş

---

* *Manchester kapitalizmi, Manchester Ekolü ya da Manchester Liberalizmi olarak adlandırılan siyasi, ekonomik ve toplumsal akım. İngiltere'ye tahıl girişini sınırlayan ünlü Tahıl Yasası'na karşı hareket üzerinde yükselen Manchesterizm, temel malları herkes için ulaşılabilir hale getiren serbest ticaretin daha eşit bir topluma yol açacağını savunur.*

keşif seferleri üzerinde yükseldiğini söyleyerek kanıtlamaya çalışır. Önceki bölümde, tarihte ekonomi ile buluşlar arasında ne tür bir ilişki olduğunu görmüştük; Kolomb'un vb.nin *"fetih arzusu"*na ilişkin teoriye girmemize de gerek yok. Ticaret keşifleri izlememiş, tersine ona yol göstermiştir ki burada temel etmen ekonomidir. Son olarak, bay Barth'ın, bir devlet biçimi olarak mutlak monarşi ile yalnızca böylesi bir monarşi altında mümkün olabilen çok sayıda tekel arasındaki son derece yakın ilişkiye gönderme yapmadan önce, Luther'in *"tekelci şirketler"*e ilişkin yakınmalarını; bu şirketlerin mutlak monarşiden çok daha önce oluştuğunu; bu *"yakın ilişki"*nin mutlak monarşinin ekonomik bir biçimi olarak tekeller tarafından değil ama kapitalist üretimin bir siyasi biçimi olarak mutlak monarşi eliyle kurulduğunu bilmesi gerekirdi.

Bay Barth, bu beş yıkıcı darbeyle, tarihsel maddeciliği, siyaseti ekonomiye bağımlı kıldığı ölçüde yere sermiş olduğunu düşünüyor.

Bay Barth, Marx'ın mülkiyet ilişkilerinin üretim ilişkilerinin yasal ifadesi olduğu yollu yaklaşımını devredışı bırakma çabasını sürdürmek ister –ki Barth'ın belirttiği gibi, yasa *"ekonominin bir işlevinden ibaret"*tir. *"Bu, son derece farklı yasal biçimler altında aynı üretim ilişkilerine rastlanabildiği; bizzat Marx'ın aktardığı gibi, köleliğin olmadığı komünal tarım ile özel mülkiyet ve kölelik üzerine kurulu tarım, yani aynı üretim aşaması için iki farklı yasal biçim olabildiği için, ilk bakışta yanlış gibi görünüyor."* İnanılır gibi değil! Bir yerlerden tarımın bir üretim alanı olduğunu duymuş olan bay Barth, onun aynı zamanda bir üretim ilişkisi ve üretimde bir aşama olduğunu düşünüyor! Marx'a göre, toprağın mülkiyeti ve bu mülkiyetteki değişimler, tarımdaki üretim ilişkilerinden doğarlar. Üretimin özel ya da ortaklaşa gerçekleşip gerçekleşmediğine bağlı olarak, her biri onun son derece farklı aşamalarında gelişebilen ve bugüne kadar gelişmiş olan ortak

ya da özel son derece farklı mülkiyet biçimleri ortaya çıkar. *"İlk bakışta doğru gibi görülüyor"* ama bay Barth'a göre, klan üyesi ile Romalı *latifundia** üreticisi, *mark*** üyesi ile feodal bey, çiftçi, junker ve köle, hepsi aynıdır ve hepsi üretimin tarım sektörünün parçalarıdır. Dolayısıyla, onlar aynı üretim ilişkisi içinde ve üretimin aynı aşamasında varolurlar; yaşamların farklılaşması da, yalnızca, nereden geldiğini tanrının bildiği bağımsız bir varlığa yol gösteren ve gökten kar gibi yağan o yasa sayesinde tesadüfen gerçekleşir!

Bu arada, *"daha uzak örnekleri atlayarak,"* bay Barth'ın belirttiği gibi *"ekonomik güçlerin özgür faaliyetine karşı işleyen mutlak yasaların ve siyasi ilkelerin, başta İngiltere olmak üzere hemen bütün uygar ülkelerde, nasıl işçilerin korunması yönünde yasalar oluşturduğunu ve bunu genişletmek için nasıl sürekli mücadele ettiğini bugün bile görebiliyoruz."* Bu cümleyle, bay Barth, eğer en bayağı *Manchesterism** sloganını onun en mükemmel örneği olarak görüyorsa, tarihsel maddeciliği en yüzeysel biçimde bile anlamadığını ilan etmektedir.

Gerçekte o, İngiliz çalışma yasalarının aristoktasi, burjuvazi ve proletarya arasında son derece uzun ve sert sınıf mücadelesinin sonucu olduğunu; bu yüzden de ahlaki ya da siyasi değil ama ekonomik bir köke sahip olduğunu, Marx'ın *Kapital*'inden bilmektedir. *"Diğer uygar ülkeler"*e gelince, bay Barth'ın, *"yasal görüşler ile siyasi ilkeler"*in *"ekonomik güçler"* üzerinde ne denli az etkisi olduğunu, yalnızca kendi sevgili anavatanından hareketle bile olsa, çok iyi bilmesi gerekirdi. *İngiliz Çalışma Yasası*'nın yararlı etkileri, *Kuzey Alman Diet*'i 1869'da *Ticaret Yönetmeliği*'ni [Gewerbeordnung] tartıştığı sırada, yirmi yıl boyunca bütün dünyaya gösterilmişti. Eğer o aydınlık kurum, İngiltere'deki durumdan gerçekten habersiz olsaydı, az sayıda sosyal demokrat milletvekili onların ilgisini İngiliz Çalışma Yasası'nın *"yasal*

kavramlarına ve siyasi ilkeleri"ne çekmeye çalışırdı. *Kuzey Alman Dieti* o zaman emeğin yasal korunmasının *Ticaret Yönetmeliği*'ne mütevazi biçimde de olsa dahil edilmesi gerektiği talebini biraz olsun göz önünde bulundurdu mu? Bu akıllarına hiç gelmedi. Peki neden? Bırakalım bay Barth, Prusya Devleti'nin resmi tarihçisinden öğrenmeyi sürdürsün: *"İşverenlerin Diet'te güçlü biçimde temsil edildiği, Ticaret Yönetmeliği'nin belirli paragraflarından açıkça görülebilir."* [23]

Yani, o zamanki Treitschke bile, konuyu yumuşak biçimde koyarak, sınıfsal öz çıkarlara ilişkin sorumluluğuna karşı *Kuzey Alman Dieti*'ni savunmak için çırpınıyor. Bu istem dışı tanıklık, emeğin yasal korunmasını üstleneceği varsayılan *"yasal kavramlar ve siyasi ilkeler"* hakkındaki bütün gevezeliklerin gerçek yüzünü açığa vurmaya yeter. Böylesi bir koruma yönünde Almanya'da bugüne kadar elde edilmiş olan her şey, Bismarck'ın da –yine istem dışı ama son derece ikna edici biçimde– itiraf ettiği gibi, bütünüyle Alman işçi sınıfının mücadelesi sayesinde gerçekleşmiştir. Bu sırada bay Barth, *1890 İmparatorluk Kararnamesi*'nde madalyonun diğer yanını inceleme fırsatı bulmuştu. Onlar da –belirtmek gerekir ki– *"kesin yasal kavramlarla siyasi ilkeler"*den kaynaklanmışlardı. Dahası, *"siyasi iktidar"* bütün gücüyle onların arkasında duruyor ama *"ekonomik güçler"* onlara karşı olduğundan hiç bir sonuç alamıyordu.

"Marksistler" diye belirtiyor bay Barth, *"maneviyatı yalnızca ekonomiyle bağlantılı bir görüngü, bir anlamda ekonominin politika gibi yan ürünü olarak bir yana atmada hızlı oldukları kadar yanlışlar."* Barth'ın, Marksistlerin ekonomik gelişme yolundaki mücadelelerin ahlaki tutumlardaki yansımasına ilişkin söylemiş olduklarını kinci biçimde çarpıtarak, kör cahilin *"manevi öfkesi"* üzerine nasıl spekülasyon yaptığına dikkat edin. O kendi adına, ahlaki kavramların dinden

"doğaüstü, fizikötesi bir yaptırım" edindiklerini; bu ilişkiden hareketle kendi içsel enerjileriyle davranarak dinlerinki kadar bağımsız bir varlık kazandıklarını düşünmektedir.

Barth, dinin, kökenleri itibarıyla ekonomiden çok uzakta durduğunu söyler: *Ekonominin onun üzerinde bir etkide bulunması dışlanmaz ama bu yalnızca Marx tarafından iddia edildi ve kanıtlanmadı. Buna karşıt olarak, Marx'ın iddia ettiğinin tersi; yani 'dinin ekonomi üzerindeki derin etkisi' tarihte kolayca kavranabilir. Doğu'da, din dolayımıyla, diğer sınıfların vergi yükümlülükleri sayesinde özellikle fiziksel çalışma yükümlülüğü olmayan ve kutsal etkinlikler için seçilmiş ayrıcalıklı bir ruhban sınıfı oluşmuş; yani, ekonomik üretimin bir kesiminin kullanımı din eliyle belirlenmişti. Dinsel etkinlik, eski Yunan ve Roma kültüründe ender olarak özel organlara düşerken, Hristiyanlık doğunun ayırımına geri dönmüş; kendisine bolca gelir bağlayan ayrı bir ruhban sınıfı oluşturmuş ve böylece, ekonomik emtianın bir kısmını, kısa süre içinde genel entellektüel etkinlik haline gelen dinsel etkinlikler için gerekli maddi zemin olarak ayırmıştır."* Bay Bath, sözcüğü sözcüğüne bunları söylüyor ve biz bir süreliğine onu bir kez daha adım adım izlemek zorundayız.

Öyle görünüyor ki bay Barth, kendisine *"Doğu"*daki *"ayrım"*ın nereden kaynaklandığı ve Hristiyanlığın neden ona geri döndüğü sorularını hiç sormamış. Herşeyden fazla dikkat çekici olan ise onun Marx'ın *Kapital*'ini bildiğini iddia ettiği için şu cümleyi de okumuş olmasıdır: *"Nil nehrinin sularının alçalıp yükselmesini öngörme gereksinimi Mısır gökbilimini ve onunla birlikte tarımın yöneticileri olarak din adamlarının yarattı."*

Nil'in Mısırlılar için oynadığı rolün benzerini Dicle ve Fırat ile Yang-tse ve Hoang-Ho nehirleri diğer Doğu uygarlıkları için oynadı. Rus bilimadamı Mechnikov bununla ilgili olarak, *"bir ırmağın böylesi yiyecek sağlayıcılığı, ölüm cezasını*

ve sıkça rakip hatta düşman olan halk kesimleri arasında sıkı ve kalıcı bir dayanışmayı gerektirir; o herkesi, yararı yalnızca zaman içinde görülen ve planlanması sıradan insanlar için sıkça anlaşılamaz olmayı sürdüren aynı işe mahkum eder. Irmağın, sıkıntıdan kurtaran ve emreden, öldüren ve yaşam veren; sırlarını inanan seçilmiş bir azınlığa emanet eden ve sıradan ölümlülerden kör itaat talep eden bir tanrı olarak sahip olduğu, korku ve hayranlık ile karışık saygı duygusunun ve yüceltilmesinin gerçek nedeni budur" der. [24]

Bu yüzden Doğu'da, her şeyin üstünde ayrıcalıklı bir rahiplik mesleği, bay Barth'ın iddia ettiği gibi din değil ama ekonomi eliyle oluşturulmuş; din ekonomiyi değil, tersine, ekonomi dini belirlemiştir.

Hristiyanlık bu *"doğuya özgü ayırım"*a neden geri döndü? Neden bay Barth'ın şaşkınlık içinde söylediği gibi, toprakların üçte birine, gelirin yarısına ve bütün Avrupa'nın zenginliğinin üçte ikisine sahip olan bir papazlar kastı yarattı? Evet, eğer bay Barth Kautsky'nin bilimsel eserini kendi *"bilimsel eleştiri"*sinden dışlamamış olsaydı, bilgisizliğini böylesi acınacak biçimde ortaya koymayacaktı:

> *Germen kabileleri Roma İmparatorluğu'nu işgal ettiklerinde, Kilise onlara karşı Sezarların mirasçılarını, devleti bir arada tutan örgütlenmeyi, imparatorluk döneminin sonuna ait üretim biçiminin temsilcilerini temsil etmişti. Bu devlet acınacak durumda ve üretim biçimi yozlaşmış olduğu için, her ikisi de barbar Germenlerin sahip olduğu ekonomik ve siyasi koşullara üstün gelmekten çok uzaktılar... Kilise onlara tarımın daha yüksek biçimlerini öğretti; manastırlar, Ortaçağ'ın sonuna kadar örnek tarım kuruluşları olarak kaldılar. Germenlere sanat ve zanaat becerilerini aktaran da rahipler sınıfıydı. Kilise'nin koruması altında yalnızca köylülük zenginleşmekle kalmadı; kilise aynı zamanda, kendilerini savunacak denli güçlenene*

kadar kentlerin büyük kesimini de korudu. Kilise, ticareti özellikle kayırdı. Büyük pazarlar çoğunlukla kiliselerin yanında ya da içinde kuruldu. Kilise, Ortaçağ'da ana ticaret yollarının bakımıyla ilgilenen ve manastırların konukseverliği sayesinde yolculuğu kolaylaştıran tek güçtü. Bunlardan, Alplerin geçitlerinde rahiplerin işlettiği misafirhaneler gibileri, neredeyse tümüyle ticari faaliyetlerinin teşvik edilmesine hizmet etti... Ortaçağ'ın bütün bilgisinin yalnızca kilisede bulunduğu; onun usta mimarlar, mühendisler, doktorlar, tarihçiler ve diplomatlar ürettiği gerçeği herkesçe bilinir. Halkın bütün maddi -onunla birlikte de manevi- yaşamı kiliseden kaynaklanıyordu... O, Germen klan şefini, halkın demokratik önderini ve başkomutanını bir hükümdara dönüştürdü ama hükümdarın halk üzerindeki gücüyle birlikte, kilisenin hükümdar üzerindeki gücü de arttı. Hükümdar kilisenin kuklası haline geldi ve kilise bir öğretmen olmaktan çıkıp bir yöneticiye dönüştü. [25]

Kilise böylece, herşeyi kapsayan iktidar konumunu, bay Barth'ın Kautsky'de ayrıntılı biçimde okuyabileceği gibi, devasa bir zenginlik biriktirmede kullandı. Barth Kautsky'yi okusaydı, mantıksal olarak feodal üretim biçimi demesi gerekirken onun söylediği biçimiyle *"Hristiyanlığın"*, *"ekonomik metaların bir parçası"*nı dinsel etkinlik için değil ama ekonomik üretimin yönetilmesi için gerekli *"maddi zemin"* olarak *"ayırdığını"* kavrardı. Kapitalist üretim biçiminin yükselmesiyle bu yönde ne kadar fazla artık ortaya çıktıysa, kilisenin ekonomik zenginliğine o denli toptan elkonuldu. İdeolojik kavrayışlara göre Protestanlık ilkel Hristiyanlığın, dinsel duyguların ve içsel inancın yenilenmesidir ki bu bir anlamda doğrudur: Reform döneminin ekonomik altüst oluşları, kitleleri, özellikle Almanya'da öylesine bir felakete sürükledi ki insanlar içinde yaşadıkları dünyevi koşulları unutmayı; Ortaçağ'ın yaşam sevgisine sahip kaygısız Kato-

likliğinden daha yoğun biçimde tanrıyla ve şeytanla, göksel mutlulukla ve içsel işkenceyle ilgilenmeyi tercih ettiler. Bay Barth haklı olsaydı, Hristiyanlığın bu biçiminin papazlarının dinsel etkinliğinin daha zengin bir *"maddi zemin"*e sahip olması gerekirdi. Ama Protestan Kilisesi rahibinin herkesçe bilinen yoksulluğu, onu bu konudaki düşüncesini değiştirmeye zorlayacaktır.

Bay Barth'ın Haçlı Seferleri'nin dinsel kökenine ilişkin iki cümlesini, bu konu Kautsky tarafından uzun uzadıya açıklandığı için atlayacağız. Ancak onun *"dinin bütün yaşam süreci açısından belirleyici önemini en açık biçimde"* kanıtlamaya çalıştığı kozunu daha yakından ele almak gerekiyor. Bay Barth bu kanıtın *"din hariç her konuda benzer olan iki halkın konumları ve başarıları açısından tümüyle farklı bir gelişme göstermeleri durumunda"* çürütülemeyeceğini düşünüyor ve birbiriyle yakından ilişkili olan Osmanlılarla Macarları bu tür halklar olarak sunuyor.

Biri (Osmanlılar) 9. yüzyılın sonunda, diğeri (Macarlar) ise 12. yüzyılda Avrupa'ya doğru harekete geçen bu iki halk Turan havzasındaki ilk yerleşim alanlarında komşuydular. İki yüzyıl boyunca Osmanlılar Macarlar'dan çok daha ilerideydiler ama ardından Macarlar ekonomik ve siyasi olarak gelişen, geleceğe sahip bir ulus olmayı sürdürürken, Osmanlı'nın karşı konulmaz çöküşü başladı. *"Varolan diğer bütün etmenler Macarlardan çok Osmanlılar için uygun olduğundan, herhangi bir sapmayı açıklayabilecek tek şey onların dinleri arasındaki farklılıktır. Daha az manevi içerik taşıyan İslam Osmanlıları Hristiyan halklarla rekabete daha az yeterli kılarken, manevi güçlere daha fazla değer atfeden Hristiyanlık Macarları daha yüksek bir manevi gelişmeye sevk etti."*

Bay Barth'a, bu bir kaç cümlede gizlenmiş bütün ikincil saçmalıkların; örneğin, Macaristan'da yerleşik Almanların, Mu-

sevilerin, Slavların, Romanyalıların, Macarların ve bütün melez ırkların çözülmez biçimde karışmışlığından Turan havzasından gelmiş safkan bir ırk çıkaran muhteşem atıfın bir çürütmesini seve seve sağlarız. Burada, Macaristan'daki ya da Türkiye'deki halk kitlesinin manevi olarak daha fazla "yozlaşıp" yozlaşmadığını incelemek de bizim işimiz değil. Yine de bu meseleleri bay Barth'tan daha açık biçimde incelemiş olan Marx'ın Liebknecht'e yazarken, Türk köylülüğünü –Türk halk kitlesini- *"Avrupa'da köylülüğün tartışılmaz biçimde çalışkan ve ahlaklı temsilcilerinden biri"* olarak betimlediği gerçeğine gönderme yapabiliriz. [26]

Bay Barth'ın bütün kanıtını paramparça etmek için, dünya tarihinden onun tarafından bilindiğini umduğum bir gerçeği; bütün bir Ortaçağ boyunca, İslam kültürünün Hristiyan kültüründen çok daha üstün olduğunu belirtmek yeter. Roma-Yunan kültürünü miras almış olan büyük kültür alanlarından Roma-Germen, Yunan-Slav ve Mısır-Suriye Arap kültürü içinde, bu sonuncusu matematik, gökbilim, kimya, mekanik ve tıp alanlarında antik çağların bütün bilgisini devralmıştı. Roma İmparatorluğu'nda bilimin merkezi Roma ya da İstanbul değil İskenderiye idi. Şimdi, Germen-Roma kültür alanının dinsel ifadesi Roma Kilisesi, Yunan-Slav alanınınki Yunan Kilisesi; Arap Mısır-Suriye alanınınki ise İslam oldu. Eğer bay Barth'ın ünlü kanıtı doğruysa, o zaman bütün Ortaçağ için *"daha az manevi öze sahip olan Hristiyanlık Roma-Germen halklarını Müslümanlarla rekabette daha az yeterli hale getirirken, manevi güçlere daha fazla değer veren İslam'ın Arapları daha yüksek manevi gelişmeye sevk etmesi"* geçerli olacaktır. Ama bay Barth, oynak bir zeminde yürüyor.

Bütün yaşam sürecini belirleyen şey din değil ekonomidir ve İslam kültürü kendi ekonomik hücresinden yani bugün Doğu'da hala varolan özgün köy topluluğundan kurtulamadığı için, feodal üretim biçiminden kapitalist olana doğru ge-

lişen Hristiyan kültürü tarafından aşıldı. Bu da, bizzat kendisi sözkonusu gelişmenin karşı konulmaz biçimde kan kaybeden kurbanı haline gelen Hristiyan Kilisesi'nden dolayı değil ama ona rağmen gerçekleşti. Marx, doğru olarak, dini maddi temelinden bağımsız olarak ele alan bir din tarihinin eleştirel olmayacağını söyler:

> *Gerçekte, bir çözümleme yoluyla bulanık dini simgelerin dünyevi özünü bulmak, yaşamın sıradan gerçek koşullarından övünülecek bir biçim geliştirmekten çok daha kolaydır. Ancak maddeci ve bu yüzden bilimsel olan tek yöntem budur. Bu yöntemi izleyerek, dini kavrayışların ilgili dönemdeki üretim sürecine bağımlılığını her yerde açığa çıkarmak için Hristiyanlığın en önemli aşamaları da incelenmiştir.* [27]

Böylece, Hristiyanlığın bağımsız yaratıcı ve etkili bir faktör olarak manevi gücü, herhangi bir iz bırakmadan ortadan kaybolur. Eski putperest, doğal ve halka özgü dinler, herhangi bir doğa bilimi söz konusu olmadığı sürece, basit ve apaçık ilişkiler içinde üretim yapan insana doğanın bir kavranışını sağladılar. Buna karşılık Hristiyanlık, tümüyle ekonomik bir kökene sahipti. O, Roma İmparatorluğunun temeli üzerinde; uğursuz ve insanların akıllarının ermediği ekonomik çöküş sürecinin halkın düşüncesi ve ruh hali üzerindeki etkisi altında, farklı halkların farklı ideolojilerinden doğmuş bir toplum, dünya ve kitle diniydi.

Üretim biçiminde yaşanan her büyük değişimle birlikte, Hristiyan dininin manevi içeriği de farklı hızlarda değişti. Bu, Hristiyan inancının daha varlığının ilk yüzyılında büyük değişimler geçirmiş olduğunu vurgulayan Gustav Freytag gibi daha iyi burjuva tarihçileri için bile apaçık ortadaydı. Hristiyanlık, ekonomik gelişmedeki değişimleri izleyen bu değişikliklere durmadan yenildi. Eğer insan Hristiyanlıkta, zaman içinde yaşanan bütün değişimler boyunca ortak olan manevi

bir içerik tespit etmek isterse, en fazlasından, o da güçlükle, bırakalım dünyayı bir yana, bir tüyü bile oynatamayacak bir kaç ölü formüle sahip olur.

Bir dünya imparatorluğunun dünya dini olarak Hristiyanlık, son derece farklı ekonomik koşullara ve onların ideolojik gerekliliklerine olağanüstü bir uyum geliştirmek zorundaydı. O, İtalya'da antik dönemin mitolojisinin çok sayıda unsurunu; Almanya'da, benzer biçimde, Germen dinlerinin güçlü unsurlarını; Çin'de Konfüçyüs'ün saygısını ve ata kültünü aldı. Eğer İncil Avrupalılar'a göre bin yıldan uzun süredir kitapların en yücesi olduysa; eğer o, bu halkların manevi ve dinsel kavrayışları üzerinde olağanüstü kalıcı bir etki yaptıysa, bu onun tanrısal ve karşı konulamaz doğruluğundan değil, asıl olarak, sayısız çelişkilerinden dolayıdır. Kautsky, bunu açık ve net biçimde belirtir:

> *Bu kitap, barbar komün toplumundan basit meta üretiminin doruk noktasına ulaşmış ve kapitalist üretimin eşiğinde çökmüş olan Roma İmparatorluğu'na kadar son derece farklı toplumsal koşulların ve eğilimlerin manevi yoğunlaşmasından ibarettir. Kapitalist üretim biçiminin egemenliğine kadar, İncil'de ilk örneği ve argümanları bulunamayacak hiç bir sınıf, hiç bir parti yoktu.*

Ancak toplum geliştiği ölçüde İncil'in manevi etkisi de o denli artar, ekonomik üretim süreci saydamlaştıkça gerçek dünyanın dinsel yansıması o denli sönük hale gelir, nihayet, *"üretim bir kez özgür toplumsal insanın bilinçli olarak planlanmış denetimi altına girdiğinde, toplumsal yaşam sürecinin biçimi, yani maddi üretim süreci mistik örtülerinden kurtulur."* (Marx)

Katolik Kilisesi'nin belirli bir sosyo-ekonomik formasyonun siyasi örgütü olarak en açık biçimde ortaya çıkması, kesinlikle, onun Ortaçağ'daki en parlak döneminde gerçekleşti.

Bay Barth, yumuşak biçimde belirtirsek, az bulunur bir saflıkla, Şarlman'ın *Sakson Savaşları*'nın ve sonraki Sakson imparatorlarının Wendlere karşı savaşlarının *"dinsel güdüler"* den kaynaklandığı sonucuna varmadan önce, bu konuda bir şeyler öğrenmek için Kautsky'ye başvurmalıydı.

Bu imparatorların en *"dinci"*si, Roma Kilisesi tarafından kutsanmış olan II. Heinrich'di. Onun zamanında, yani 11. yüzyılın başında, ondan daha da ateşli biçimde putperestleri Hristiyanlığa döndürmeye çalışan, Polonya Kralı Boleslav diye biri yaşadı. Boleslav, Oder ırmağının batısında, şimdiki Mark Brandenburg denilen bölgede yaşayan ve ondan yirmi yıl önce dehşetli bir ayaklanmada Hristiyan Almanlar'ın boyunduruğuna sokulmuş olan putperest Liutianları acımasızca eziyordu. Bay Barth'ın katışıksız tarih kuramına göre kutsal Heinrich'in, putperest savaşçıların sonunda dindar bir Hristiyan prens tarafından Hristiyanlaştırılmasına güzel övgüler yağdırması gerekirdi. Ancak Heinrich, bunun yerine, Polonyalı krala karşı Liutianlar'la ittifak kurdu. Liutianlar, ülkelerinde kimi Hristiyan günlerinin kutlanmasını kabul ettiler; kendi topluluklarının iç işlerini düzenlemelerine ve putperest dinlerinin gereklerini özgürce yerine getirmelerine izin vermesi durumunda Heinrich'e haraç vermeyi vaat ettiler. Ardından da, önde putperest sembolleriyle Lituianlar olmak üzere, hep birlikte Polonyalı krala saldırdılar. [28]

Hristiyanlığın yayılması, o günlerde devlet gücünün yayılmasının ideolojik kılıfıydı. Putperestlerin topraklarında bir piskoposluğun kurulması, bu toprakların piskoposluğu oluşturmuş olan devlette katılması; yenilgiye uğramış halkın Roma üretim biçimi tarafından sömürüsü, baskı altına alınması ve köleleştirilmesi anlamına geliyordu. Bu durumda, kutsal bir kral, ülke toprakların küçük bir parçası üzerinde de olsa kutsal egemenlik hakkına sahip olduğunu düşünen eşit düzeyde kutsal bir başka kralın varlığına izin vermekten-

se, Hristiyanlığa sadakat üzerine bütün sözleşmelerden kaçınacak ve putperestliğin korkunçluğuyla uzlaşacaktı.

Peki, Hristiyanlığın bu *"kutsal kültürel misyonu"*, diğerine karşı aç kurt gibi saldırma karşılığında yalnızca darağaçlarından geçici bir kurtuluş satın alan bu zavallı Liutian kafirler açısından ne anlama gelecekti?

Yüzyıldan biraz fazla süre sonra, bir başka Polonyalı Boleslav, *"dinsel güdüler"*le putperest Pomeranyalılara saldırdı. Ülkeyi baştan sona harabeye çevirdi; ülkede taş taş üstünde bırakılmadı, halk ya deniz ötesine kaçtı ya da ormanlarda gizlendi. O, sonunda ülkeyi ele geçirdiğinde, hala orada kalmayı sürdüren halk teslim oldu ve yağmacıların, başta Hristiyanlığın kabulü -farklı biçimde söylersek, Polonya egemenliğine tabiyet- olmak üzere bütün taleplerini kabul etti. Ancak bu da kendine özgü zorluklara yol açtı. Boleslav, Pomeranyalılar tanrının bu dindar kulunu sempatiyle karşılamayıp evine gönderdiklerinde –ki sağ salim döndüğü için şanslıydı- zar zor harekete geçti ve Piskopos Bernhard'ı bu kez kendi vaizi olarak geri gönderdi. Yeri gelmişken, Ortaçağ'da putperest halkların Hristiyan misyonerlere sıkça kötü davrandığı ve onları öldürdüğü, ideolojik tarihçiler tarafından yayılmış olan ve onların kendi kana susamış bağnazlıklarından kaynaklanan bir uydurmadır. Eski doğa ve halk dinleri genellikle hoşgörülüydü. Çünkü onlar insan ile doğa arasında hoşgörülü bir manevi ilişkiyi yansıtmaktaydılar ve inananlar, başkalarının bu ilişkiyi nasıl ifade etmeye çalıştıklarıyla ilgilenmezlerdi. Buna karşıt olarak toplumsal dünya dinleri, Marx'ın belirttiği gibi, ideolojik örtülerinin altında *"insanın içindeki en sert, en adi ve en mide bulandırıcı tutkuları ve özel çıkar çılgınlığını"* çatışmaya

---

* *Hristiyanlık inancındaki Tanrı-Meryem-İsa üçlüsü.*

** *Lombardlar (Longobardi), 6 ve 8. yüzyıllarda Kuzey İtalya'ya egemen olmuş bir Germen kabilesi.*

soktuğu için, genellikle hoşgörüsüzdürler. Eğer Ortaçağ'ın putperestleri buna rağmen Hristiyan misyonerleri -ki az sayıda dürüst ideolog hariç, onlar da mükemmel insanlar değildi- böylesine sıklıkla öldürdüyseler, makinelerin ilk devreye sokulduğu zamanlarda onları kıran işçilerin yapmış olduğuna benzer trajik dargörüşlülükle davranmışlardı. Misyonerler, elbette daha yüksek bir üretim biçiminin taşıyıcılarıydı ama putperestlerin, kendileri için en acımasız sömürüyü ve baskıyı temsil eden bu üretim biçiminin *"daha yüksek bakış açısı"*nı anlamaları beklenemezdi. Onlar, taşıyıcılarını ortadan kaldırarak, bizzat taşınan şeyi paramparça edebileceklerini düşündüler.

Piskopos Bernhard bu yüzden başarısız olarak Gnesen'e döndü ve Dük Boleslav'a, kendisinin kutsal kitabın zavallı ve çaresiz bir vaizi olduğunu ve hiç bir şey elde edemediğini; Dük'ün bu aşağılık putperestleri etkilemek için Kilise'nin görkemli ve zengin bir soylusunu göndermesi gerektiğini söyledi; bir başka deyişle, ona, silahlarla elde etmenin olanaksızlığı artık kanıtlanmış olan şeye para ile ulaşmaya çalışması gerektiğini anlattı. Bildiğimiz gibi, Dük, bu misyonerlik faaliyetini Bamberg'den Piskopos Otto'ya yaptırmaya çalıştı. Piskopos Otto, imparator ile Papa arasındaki mücadelelerde becerikli ve zeki bir diplomat olduğunu kanıtlamıştı.

Piskopos Otto, kendisini izleyen çok sayıda insanla kuşatılmış biçimde ve zengin armağanlarla Pomeranya'ya taşındı; putperest kabilelerin şeflerine rüşvet vererek kimi başarılar elde etti. Ancak Stettin'de halk ona tümüyle karşı çıktı. Piskopos'un vaazlarını barış içinde sürdürmesine izin verdiler ama vaftiz törenine başlamadan önce, Dük tarafından kendilerine dayatılan vergilerde ve savaş borçlarında önemli bir indirim yapılmasını talep ettiler. Otto, ancak uzun görüşmelerden sonra, Gnesen'e haberciler gönderilmesinin ve Dük'ün bu yükümlülükleri azaltmayı kabul etmesinin ardından amacına

ulaşabildi. Stettin halkı kendilerinin vaftiz edilmesine izin verdi, hatta pagan tapınaklarını yıktı ama güya piskopos cömertliğinden dolayı reddettikten sonra, hazineyi kendi cebine indirdi. Otto, boş bir para çantasıyla ama bugün de sahip olmayı sürdürdüğü Pomeranya Piskoposu olma ünüyle oradan ayrıldı. Otto, ideolojik tarihçilerin güvenilir kaynaklarına göre, 22.165 Pomeranyalının onun etkileyici konuşma tarzı sayesinde hızlı bir şekilde vaftiz edilerek kutsal üçlüye* inanmasından beri bu ünvanı taşıyor,

Bu örnekler Ortaçağ'da Slavlar'ın din değiştirmesinin ardındaki *"dinsel güdüler"*in ne anlama geldiğini tam olarak gösteriyor. Bunlara yüzlercesi eklenebilir ama onlar üzerinde daha fazla duramayacağız. Benzer biçimde, dinin yakın tarihinin Engels, Kautsky ve başkaları tarafından uzun süre önce netleştirilmiş olan ekonomik temelleri üzerinde de fazla durmayacağız. Ancak bay Barth'ın Reform döneminin maddeci kavranışına yönelik bir itirazının aydınlatılması gerekiyor. *Neue Zeit*'daki bir denemede, bütün bir reformasyonun ve 13. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar ilgili dinsel bayraklar altında girişilmiş savaşların burjuvazinin, kentli alt tabakaların ve onlarla birlikte isyan etmiş olan köylülerin, dünyanın eski teolojik kavranışını değişmiş ekonomik koşullara ve yeni sınıfın yaşamına uyarlama yönündeki sürekli girişimlerinden başka bir şey olmadığı kuramsal açıdan gereğince açıklanmıştı. Bay Barth, bu *"alçaltma"*ya derin sözcüklerle karşı çıkar: *"bunun uğruna, ticarette son derece gelişmiş olan ve kendi yeni yaşam tarzlarını Katolikliğe uyarlamak zorunda kalmayıp, kendi eski dinlerini rahatça koruyan Lombard** kentleri gözardı edilmektedir."* [29]

Bay Barth'ın ne dediğini gerçekten bilmesi gerekir çünkü o üniversitede mantık öğretiyor. *"Bütün kentliler reformları gerçekleştirdi"* demek ile *"bütün reformlar kentlilerle başladı"* demek birbirinden tümüyle farklıdır. Eğer bunu bilmiyorsa, *"Marksist sabırsızlık"*ın kendisine bulaşmaması ve daha

fazla bilimsel zahmete katlanmadan samimi insanları suçlamaması onun için de iyi olacaktır. Dahası, onun ustaca karşı çıkışı, daha iki yıl öncesinde, Kautsky tarafından, *Thomas More*'da şöyle çürütülmüştü: *"Malların üretimi geliştikçe ulusal duyarlılık da o denli güçlenir, İtalyanlar o denli Papa'ya ait hale gelir. Papalığın egemenliği, Hristiyanlığın İtalyanlar tarafından egemenlik altına alınması ve sömürülmesi demekti."* Bay Barth'ın ince taktikleri bir kez daha hayranlık uyandırıyor. Onun, Marx ve Engels'in *"popüler"* değil de yalnızca *"bilimsel"* olan eserlerini dikkate alarak sağladığı yararlar, Kautsky'nin *"bilimsel"* çalışmalarından değil ama *"popüler"* eserlerinden edinmiş olduğu avantajlarla boy ölçüşmektedir.

Ancak bay Barth, kendi malı [felsefe] adına mücadele ederken performansının doruk noktasına ulaşır. Felsefenin, son tahlilde ekonomik temele dayandığı mı düşünülüyor? Bu, olabilecek en korkunç şeydir! *"Onun kökleri ve işleyişi"* diye gürlüyor bay Barth, *"her ne kadar özünde hala halkın yaşamıyla, özellikle de onun dinsel yaşamıyla yakından ilintili olmayı sürdürse de kısa süre içinde gizemli bir gelenek tarafından yönetilen ve giderek artan bir şekilde halkın yaşamından bağımsız biçimde ama halkın yaşamı üzerinde etkide bulunma kapasitesini yitirmeksizin kendi yasalarını izlemeye başlayan, özgün ve manevi olarak üst düzeyde gelişmiş bir sınıftadır."*

Bay Barth'ın, Heraklitos'tan Paul Barth'a kadar kendi yasalarını izleyerek ve arada bir insanlara yukarıdan bakarak halka felsefi bir dürtü veren ve insanlığın üzerinde hareket eden gizemli varlıklar zincirine ilişkin hayallerini yıkmalı mıyız? Bu fazlasıyla acımasız olur. Yine de bay Barth, üzücü biçimde zavallı dünyamıza iner ve bize şunları anlatır:

> *Rousseau sınıf farklılıkları ve ayrıcalıklarıyla, fazlasıyla güçlü bir despotizme itaatın son derece aşırı olduğu bir*

toplumda yaşadı ama devletin akılcı biçimde inşası üzerine ilkçağlardan miras kalmış ve Hobbes ile Locke tarafından izlenmiş olan yöntem sayesinde, genel eşitlik ve halk egemenliği üzerine kurulu, o dönemin Fransız anayasasına cepheden karşıt olan bir toplum düşüncesine ulaştı. Bu kuram, Sözleşme dolayımıyla pratiğe dönüştü; böylece felsefe siyaseti, dolayısıyla da ekonomiyi belirledi.

Tarihin bu felsefi felsefesi karşısında teslim bayrağını çekiyoruz! Rousseau, ekonomik gelişimi sayesinde mutlakiyetçi feodal devleti parçalayan burjuva sınıfın sözcüsü değildi ama burjuva sınıflar, antik reçeteyi izleyerek yaptığı açıklamaları üzerinden Fransız Devrimi'ni gerçekleştiren öğretmen Rousseau'nun uslu öğrencileriydiler. Bir bütün olarak burjuva tarih yazımının artık bu tür etkileyici şakalar yapma becerisine sahip olmamasını da memnuniyetle karşılıyoruz.

Yine de bay Barth'ın, Albert Lange'nin *Maddeciliğin Tarihi* adlı eserinin kapanış sözcüklerini iyice sindirmeye ilişkin dostça öğütünü teşekkür ederek reddetmek durumundayız. Lange, tek bir sözcükle olsun, tarihsel maddeciliğin yakınından bile geçmemektedir. Onun –bir çok açıdan mükemmel olmakla birlikte hiç bir biçimde savunulamayacak olan- eseri hakkında maddecilik açısından söylenebilecek herşey, Engels'in Marx'tan hatta Hegel'den bağımsız biçimde maddeci diyalektiği yeniden keşfetmeyle onurlandırdığı işçi-felsefeci Joseph Dietzgen tarafından söylenmişti. Kendi adımıza, bay Barth'a bu sıradan sepicinin* eserini okumasını öneriyoruz. O, bu eseri ruhen sindirdiğinde de akademik düzeyde felsefe yapma işine yeniden en baştan başlamalı.

Bay Barth'ın, son dokunaklı sözleri, Marx'ın tarih kuramının iklim ve ırk gibi belirli maddi unsurları tümüyle ihmal etmiş olması gerçeğine karşın, maddeci olarak adlandırıldığı iddia-

* *Deri tabaklama işçisi*

sıdır. Şaka değil, gerçekten öyle! Gelin Marx'ın şu sözlerine bakalım: *"Bir toplumsal üretim biçimindeki emek üretkenliği, gelişmenin düzeyinden ayrı olarak, az ya da çok fiziksel koşullar eliyle de kösteklenir. Bunlar bizzat insanın oluşumuna (ırk vb.) ve onu çevreleyen doğaya ilişkindir. Dışsal fiziksel koşullar iki büyük ekonomik gruba ayrılırlar: (1) Yaşam kaynaklarının doğal zenginliği, yani verimli toprak, bol balıklı sular vb. (2) İş araçlarının doğal zenginliği, yani şelaleler, gemi yolculuklarına uygun ırmaklar, ağaç, metal, kömür vb.. Uygarlığın doğuşunda ağır basan şey birinci; daha yüksek bir gelişim aşamasında ise ikinci gruptakilerdi."*

Ancak bay Barth'ın gölgelerle savaşması karşısında ciddi biçimde konuşmanın gerçekten yararı yok. Tarihsel maddecilik insanın yalnızca doğada değil, aynı zamanda toplumda yaşadığını belirttiğinde, bay Barth'ın iklime ve ırka ilişkin gevezeliğiyle kastettiği şeyi söylemez; *"insan doğada değil ama yalnızca toplumda yaşar"* demez. Bununla birlikte, bay Barth burjuva beyinlerde çok daha fazla karışıklığa yol açmış olan bir soruna değiniyor ve bu yolla sorunun özünü biraz daha açık olarak anlatıyor. Tarihsel maddecilik, tarihsel gelişmeyi doğanın insana egemenliğinden insanın doğaya egemenliğine doğru adım adım ilerleme içinde kavrar.

Bu süreç, hayvanların dünyasından çıkarak bütün insan soyunu kapsayacak bir toplumsal ortaklığa doğru gelişen sayısız insan kabilesinin sergilediği ilerlemenin ta kendisidir. Tarihin gidişatı *"homojenliğin farklılaşması değil ama heterojenliğin özümsenmesi"* yönündedir. [30]

Farklılaşma, İncil'e özgü Ham, Shem ve Japhet biçimindeki soya ilişkin yorumda; Tacitus'un Ingaev, Istaev ve Hermin ya da Slav Çek, Leh ve Rus adlı üç kardeşin yeraldığı Alman soyağacında bulunan türde efsanelere dayanan bir düşüncedir. Oysa özümseme, hem hergün gözümüzün önünde gerçekleşmekte olanlardan hem de ilk insanın tari-

hine ilişkin incelemelerden edinilmiş bilimsel bir anlayıştır.

Mekanik maddeciliğin tarih alanında içine düştüğü çözülmez çelişkilerden biri, onun insan topluluğu içindeki varolma mücadelesinde evrim ilkesini tümüyle inkar etmesidir. Mekanik maddecilik, doğal evrende varolan bir türün özgünlüklerini, varolma mücadelesi içinde çevresine uyarlanması olarak açıklar ve insan soyunun, onun hiç bir zaman sahip olmadığı ve olmayacağı kimi kalıcı özellikleri olduğunu iddia eder. Irk kavramı, bu savunulamaz düşünceye, onu açıkça çelişen olgulara uygun hale getirme çabası içinde dolambaçlı eklemeler yaparak, öylesine belirsiz bir hale gelmiştir ki Gumplowicz haklı olarak şunları söyler: "*Burada herşey keyfi, öznel bir görünüm ve düşüncedir; hiç bir yerde sağlam bir dayanak, belirli bir başlangıç ya da referans noktası ve olumlu bir sonuç bulunmuyor.*" Gerçekte, farklı ırkların ve kabilelerin iç içe geçmesi ve karışması daha tarih öncesi dönemlerde başlamıştı. Eski çağlardaki ilk uygarlıkların farklı ırk ve kabilelerin son derece renkli bir karışımının; farklı bileşimlerin görece öneminin hiç bir zaman en ufak biçimde bile sezilmediği oluşumların ürünü olduğu Rus araştırmacı Mechnikov tarafından kanıtlanmıştır. Bu yüzden, örneğin, siyah, beyaz ya da sarı ırklardan hangisinin eski Mısır uygarlığı için daha fazla şey yaptığını ölçmek zordur. Kalde tarihi, Kushitler olarak adlandırılan siyah ırkın uygarlıkta bütün diğerlerinden daha ileride olduğunu göstermektedir.*

Irklar arasında ayrım işareti olarak kan ya da ten rengi yerine

** Kalde, Babil'in, antik Sümer kenti Ur'un etrafını çevreleyen ve Kaldelerin yönetiminde bağımsız krallık haline gelmiş olan bir kesimi için kullanılan Yunanca kökenli isim. Kalde, Hammurabi'nin ilk yıllarında Babil'in sömürgesi haline gelmekle birlikte, her zaman özel bir konuma sahip oldu. Kush, bugün kuzey Sudan'da bulunan Nubia bölgesinde kurulmuş ilk uygarlıklardan biriydi.*

dili almanın da bize daha da fazla yararı olmaz. Ari, Sami ya da Moğolca gibi başlıca dil gruplarından her birinde son derece değişik kökenlerden halklar yer almaktadır. Eğer bay Barth'ın, kimi *"parlak"* devlet adamlarının ya da diğerlerinin *"ırk her şeydir"* gibi, ırkların hala önemli olduğunu iddia eden ve bu iddiayı Ari ırkın *"siyasi yetenekler"* bakımından Sami ırkından üstün olduğunu vurgulayarak kanıtlamaya çalışan sözlerine ilişkin kimi çekinceleri varsa, kendisine, ırkın bu bağlamda yalnızca önemsiz olmakla kalmayıp, kesinlikle hiç bir anlam taşımadığını belirtmek zorundayız. Bay Barth'ın, dünyaca ünlü İngiliz düşünürü John Stuart Mill'in eserlerinde, ırksal farklılıklara ilişkin varsayımlar hakkındaki şu sözleri kuşkusuz okumuş olması gerekirken, bu konuda kimi adsız İngiliz devlet adamlarının sözlerine gönderme yapması da biraz ilginç: *"Toplumsal ve ahlaki etmenlerin insan beyni üzerinde yarattıkları etkiyi görmekten kaçınma amacıyla başvurulan yöntemlerinin en bayağısı, doğuştan gelen doğal farklılıklara tutum ve karakter ayrılıkları atfetmektir."* [31]

Tarihsel maddecilik ırkı yok saymaz; onu ilk kez yalın bir kavram haline getiren kendisidir. Hayvanların doğanın gelişme yasalarına, insanların ise toplumun gelişme yasalarına tabi olmasını dışta tutarsak, artık, bir hayvan ırkından daha fazla değişmez olan bir insan ırkı yoktur. İnsan soyu doğadan bağımsızlaştığı ölçüde doğal ırklar da birbirleriyle o denli fazla karışır ve içiçe geçerler; insanın doğa üzerindeki denetimi arttığı ölçüde, doğal ırklar tamamen toplumsal sınıflara dönüşürler. Kapitalist üretim biçimi genişlediği ölçüde, ırklar arasındaki farklılıklar ortadan kalkmakta ya da her gün giderek daha fazla sınıf karşıtlıkları içinde erimektedir. İnsan topluluğu içinde ırk, doğal değil tarihsel bir kavramdır. O, Kautsky'nin ulus kavramına ilişkin olarak son derece ikna edici biçimde kanıtladığı gibi, son çözümlemede maddi üretim biçimi tarafından belirlenir ve onun gelişme yasalarına tabidir. [32]

Ancak tam da kökeni insanın doğasında yatan koşullar gibi, çalışmanın doğal dışsal koşulları da toplumsal üretim sürecinde birleşirler. Eğer bay Barth özellikle iklimden söz ediyorsa, Rousseau'nun iklimi siyasi tarihin kaldıracı haline getirmeye çalıştığını; Winckelmann'ın aynı ilkeyi sanat tarihine, Harder'in kimi farklılıklarına, çekincelerine ve eklemelerine karşın kültür tarihine uyarladığını; içinde bulunduğumuz yüzyılda da Buckle'ın bir yanda insan ruhunun öte yanda ise iklim, yiyecek, toprak ve diğer doğal olguların yeraldığı çift yanlı ilişkiden bir insanlık tarihi çıkardığını anımsıyor olmalı. Her ne kadar Hegel, *"bana iklimden söz etmeyin, zira eskiden Yunanlıların bulunduğu yerlerde şimdi Türkler yaşıyor"* diyerek daha fazlasını söylemiş ya da Bobineau iklimin tarihsel gelişme üzerindeki her türlü etkisini inkar etmeye kalkışmış olsa da bu kuramın, tarihin teolojik ya da rasyonal kavranışı karşısında gözle görülür bir ilerleme oluşturduğu kesin. Hegel mutlak ideyi tarihsel gelişmenin kaldıracı kılmaya, Govineau ise farklı kan karışımlarını aynı amaçla kullanmaya çalıştığı için, Montesquieu'dan Buckle'a kadar geliştirilmiş tarih kavrayışı üzerinde en küçük bir ilerlemeyi temsil etmezler.

Yine de, oku bir bütün olarak bu eğilimin en tutarlı temsilcisi olan Buckle'a yöneltirsek, onun, can alıcı noktayı, bir bütünü iki parça haline getiren, onun ikici görünümünü tekçi kılan şu eksik halkayı kesinlikle gözünden kaçırmış olduğunu görürüz: Düşünce ile doğayı bir araya getiren, insan beyninin doğa üzerinde egemenlik kurmasını mümkün kılan ve doğanın sırlarını insanların elinde üretici güçlere dönüştürmek için ondan söküp alan şey, maddi yaşamın üretim biçimidir. Tarihsel maddecilik, Buckle' ın farkında olmadığı şeyi belirleyici nokta olarak vurgular. Bu durumda da, görmüş olduğumuz gibi aklın yasalarını hiç bir şekilde inkar etmediğine göre, onun, doğanın hatta iklimin yasalarını nasıl olup da inkar edebileceğini anlayamayız. Tarihsel mad-

decilik, tarımın Kuzey Kutbu'ndaki buzdağlarında uygulanabileceğini ya da Sahra Çölü'nün kum tepelerinde yelkenli gemiler yüzdürmenin mümkün olduğunu nerede iddia etti? Tersine, Marx, doğal güçlerin insanın üretim faaliyetine ilişkin önemini büyük bir özenle göz önünde bulundurdu. Onun yazdıklarından bir alıntı daha yapalım:

> *Kapitalist üretime bir kez ulaşıldığında, bütün diğer koşullar ve verili işgününün uzunluğu aynı kaldığında, artı emeğin miktarı, çalışmanın fiziksel koşullarıyla, özellikle toprağın verimliliğiyle birlikte değişir: Ancak bundan, hiç bir biçimde, en verimli toprağın kapitalist üretim biçiminin gelişmesi için en uygun yer olduğu sonucu çıkarılamaz. Bu üretim biçimi insanın doğa üzerindeki egemenliği üzerine kuruludur. Doğa fazlasıyla eliaçık olduğu yerde "insanı yürümeye yeni başlamış çocuk gibi elinden tutar." Ona kendisini geliştirmesi yönünde herhangi bir zorunluluk dayatmaz. Sermayenin anavatanı sebze meyve açısından bereketli tropik alanlar değil ama ılımlı bölgedir. Emeğin toplumsal olarak bölünmesinin maddi temelini oluşturan ve doğal çevresindeki değişimler aracılığıyla insanı ihtiyaçlarını, yeteneklerini, iş araçlarını ve işin biçimini çeşitlendirmeye iten şey toprağın verimliliği değil ama farklılaşması, onun doğal ürünlerinin çeşitlenmesi, mevsimlerin değişmesidir. Sanayileşme tarihinde ilk belirleyici rolü oynayan şey, doğal gücü büyük ölçüde toplumun ve ekonominin denetimi altına alma, onu büyük ölçüde insan elinin çalışması sayesinde kendine mal etme ya da ona egemen olma gereğiydi.* [33]

Çok sayıda başka pasaj bir yana, aktardığımız bu tek bir bölüm bile Marx'ın tarih kuramının doğal unsurları ya da iklimi "*reddetmek*"- ten ne denli uzak olduğunu gösterir.

Doğanın insanın varlığına ve toplumsal üretim sürecinin ortaya çıkmasına izin verdiği her yerde, çalışmanın doğal

koşulları da bu sürece dahil olur. Bu doğal koşullar toplumsal üretim süreci tarafından benimsenir, değiştirilir ve bastırılırlar; sonuçta, insanın doğa üzerindeki denetimi arttığı ölçüde önemlerini yitirirler. Onlar insan toplumunun tarihi içindeki rollerini yalnızca üretim süreci dolayımıyla oynarlar. Bu yüzden, Marx için, *"maddi yaşamın üretim biçimi genel olarak toplumsal, siyasal ve entellektüel yaşamı belirler"* demek tümüyle yeterlidir. Her üretim biçiminde, çalışmanın uygun doğal koşullanması içerilir; doğa, insan toplumunun tarihinde bunun ötesinde herhangi bir rol oynamaz. Başka bir deyişle bu, benzer üretim biçiminin iklim, ırk ve başka doğal koşullar ne kadar farklı olursa olsun toplumsal yaşam sürecini benzer şekilde; farklı üretim biçimlerinin ise iklim, ırk ve diğer doğal koşullar tümüyle aynı da olsa toplumsal yaşam sürecini farklı biçimde belirlediği anlamına gelir. Bu iki önermeyi kanıtlama yönünde tek bir tarihsel örnek vermek ve gerçekte onları sağlamlaştırmak için, örneklerimizi insanın doğa üzerindeki egemenliğinin şu ya da bu ölçüde ilerlemiş olduğu uygarlık koşullarından değil de onun neredeyse tümüyle kendisine karşı duran, düşmanca ve anlaşılmaz olan doğanın egemenliğinde olduğu barbarlık koşullarından verelim.

"Ortaklaşa mülkiyete sahip bütün halklarda, ırk ve iklim farklılıklarına karşın, tümüyle benzer kötülükler, tutkular ve erdemler; neredeyse özdeş alışkanlıklar ve düşünce biçimleri bulunur. Yapay koşullar, doğal koşullar eliyle farklı biçimlenmiş olan ırklarda benzer olguya yol açarlar." [34] Bu bağlamda toplumsal koşulları yapay koşulların bir parçası olarak kavrayan Lafargue böyle yazar.

Burada Lafargue'dan alıntı yapmamızın nedeni, onun ırka ve iklime özellikle gönderme yapmış olmasıdır. Morgan'ın, Engels'in, Kautsky'nin ve başkalarının eserlerinde de bütün *"ortak mülkiyete sahip halklar"* arasında, yani geçmişteki bü-

tün klan topluluklarında tüm bir yaşam sürecinin nasıl benzer biçimde gerçekleştiğine ilişkin çok sayıda açıklama bulunur. Dahası, bizzat bay Barth, eserinin bir başka yerinde, kültürün başlangıcında *"bütün toplulukların benzerliği"*nden söz eder ve şeytanın tarihsel maddecilik kötü-lüğünün kokusunu almadığı Morgan'ın çağ açan eserine belirli bir biçimde gönderme yapar. İyi de, bay Barth'a göre Morgan dünyanın Çin'den batıya doğru Kuzey Amerika'ya kadarki en büyük bölümünde klan kurumunun varlığını kanıtladığına *"ve onu, doğru olarak, henüz kanıt bulunmamış olan küçük parça için de geçerli saydığına"* göre, iklimin ve ırkın, hala doğaya göbekten bağlı durumdaki insan toplumunun tarihiyle ne ilişkisi olabilir?

Burada, tümüyle aynı iklime ve ırka sahip farklı üretim biçimlerinin bir bütün olarak yaşam sürecini nasıl farklı biçimlerde belirlediğini gösteren çarpıcı bir örneğe değinmek gerekiyor. Bu örnek, net bakışı ve açık kavrayışıyla henüz yirmi yaşında bir genç iken; henüz Marx'ın, Engels'in hatta kendi yurttaşı Morgan'ın adını bile duymamışken kendi yolunu izleyerek tarihsel maddeciliği keşfeden ünlü Amerikalı gezgin Kennan'ın yazılarından: [35]

Kamçatka yarımadasının kuzeyinde, yerleşilmiş dünyanın bu aşağı yukarı en barınılamayacak yerinde, yaşamlarını ren geyiği besleyip eğiterek sürdüren kırk dolayında ataerkil aileden oluşan bir kabile olan Koryaklar yaşamaktadır. Onlar, bu üretim biçimi eliyle göçebe bir yaşam biçimi sürdürmeye zorlanmış durumdalar.

> *"Dört ya da beşbin ren geyiğinden oluşan bir sürü bir kaç gün içinde karı eşeleyerek kamp yerinin çevresindeki bir mil çapındaki alan içindeki bütün yosunları yiyecek; kafile de bunun ardından taze topraklara doğru hareket etmek zorunda kalacak... Koryaklar göç etmek zorundalar. Yoksa geyikleri açlıktan ölecek; bunu da doğallıkla on-*

ların açlıktan ölmesi izleyecek."

Koryakların üretim biçiminin doğaya ne denli bağlı olduğu onların çocukça dinsel kavrayışlarına yansımaktadır. Onların tek dini cinlere tapınmadır. Bu dinin papazları, kendi vahiylerinin gerçek olduğunu kanıtlamak için kendilerini tepeden tırnağa kamçılatmak zorundalar. Eğer bu şiddetli cezalandırılmaya herhangi bir güçsüzlük ifadesi göstermeden direnirlerse cinlerin yardımcıları olarak kabul görürler; onların emirleri, diğerlerini inanmaya ve kendilerini kor haline gelmiş kömürleri yutma gibi çılgınca eylemleri başarmaya ikna eden bütün hilelere rağmen yerine getirilir.

Bu, böylesi koşullarda yaşayan insanlar için mümkün olan tek dindir... Eğer bir cahiller, zalim Müslümanlar topluluğu Kuzeydoğu Sibirya'ya sürülse ve yüzyıllar boyunca çadırlarda, yabanıllığın ortasında, Stanavoi Dağları'nın kasvetli manzarası karşısında yaşamaya; sonuçlarını anlatamayacakları korkunç fırtınalara katlanmaya, ren geyiklerini insanların ilaçlarına meydan okuyan bir salgın hastalık eliyle aniden kaybetmeye, bütün evreni parlatan görkemli auroralardan korkmaya; doğasını anlayamadıkları ve yıkıcı etkileri karşısında çaresiz kaldıkları öldürücü salgın hastalıklar tarafından büyük bölümü yok olmaya mecbur bırakılsa, neredeyse kaçınılmaz biçimde, Allah'a – Muhammed'e olan inançlarını adım adım yitirir ve sonunda, Sibiryalı Koryaklar gibi Şamanist olurlardı.

"Rus Kilisesi bütün Sibiryalı putperestleri Hristiyanlığa döndürmek için çaba harcamakta ama onların misyonerleri yalnızca yerleşik olan kabilelerde kısmen başarı elde ederken; göçmen Koryaklara ilişkin bütün çabalar hiç bir iz bırakmaksızın geri tepmektedir."

Kennan, doğru biçimde, bu göçebelerin din değiştirmesi için önce, onların yaşam biçimlerinin, yani üretim biçiminin

tümüyle alt üst edilmesi gerektiğini söyler.

Bu üretim biçimi, Koryakları yalnızca çocukça dinsel kavrayışlara bağlamamakta; onları, Kennan'ın *"insan doğasının en güçlü duyguları"* dediği şeyi yalanlayacak biçimde, barbarca alışkanlıklara da zorlamaktadır. Onlar bütün yaşlıları öldürmekte; iyileşeceklerinden umudu kestikleri hastaları bir kazığa ya da kayaya bağlayarak ölüme terk etmektedirler. Koryaklar, *"son derece tiksindirici ayrıntılar"*ıyla, öldürmenin farklı biçimlerini anlatmayı bilirler. Bütün Koryaklar, bir erkeğin ya da kadının yakın bir akrabası eliyle öldürülmeyi varolmaya doğal bir son verme olarak görmekte; ölümün farklı bir biçimde gerçekleşmesini hiç kimse istememektedir. Kuzeydoğu Sibirya toprağının çoraklığı ve uzun kışın sertliği insanı varlığı sürdürmenin tek aracı olarak ren geyiğini evcilleştirmeye yönlendirmiş; ren geyiğinin evcilleştirilmesi göçmen yaşamını gerektirmiş; göçmen yaşamı hastalığı ve güçsüzlüğü hem ona maruz kalan kişi hem de yanındakiler için çok seyrek olarak katlanılabilir kılmış; en sonu, hem bir önlem hem de acıma ölçütü olarak yaşlıların ve hastaların öldürülmesine yol açmıştır.

Kennan, bir kez daha doğru olarak, bu çirkin geleneğin Koryakların özünde geri kalmış oldukları anlamına gelmediğini belirtir. Bu durum, göçmen Koryakları aynı zamanda dürüst, konuksever, eli açık, cesur ve bağımsız insanlar kılan üretim biçiminin sonucudur. Koryaklar kadınlarına ve çocuklarına büyük bir sevecenlikle yaklaşırlar. Kennan, onlarla iki yıldan uzun süren ilişkisi boyunca herhangi bir kadının ya da çocuğun dövüldüğünü hiç görmemiş; kendisi de Hristiyanların bulunduğu herhangi bir uygar ülkede hiç bir zaman görmediği kadar *"insanlık ve cömert bir konukseverlik"*le ağırlanmış.

Şimdi 300 ya da 400 kadar Koryak bir salgın hastalıktan dolayı ren geyiklerini yitirmiş ve yerleşik bir yaşam sürdür-

mek zorunda kalmış. Onlar deniz kıyısında, ağaçtan yapılmış evlerde oturuyor ve balık tutup ayı balığı avlayarak geçiniyor, aynı zamanda, balina avlayan ABD'li balıkçı gemileri tarafından yağları çıkartılmış ve denizde temizlenmiş olan balina kemikleri peşinde koşuyorlar. Rus köylüleriyle, tüccarlarıyla ve Amerikalı balina avcılarıyla da ilişkiler kurmuşlar. Gelin, üretim biçimindeki bu değişimin Koryakların bütün bir yaşam sürecini nasıl değiştirdiğini Kennan'dan dinleyelim. O, şöyle yazıyor:

> *Penzhinsk Körfezi'nin yerleşik Koryakları tartışılmaz biçimde, bütün Kuzeydoğu Sibirya'nın en kötü, en çirkin, en vahşi, en alçalmış sakinleridir... onlar huy olarak kaba ve vahşi; herkese karşı küstah, intikamcı, aldatıcı ve yalancılar. Göçmen Koryaklarda olan hiç bir özelliğe sahip değiller.*

Kennan, bu değişimlerin nasıl yerleşik Koryakların ticaret faaliyetinden kaynaklandığını ayrıntılı biçimde gösteriyor:

> *Çok sayıda göçmen Koryak için çok içten ve samimi bir hayranlık duyuyorum... ama onların bu yerleşik akrabaları, insan soyunun Bering Boğazı'ndan Ural Dağları'na kadar bütün Kuzey Asya'da bugüne kadar görmüş olduğum en berbat türleri.*

Sonuçta iklim, ırk ve diğer doğal koşullar söz konusu olduğunda, bir büyüteç bile yerleşik ve göçmen Koryaklar arasında en küçük bir farklılık bulamayacaktır.

Bir kez daha yinelersek, tarihsel maddeciliğin ayrıntılı bir teşhiri olmayıp yalnızca ona karşı ortaya atılmış olan iddiaları çürütmeyi amaçlayan bu kısa açıklamalar yeter. Tarihsel maddeciliği tam olarak öğrenmek isteyenler Marx'ın, Engels'in, Morgan'ın, Kautsky'nin, Dietzgen'in, Buerkli'nin, Lafargue'ın, Plehanov'un eserlerini ve *Neue Zeit*'ın dosyalarını incelemeli. Engels, bu eserlerle ilgili olarak, onların

tarihin maddeci incelenmesinin doğruluğunu kanıtladıklarını söyleyebilirdi. Eğer bay Barth, Engels'in onun gönderme yaptığı çalışmalara "*maalesef*" değinmediğinden şikayet ederse, bizim bilge arkadaşımız, Engels'in Alman üniversite profesörleri için değil ama düşünen işçiler için yazdığı olgusunu gözden kaçırıyordur. Engels Alman profesörler için yazıyor olsaydı, o zaman –kim bilir?- belki de bu konuyla, düşünen işçiler için gerekenden daha yakından ilgilenecek kadar cömert olurdu.

Her ne kadar, tarihsel maddeciliğin son derece dayanıklı temellere sahip olduğu söylenebilirse de bu, onun çözümlemelerinin sonuçlarının tartışılamaz olduğu ya da bu alanda yapılacak başka bir şey kalmadığı anlamına gelmez. Tarihin maddeci incelenmesi, bir model olarak kötüye kullanıldığında, tarih araştırmalarında herhangi bir başka modelin kullanılmasında karşılaşılan çarpıklıklara yol açar.

Dahası, tarihsel maddecilik, bir yöntem olarak doğru biçimde uygulandığında bile, onu uygulayanların farklı yetenekleri ve eğitimleri ya da onların ellerindeki kaynak malzemenin yapısındaki ve kapsamındaki farklılık, çok sayıda farklı kavrayışa yol açar. Bu, tarih alanında matematiksel kesinlikte kanıt mümkün olmadığı için son derece açıktır. Tarihe ilişkin maddeci araştırma yöntemini bu tür çelişkilerden dolayı sorgulamaya çalışan biri, kendi kuş beyinli hoşnutluğu içinde rahat bırakılmalı. Mantıklı insanlar için bu tür "*çelişki*"ler, yalnızca, birbiriyle çelişen araştırmacılardan hangisinin araştırmasını daha doğru bir şekilde ve daha derinlemesine yapmış olduğunu sınamak için bir fırsat işlevi görürler. Bu yolla, yöntemin kendisi, tam da bu "*çelişkiler*"den ötürü, sonuçlarında olduğu kadar uygulamada da netlik ve kesinlik kazanabilir.

İnsanlık tarihinin sayısız dallarına ışık tutana kadar, tarihsel maddecilik adına yapılacak hala sınırsız şey bulunuyor. Hem

onun en büyük gücü, hiçbir zaman burjuva toplumunun sınırları içinde açığa çıkmayacaktır. Bunun nedeni, onun artmakta olan gücünün öncelikle bu toplumu yıkacak olmasıdır. Burjuvazinin dürüst tarihçilerinin bir ölçüde tarihsel maddeciliğin etkisi altında olduğu -söz konusu etki, bu kısa açıklamada sıkça değindiğimiz gibi, her zaman belirli sınırlar içinde kalsa da- kesinlikle göz önünde bulundurulmalıdır.

Bir burjuva sınıf, varolduğu sürece kendi ideolojisinden vazgeçemez. "*Ekonomik tarih*" adı verilen eğilimin en ünlü temsilcisi Lamprecht bile, Almanya Tarihi'ne Alman ekonomisiyle değil; "*Alman ulusal bilinci*" temel şemasıyla başlar. Nasıl ki tarihsel maddecilik işçi sınıfının tarihsel bakış açısıysa, tarihsel idealizm de en farklı teolojik, rasyonalist ve hatta natüralist görünümleri içinde, burjuva sınıfın tarihe ilişkin kavrayışıdır. Tarihsel maddecilik, yalnızca proletaryanın özgürleşmesiyle birlikte tam gücüne ulaşacak ve o zaman tarih, kelimenin en tam anlamıyla -her zaman olması gerektiği halde bugüne kadar hiç bir zaman olmadığı- bir bilim; insanlığın bir öğretmeni ve önderi haline gelecektir.

★★★★

Ek I

Engels'in Franz Mehring'e Mektubu

Londra, 14 Temmuz 1893

Sayın Bay Mehring,

Lessing Söylencesi'ni [1] gönderme inceliğini gösterdiğiniz için teşekkür etme fırsatını ilk kez bugün buldum. Bu gecikmenin nedeni, size kitabı aldığımı belirten sıradan yanıt vermekle yetinmeyip aynı zamanda onun içeriğiyle ilgili bir şeyler söylemek istememdi.

Onun sonundan, sizin asıl konuları önyargısız herhangi birini ikna edecek mükemmellikle sıraladığınız tarihsel maddecilik üzerine ekten başlayacağım. Orada, Marx'ın daha hızlı biçimde göz atma ve daha geniş görme yeteneğiyle çok daha hızlı biçimde keşfettiği, benimse kendi adıma –zaman içinde- bulmuş olduğum şeyleri göz önünde bulundurduğumda itiraz edebileceğim tek şey, bana hak etmiş olduğumdan daha fazla önem vermiş olmanızdır. Eğer kişi Marx gibi bir insanla kırk yıl boyunca birlikte çalışma şansına sahip olmuşsa, yaşamı süresince genellikle hak ettiğini düşündüğü biçimde tanınmaz. Sonra, büyük insan öldüğünde, daha kolay biçimde hak ettiğinden fazla değer kazanır -ki benim şimdiki durumum tam da böyle görülüyor. Tarih sonunda her şeyi yerli yerine koyacak ve kişi o zamana kadar çoktan nalları dikmiş; artık hiç bir şey bilmiyor olacak.

Bunun dışında, sizin yazılarınızda Marx'ın ve benim her nasılsa yeterince vurgulamadığımız ve bundan eşit düzeyde sorumlu olduğumuz yalnızca bir nokta eksik. Belirtmek

gerekirse, hepimiz asıl vurguyu öncelikle siyasi, hukuki ve diğer ideolojik düşüncelerin ve bu düşünceler dolayımıyla ortaya çıkan etkinliklerin temel ekonomik gerçeklerden türemesine yaptık -ki bunu yapmak zorundaydık. Ancak bunu yaparken, içerik uğruna biçimsel yanı –yani bu düşüncelerin vb.nin oluşum biçimlerini ve araçlarını- ihmal ettik. Bu durum -Paul Barth'ın çarpıcı bir örneğini oluşturduğu- karşıtlarımıza yanlış anlamaları ve çarpıtmaları için uygun bir fırsat sunmuştur.

İdeolojinin, sözde düşünür tarafından bilinçli biçimde tamamlanmış bir süreç olduğu doğrudur, ama yanlış bir bilinçle. Onu yönlendiren gerçek itici güçler, onun için bilinmez olmaya devam ederler; tersi durumda, bu açıkça ideolojik bir süreç olmayacaktır. Dolayısıyla o, kafasında yanlış ya da sahte itici güçleri canlandırır. Çünkü bu, onun biçimini ve içeriğini ya kendisinin ya da seleflerinin saf düşüncesinden türettiği bir düşünme sürecidir. O yalnızca düşüncenin ürünü olarak sorgulamaksızın kabul ettiği düşünsel malzemeyle çalışır ve bağımsız düşüncenin daha uzak bir kaynağını araştırmayı sürdürmez. Gerçekte bu ona göre doğal bir şeydir; çünkü bütün eylem düşünce aracılığıyla gerçekleşmekte ve ona tümüyle düşünce üzerinde kurulu gibi görünmektedir.

Tarihsel alandaki ideolog (burada tarihsel sözcüğü, yanlızca doğaya ilişkin olmayıp topluma ait olan siyasi, hukuki, felsefi, teolojik vb. bütün alanları kapsayan anlamındadır) bu yolla, önceki kuşakların düşüncesinden bağımsız biçimde kendisini oluşturmuş ve bu başarılı kuşakların beyinlerinde kendi bağımsız gelişme sürecini yaşamış olan bilimsel malzemenin her alanına hakim olur. Şu ya da bu alana ilişkin dışsal olguların bu gelişme üzerinde birlikte belirleyici bir etkide bulunabildiği doğrudur. Ancak açıkça ifade edilmeyen varsayım, bizzat bu olguların da bir düşünce

sürecinin meyvelerinden ibaret olduğudur ki böylece, en çetin olguları bile başarıyla düzenliyormuş gibi görünen saf düşünce alemi içinde kalmaya devam ederiz.

Her şeyden öte, çoğu insanın gözünü kamaştıran şey, devlet kurumlarının, hukuk sistemlerinin, farklı alanlardaki ideolojik kavrayışların bağımsız tarihleri olduğuna ilişkin bu görüntüdür. Eğer Luther ile Calvin resmi Katolik dininin ya da Hegel, Fichte ile Kant'ın *"üstesinden geliyor"*sa veya cumhuriyetçi toplumsal sözleşmesiyle Rousseau dolaylı olarak meşrutiyetçi Montesquieu'yu "alt ediyorsa, bu teoloji, felsefe ya da siyasetbilim çerçevesi içinde kalmaya devam eden; düşüncenin bu özgün alanlarının tarihinde bir aşamayı ifade eden ve hiçbir biçimde düşünce alanının dışına çıkmayan bir süreçtir. Buna, kapitalist üretimin mutlaklığı ve ölümsüzlüğü biçimindeki burjuva yanılsaması da eklendiği için, fizyokratların ve Adam Smith'in merkantilistlerin üstesinden gelmesi bile düşüncenin apaçık zaferi; değişen ekonomik gerçeklerin düşüncedeki yansıması olarak değil ama her zaman ve her yerde varolan şimdiki koşulların doğru kavrayışına nihayet ulaşılmış olması olarak değerlendirilmektedir. Öyle ya! Gerçekte, Richard Coeur-de-Lion ile Philip Augustus, haçlı seferlerine bulaşmak yerine serbest ticareti yürürlüğe koymuş olsaydılar, beş yüzyılı yoksulluk ve budalallıkla harcamamış olurduk!

Bana göre, hepimiz meselenin -burada yalnızca kısaca değinebileceğim- bu yanını fazlasıyla ihmal ettik. Biçimin her zaman öncelikle içeriğe ihmal edildiği bilinir. Söylediğim gibi, bunu ben de yaptım ve hatalar benim dikkatimi her zaman sonradan çekmiştir. Bu yüzden, size en küçük bir sitemde bile bulunmuyorum -ki suçlu tarafların yaşlısı olarak bunu yapmaya kesinlikle hakkım yok. Bununla birlikte, gelecek açısından dikkatinizi bu noktaya çekmek istiyorum.

İdeologların, bizim tarihte rol oynayan farklı ideolojik alan-

ların bağımsız tarihsel gelişimini reddettiğimiz için onların tarih üzerindeki her türlü etkisini de yadsıdığımız yollu ahmakça düşüncesi bununla bağlantılıdır. Bunun temeli, neden ile etkinin kalıplaşmış karşıt kutuplar olarak diyalektik olmayan biçimde kavranması; karşılıklı etkileşimin tümüyle gözardı edilmesidir. Bu baylar sıkça, tarihsel bir unsurun bir kez bir diğeri -nihayetinde ekonomik nedenler- tarafından dünyaya getirildikten sonra karşı etki yaptığını; kendi çevresi, hatta onu ortaya çıkarmış olan nedenler üzerinde karşı etkide bulunduğunu neredeyse kasıtlı olarak unutmaktadırlar. Örneğin, Barth'ın papazlar ve din konusunda yaptığı budur (sizin kitabınızın 475. sayfası). Sizin, bayağılığı bütün öngörüleri aşan bu akademi üyesiyle nasıl hesaplaştığınızı görmekten çok mutlu oldum. Bir de onu Leipzig'de tarih profesörü yapmışlar! Belirtmem gerekir ki –onun gibi kalın kafalı olan ama gerçeklerin değerini bilen- ihtiyar Wachsmuth tümüyle farklı bir adamdı.

Kitap hakkında bunun dışında söyleyebileceklerim, makaleleriniz *Die Neue Zeit*'da yayınlandığında tekrar tekrar söylediklerimin yinelenmesinden başka bir şey olmayacak: Kitabınız, Prusya devletinin doğuşu üzerine varolan sunumlar içinde açık farkla en önde olanıdır. Belirtmem gerekir ki o, gerçekte çoğu konuda gelişmelerin karşılıklı bağlantılarını en küçük ayrıntısına kadar doğru biçimde geliştiren tek iyi sunumdur. İnsan yalnızca, kitabınıza Bismarck'a kadar olan bütün sonraki gelişmeyi dahil edemediğinize üzülüyor ve ister istemez bunu bir başka zamanda yapacağınızı ve eski William'dan Büyük Seçici* Frederick William'a kadar tam bir tablo sunacağınızı umuyor. Daha şimdiden başlangıç ka-

---

* *"Kutsal Roma İmparatorları"nı seçen konseyin üyelerine verilen ad. Bu sıfata sahip olan kişi son derece saygın ve yalnızca kralın ya da imparatorun yanında ikincil konumdaydı. Almanca "Großer Kurfürst", İngilizce karşılığı ise "Great Elector".*

bilinden incelemeler yapmışsınız ve bunlar aslında tamamlanmışlar kadar iyi. İşlerin bazan, ne olursa olsun, eski güçsüz kulübe çökmeden önce yapılması gerekir. Monarşik-yurtsever söylencelerin çökmesi, sınıf egemenliğini gizleyen monarşinin kaldırılmasının doğrudan doğruya zorunlu hazırlayıcısı olmasa da -Almanya'da kusursuz burjuva bir cumhuriyet kurulmadan önce gelişmeler eliyle üstünlük kazandığına göre- bu amaca hizmet eden en etkili kaldıraçlardan biri olacaktır. O zaman siz Prusya'nın yerel tarihini Almanya'nın içinden geçmekte olduğu genel perişanlığın bir parçası olarak betimlemek için daha fazla alan ve fırsat bulacaksınız. Sizin yakla-şımınızdan, özellikle Almanya'nın parçalanmasını hazırlayan koşullara ve 16. yüzyıl boyunca Almanya'daki burjuva devrimin başarısızlığına ilişkin düşüncenizden yer yer ayrıldığım nokta bu. *Köylü Savaşları*'na tarihsel girişi yeniden ele aldığımda -ki bunu gelecek kış yapmayı umuyorum, bu sözkonusu noktaları orada geliştireceğim. Bu sizin belirttiklerinizin yanlış olduğunu düşündüğüm anlamına gelmiyor; ben onların yanına başkalarını koyuyor ve biraz farklı bir şekilde toparlıyorum.

Alman tarihini –sürekli sefalet durumunun hikayesini- incelerken, her zaman Fransa'nın ona denk düşen dönemleriyle bir karşılaştırmanın doğru bir düşünce olduğunu gördüm; çünkü orada olan her şey sizin ülkenizde olanların tam tersidir. Orada feodal devletin dağılmış parçalarından ulusal bir devletin kurulması, tam da bizim en büyük çöküş döneminden geçtiğimiz zamanda gerçekleşti. Orada bir bütün olarak bu süreç boyunca az bulunur bir nesnel mantık söz konusudur; bizde ise giderek daha fazla tedirgin edici değişiklikler. Orada, Ortaçağ boyunca yabancı müdahale, Kuzey Fransız ulusallığına karşı taşra ulusallığı lehine müdahale eden İngilizlerce temsil edildi. İngiltere'yle yapılan savaşlar, her ne kadar yabancı işgalcilerin püskürtülmesi ve Güney'in

Kuzey'e tabiyetiyle sonuçlanmış da olsa, bir bakıma *Otuz Yıl Savaşları*'nı ifade ederler. Ardından, merkezi iktidar ile onun Brandenburg-Prusya'nın rol oynadığı dış ülkelerdeki varlıkları tarafından desteklenen derebeyi Burgundy arasında, yine de merkezi iktidarın zaferiyle ve ulusal devletin kesin olarak kurulmasıyla sonuçlanan mücadele ortaya çıktı. Tam da o zaman, bizim ülkemizdeki ulusal devlet (Kutsal Roma İmparatorluğu içindeki "*Alman krallığı*"na ulusal devlet denebildiği ölçüde) tümüyle çöküyor ve Alman topraklarının yağmalanması büyük ölçüde başlıyordu. Bu karşılaştırma Almanlar için oldukça küçük düşürücü ama tam da bu nedenle son derece eğitici. Kaldı ki işçilerimiz Almanya'yı bir kez daha tarihsel hareketin ön safına geçirmiş olduğu için, geçmişin rezilliğini sineye çekmek bizim için biraz daha kolaylaşmaktadır.

Almanya'nın gelişmesinin bir diğer çarpıcı özelliği, sonunda Almanya'yı kendi aralarında paylaşmış olan yarı devletlerin hiç birinin tamamen Alman olmamasıydı. Avusturya bir Bavyera, Brandenburg ise bir Sakson sömürgesiydi; kaldı ki onlar da Almanya içindeki iktidarlarını yalnızca Alman olmayanların, yani yabancıların desteğine dayanarak elde ettiler: Avusturya Macaristan'ın (Bohemya'yı anmıyoruz), Brandenburg ise Prusya'nın desteğine bel bağladı. Büyük bir tehlike içinde bulunan batı sınırında bu tür bir şey gerçekleşmedi. Kuzey sınırında, Almanya'yı Danimarkalılar'a karşı koruma işi Danimarkalılar'a bırakıldı; güneyde ise koruyacak o kadar az şey vardı ki sınır muhafızı İsviçreliler kendilerini Almanya'dan koparmayı bile başardılar!

Her nasılsa, bir sürü konu dışı şeye girdim. Bütün bu boş lafları en azından eserinizin üzerimde nasıl bir etki uyandırdığının kanıtı olarak kabul edin.

Bir kez daha içten teşekkürlerim ve selamlarımla...

Engels

Açıklayıcı not:

[1] Lessing Söylencesi ilk olarak 1892'de, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin teorik yayını olan *Die Neue Zeit*'da dizi halinde; 1893 yılında da kitap olarak yayınlandı. Mehring'in bu çalışması ona Marksist eleştirinin saygın ustalarından biri konumunu kazandırdı. Plehanov, Mehring'in Lessing'i edebiyat dilinden toplumun diline çevirdiğini, bu yolla, Lessing'in bireysel sanatına ilham veren toplumsal ruh halini yorumladığını yazar. Mehring, tarihsel maddeci yazın eleştirisi alanında öncülük yapan bu eserinde, Lessing ile Prusya kralı II. Frederick etrafında yaratılmış olan söylenceyi ele alır. Mehring, Lessing Söylencesi'nin girişinde, bu iki kişinin kendi çocukluğunun kahramanları olduğunu yazar. Prusya okullarında okumuş olan Mehring, doğallıkla, gırtlağına kadar yurtsever Frederick'le doluydu.

Lessing Söylencesi, bir çok Marksist klasik gibi bir polemik olarak yazıldı. Onun yazılmasına yol açan şeyin, Lessing'ın burjuva eleştirmen Erick Schmidt tarafından kaba biçimde yanlış yorumlanması olduğu söylenir. Ancak kitap, Alman edebiyatının 18. yüzyılda içinden geçtiği aydınlanmanın Prusya'nın Avrupalı bir güç olarak doğmasından kaynaklandığını ve Prusya kralı II. Frederick'in despotizmi ile klasik Alman edebiyatının doğması arasında yakın ilişki olduğunu kanıtlamaya çalışan yurtsever Alman edebiyat tarihçilerinin tümüne yönelmektedir. Mehring, eserinde bu savların yanlışlığını gösterdi. Lessing Söylencesi, kendi çıkarlarının sarsılacağını gören akademik çevreler tarafından uzunca süre yoksayıldı.

Lessing bir Prusya yurtseveri değildi ama 1866'da burjuvaziyle uzlaştıktan sonra onun ideolojik tarih yazımına duyduğu gereksinim doğrultusunda, onun elinde bir araç haline geldi. Buna karşın, Lessing'in eserlerinde devrimci bir içerik de vardı ve bu onu yurtsever olmanın yanında bir liberal kılıyordu. Bu yüzden Lessing, kısa süre içinde, burjuvazi tarafından *"reformcu"*, *"liberal"* hatta *"sosyalistleri yıkan kişi"* haline getirildi ve Hohenzollern hanedanının tarihsel misyonunun edebiyat alanındaki sembolü oldu.

Mehring, Lessing Söylencesi adlı eserinde Lessing'in eserlerini burjuva çarpıtmalardan arındırırken, onu gerçekte olduğu gibi gerçeğin ve adaletin peşinde koşan ilerici bir savaşçı olarak yeniden kurar.

Ek II

Troçki'nin 3 Mart 1916 Tarihli Yazısı

Mehring'e ve Luxemburg'a Teşekkürler

Franz Mehring, 27 Şubat günü 70 yaşına bastı. *Alman Sosyal Demokrasisi*'nin en önemli yazarı ve aynı zamanda onun ideolojik ve siyasi gelişmesinin parlak tarihçisi, dünya sosyalizminin, öncelikle de *Alman Sosyal Demokrasisi*'nin amansız krizi döneminde 70'li yaşlara adım attı.

Hemen belirtelim ki Mehring şimdi bize karşı bu kadar candan ve yakınsa, bu Alman sosyalizminin bir tarihçisi ve saygın makale yazarı olduğu için değildir. Ayaklarımızın altındaki zemin, geçmişe bakıp insanları tarihsel erdemlerine göre değerlendiremeyecek kadar sıcak. Çok sayıda "*saygın*" insanla yollarımızı ikirciksiz biçimde, ideolojik karşıtlar değil ama siyasi düşmanlar olarak ayırdık. Eğer *Alman Sosyal Demokrasisi*'nin iç mücadelelerinin bu tarihçisi bize bu denli yakınsa, bunun nedeni, onun günümüzdeki mücadelede, bize göre sosyalist görevin ve devrimci onurun gereği olan bir tavrı cesaretle ve tereddütsüz biçimde almış olmasıdır.

Mehring, savaşın başından itibaren çok sayıda makale ve konuşmasında, "*Yurttaşlar Barışı*" zarif başlığı taşıyan, iğdiş edilmiş egemenler tarafından parti mahkemelerinde alelacele sağlamlaştırılan o ihanete açıktan karşı çıktı. O, Rosa Luxemburg ile birlikte, bir başına adı, bir program ve partinin 4 Ağustos politikasına karşı meydan okuma olan *Enternasyonal* dergisinin bir sayısını çıkardı. Mehring'in tehditkar bir çöküş sürecinde, kimilerinin dönek olduğu kimilerinin ise pasif bir gevşekliğe büründüğü dönemde, "*parti mahkeme-*

sine verme" politikasına yönelik saldırısı, şimdi Alman proletaryasının onurunun gerçek taşıyıcısı olan sol kanadın zayıflayan muhalefetine paha biçilmez bir destek sağlamıştır.

Bu mücadelede Mehring'le birlikte, şimdi bir yıllık tutukluluktan sonra özgürlüğe ve yeni mücadeleye dönmüş olan Rosa Luxemburg ayakta durdu. Militarizmin egemen sınıflar tarafından kazılmış siperleri, hem Mehring'i hem de Luxemburg'u bizden ayırmış durumda. Ancak, Mehring ve Luxemburg, bizim taze kan ve yeni mahkumiyetlerle korunan sınıf devletine, onun yöneticilerine, savunucularına ve istekli kölelerine karşı vermiş olduğumuz bu tek mücadelede, bir bütün olarak kapitalist dünyayı baştan başa kesen siperin tek ve aynı tarafındalar.

Franz Mehring ile Rosa Luxemburg'un kişiliklerinde, sağlam ve sürekli silah kardeşliğiyle bağlı olduğumuz devrimci Alman muhalefetinin manevi çekirdeğini selamlıyoruz.

Troçki, Nashe Shlovo, No.53, 3 Mart 1916

Açıklayıcı notlar

[1] Haksızlık etmemek için, az sayıda burjuva tarih araştırmacısının, tarihin maddeci kuramı karşısında daha az önyargılı bir tutum almaya çalıştığını açıkça belirtmemiz gerek. Nitekim, Jastrow tarafından yayınlanmış olan *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft* [Tarihbilim Yıllığı], Kapital'ın ikinci cildini özellikle tarih bilimi açısından son derece önemli bir eser olarak belirtir; Paul Hinneberg ise Historische Zeitschrift [Tarih Dergisi], No. 68, syf.450'de yer alan bir eleştirisinde, "Morgan'ın Antik Toplum ve Bachofen'ın *Annelik Hakkı* gibi eserleri, herkesçe duyulacak şekilde bilimin kapısını çalıyor" diye yazar. Ancak, Leipzig'de tarih profesörü olan editor Bay Max Lehmann buna zekice bir not ekler: "Bir meslekdaşımızın şurada burada bu kapı çalma sesini dinliyor olmasına üzülüyoruz; yani biz, Bay Morgan'ı dışarıda bırakıyoruz. Bırakalım o sevgili baylar Engels'e ve Bebel'e, kendi kuramlarına bazı temeller sağlamada gerekli olduğunu düşündükleri sözde bilgi parçaları sağlasınlar." Bu, görebildiğimiz kadarıyla, burjuva tarih biliminin başlıca organı olan yetmiş bölümlük Historische Zeitschrift'te tarihsel maddeciliğe yapılmış tek göndermedir! [*Mehring*'in notu]

[2] Karl Marx, *Preface to A Contribution to the Critique of Political Economy*, Marx & Engels Selected Works (MESW), Lawrence and Wishart, 1968, s. 182

Alıntının bir başka Türkçe çevirisi için bkz. K. Marx *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları, Eylül 1993, s. 23 - 24

[3] Marx ve Engels, *Komünist Manifesto*, MESW, s. 35-36.

Alıntının bir başka Türkçe çevirisi için bkz. *Komünist Parti Manifestosu*, Maya Kitapları, Istanbul 1998, s. 50 - 51

[4] MESW, s.429.

[5] Lavergne - Peguilhen, *Die Bewegung- und Produktionsgesetze* (Hareketin ve Üretimin Yasaları), s. 225 [Mehring'in notu]

[6] Engels'in Mehring'e yazdığı Eylül 1892 tarihli mektup. Marx - Engels Selected Correspondence, s. 449 - 450

[7] Friedrich von Hellwald, *Kulturgeschichte in ihrer natürlichen Entwicklung* (Doğal Gelişimi İçinde Kültür Tarihi), Ausburg, Lampart 1875, s.688, 689

[8] Herbert Spencer gibi burjuva toplumbilimcileri, bütün ciddiyetleriyle, bildiğimiz gibi, insanın, doğanın yalıtılmış bir varlığı olduğunu iddia ederler. Onlar, insanın "kendi ilkel koşulları içindeki bireysel etkinliği"nden sözederler. Ancak bizim burada karşı karşıya olduğumuz şey, 17. ve 18. yüzyıllarda, yükselen burjuvazinin Hobbes'tan Rousseau'ya kadar çeşitli ideologlarının, feodal anarşiyi kontrol altına almak için Prensler ile kentler arasında yapılmış anlaşmalardan doğan modern devletin yükselişinden hareketle insan toplumunun doğuşuna aktarmış olduğu Toplumsal Sözleşme öğretisinin Darwinci biçimde süslenmiş yeniden sürümünden başka bir şey değildir. Bu konuda, Kautsky'nin *İnsan Dünyasında Toplumsal Güdüler* (Die sozialen Triebe in der Menschenwelt), Neue Zeit, Yıl 2, sayfa.13'e bakın [Mehring'in notu]

[9] Adolf Wagner, *Das neue sozialdemokratische Programm* (Yeni Sosyal Demokrat Program), s. 9. Burada, Bay Wagner'in Neue Zeit, Yıl 10, Cilt. 2, s. 577'de yayınlanmış olan saçmalığını biraz parçalara ayırma özgürlüğünü kullandık. [Mehring'in notu]

[10] Vorwärts, 5 Ekim 1890.

[11] Kautsky, *Die Klassengegensätze von 1789 - zum Hundertjährigen Gedenktag der Großen Revolution*, Stuttgart 1889 (1789'un Sınıf Karşıtlığı - Büyük Devrimin 100. Yıldönümü Anısına)

[12] Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, Almanca Birinci Baskıya Önsöz, Sol Yayınları, Eylül 2004, s. 12

[13] Karl Marx, Capital Vol. 1, Afterword to the Second German Edition, Moscow 1961, s. 29; ayrıca bkz. K. Marx, Kapital I. Cilt, Sol Yayınları, Istanbul 1986, s. 28

[14] K. Marx, age. 28 - 29

[15] Marx, Preface to A Contribution to the Critique of Political Economy, MESW, s. 182; Engels, Socialism Utopian and Scientific, MESW, s. 426

Ayrıca bkz. Engels, Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm, Sol Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2004, s. 88

[16] Engels, *The Origins of the Family, Private Property and the*

State, IX. Barbarism and Civilization, MESW, s. 566 - 583

Ayrıca bkz. *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Bölüm IX. Barbarlık ve Uygarlık, Sol Yayınları, Istanbul 2002, s. 185 - 208,

[17] Morgan şöyle yazar: "Fonetik alfabe, diğer büyük buluşlar gibi, başarılı çabaların sonucunda ortaya çıktı." (Birinci Bölüm'e not, Ancient Society'nin 3. Kısmı). Aynı zamanda, bkz. Karl Marx, Kapital, sayfa 372'teki not: "Teknolojinin eleştirel bir tarihi bize 18. Yüzyılın buluşlarının ne kadar azının tek bir bireyin eseri olduğunu gösterecektir." [Mehring'in notu].

[18] K. Marx, Marx, *Capital*, Vol. 1, s.428, Moscow 1961; ayrıca bkz. Kapital 1. Cilt, Sol Yayınları, Üçüncü Baskı, s. 439 - 440

[19] Hans Delbrück, *Historische und politische Aufsätze* (Tarihsel ve Siyasal Makaleler), Berlin 1887, s.339

[20] Gustav Freytag, *Bilder aus der deutschen Vergangenheit* [Alman Geçmişinden Fotoğraflar]

[21] Bu konuda, Karl Bürkli'nin, *„Der Wahre Winkelried, die Taktik der Urschweizer, and Der Ursprung der Eidgenossenschaft aus der Markgenossenschaft and die Schlacht am Morgarten"* (Winkelried Gerçeği, Eski İsviçrelilerin Taktiği; Mark Birliğinden Federalizme Geçişin Kaynağı ve Morgarten Meydan Savaşı) adlı mükemmel kitabına bakınız. [Mehring'in notu]

[22] Paul Barth, *Die Geschichtsphilosophie Hegels und der Hegelianer bis auf Marx und Hardmann* (Hegel'in ve Marx'a ve Hardman'a Kadar Hegelcilerin Tarih Felsefesi), Leipzig 1890, s. 70 ve sonrası

[23] Treitschke, *Deutsche Kämpfe*, Berlin 1874, s. 516

[24] Metschnikoff, *La civilisation et les grands fleuves historiques*, s.189, Paris 1889. Ayrıca Plehanov'un bu çalışmaya ilişkin eleştirel değerlendirmesi için Neue Zeit, 9. Yıl, Cilt 1, s.437 ve sonrasına bakınız. [Mehring'in notu]

[25] Kautsky, *Thomas More und Seine Utopie*, 1888; *Thomas More and his Utopia*, Lawrence and Wishart, 1979, s. 80

[26] Liebknecht, Zur orientalischen Frage, Leipzig 1878, s. 57

[27] Hristiyanlığın kökenleri üzerine Marx'ın Kapital'de serpilmiş değerlendirme ve açıklamalarından başka, bkz. Engels, *Bruno*

Bauer und das Urchristentum (*Zurich Sozialdemokrat*'ın 19. ve 20. sayıları, 1882) ve Kautsky'nin, *Die Entstehung des Christentums*, (Neue Zeit, 3. Yıl, s.481 ve sonrası). Ondan gelişen Ortaçağ kilisesi ile Protestan reformcu hareket için, Engels'in *Almanya'da Köylü Savaşı* ve Feuerbach üzerine yazıları ile Kautsky'nin *Thomas More* üzerine kitabına ve *Neue Zeit*'ta yayınlanmış çok sayıda makaleye bakabilirsiniz. Bunlar arasında, Engels'in *Tarihsel maddecilik Üzerine* (Yıl 11, Cilt 1, s. 15 ve sonrası) yazısını, *Hukukçular Sosyalizmi* üzerine isimsiz çalışmayı (5. Yıl, s. 49 ve sonrası) ve Kautsky'nin *Die Bergarbeiter and der Bauernkrieg* [Maden İşçileri ve Köylü Savaşı] (7. Yıl, s. 289 ve sonrası) ile aynı yazarın *Zukunftsstaaten der Vergangenheit* [Geçmişin İleri Devletleri] (11. Yıl, Cilt 1, s. 653 ve sonrası) adlı çalışmalarını özellikle anmak gerek. Eski Ahit'in bilimsel maddeci eleştirisi konusunda Lafargue'nin *Der Mythus von Adam and Eva*'sını [Adem ile Havva Söylencesi] (Neue Zeit, Yıl 9, Cilt 2, s. 225 ve sonrası), M. Beer'in *Ein Beitrag zur Geschichte des Klassenkampfes im hebräischen Altertum* [Eski Çağ İbranilerinde Sınıf Mücadelelerinin Tarihine Bir Katkı] adlı çalışmasını (Neue Zeit Yıl 11, Cilt 1, s. 444 ve sonrası) ve yine Kautsky'nin *Die Entstehung der biblischen Urgeschichte im Kosmos*'unu [Evrende İncile Özgü Eski Tarih'in Oluşumu] (Neue Zeit 7. Yıl, s. 201 ve sonrası) belirtmeliyiz. [Mehring'in notu]

[28] Wilhelm Giesebrecht, *Geschichte der deutschen Kaiserzeit*, Braunschweig, Schwetschke u. Sohn, 1855, Cilt 2, s. 36

[29] Deutsche Worte'de Engels'e karşı benzer itirazları yükselten Bay Barth'ın kısa süre önce söylemiş olduğu gibi, "özenle yok sayılıyor ve gözardı ediliyorlar." [Mehring'in notu]

[30] Ludwig Gumplowicz, *Der Rassenkampf*, s. 184, Wagner, Innsbruck 1883. Bu kitabın tarihsel maddecilikle örtüşüp örtüşmediği, Kautsky tarafından Neue Zeit'ın 1. Yıl sayısında tartışıldı. [Mehring'in notu]

[31] J. S. Mill, *Principles of Political Economy*, Cilt 1 s. 390 (1849 yılındaki ikinci basım).

[32] Kautsky, *Die moderne Nationalität* (Modern Ulusallık), Neue Zeit, 5. Yıl, s. 392 ve sonrası; ayrıca, aynı yerde, 187. ve sonraki sayfalarda, Guido Hammer'in modern ulusların bozulmasına ilişkin çalışmasına bakabilirsiniz. [Mehring'in notu]

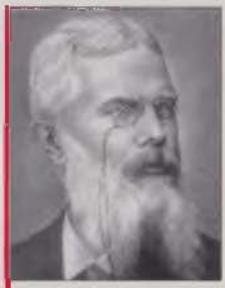
[33] Karl Marx, Capital, Cilt 1, Moscow 1961, s. 513-514

Bir başka Türkçe çeviri için bkz. Marx, *Kapital*, Cilt. 1, Sol Yayınları, Istanbul 1986, s. 524 -525

[34] Lafargue, *Der wirtschaftliche Materialismus nach den Anschauungen von Karl Marx* (Karl Marx'ın Düşüncesine Göre Ekonomik Maddecilik), Hottingen-Zurich, 1886, s. 32

[35] George Kennan, *Tent Life in Siberia and Adventures among the Kotyaks and Other Tribes in Kamtchatka and Northern Asia* (Sibirya'da Çadır Yaşamı ve Kamçatka ve Kuzey Asya'daki Kotyaklarla diğer Kabileler Arasındaki Maceralar), London 1871, s.124 ve sonrası.

★★★★

Franz Mehring
(1846 - 1919)

Franz Mehring, yalnızca Marksist bir politikacı değil; özellikle tarih ve estetik konularındaki çalışmalarıyla son derece önemli bir teorisyen ve eleştirmendi. Mehring'in Marksizmi benimsemesi, çetin bir mücadele sonucunda gerçekleşmiş; başlangıçta burjuva radikal bir gazeteci olan Mehring, uzun süre kararlı bir sosyalizm karşıtı olarak kalmıştı. Radikal demokrat Mehring'in burjuvaziden koparak işçi sınıfına ve Marksizme yönelmesini sağlayan şey, Bismarck'ın Sosyalizm Karşıtı Yasa'sı ve burjuvazinin Prusya devleti karşısındaki teslimiyetçi tavrı oldu.

1870'li ve 80'li yıllarda burjuvazinin tarihsel zavallılığını gören Mehring, 1891 yılında Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne katıldığında, kendisiyle birlikte, Marksist harekete büyük katkı sağlayacak olan zengin kültürel birikimini ve sağlam yöntemini de getirdi.

Franz Mehring Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht ve Clara Zetkin ile birlikte, I. Dünya Savaşı öncesinde II. Enternasyonal ve Alman Sosyal Demokrat Partisi içinde yaşanan ayrışmada Marksist devrimci muhalefette yeraldı. II. Enternasyonal oportünizmine karşı mücadelesini ilerlemiş yaşına rağmen kararlılıkla sürdüren Mehring, 1919 yılı başındaki kongrede, Alman Komünist Partisi'nin kurucuları arasındaydı. Mehring, yoldaşları Karl Liebknecht ile Rosa Luxemburg'un katledilmesinden iki hafta sonra, 28-29 Ocak 1919 gecesi, Berlin'de tedavi gördüğü senatoryumda öldü.

ISBN:978-605-4071-00-5
9 786054 071005